

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკონომიკის ციკლური განვითარების თეორიები
და თანამედროვე კრიზისის თავისებურება

ხელმძღვანელი: ასოც. პროფესორი მალხაზ ჩიქობავა

ავტორი: ტატო ჩილინგარაშვილი

თბილისი 2019

ანოტაცია

ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე განსაკუთრებით საინტერესოა ისეთი საკითხების შესწავლა, როგორცაა ეკონომიკური ციკლების გამომწვევი მიზეზები და შედეგები, მათი პროგნოზირება, სხვადასხვა პერიოდის მქონე ციკლებს შორის დამოკიდებულება.

XXI საუკუნის მსოფლიოს ეკონომიკური პროცესების დახასიათებისას წინა პლანზეა წამოწეული, მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისების გამომწვევი მიზეზები და დაძლევის გზების მიმართულებები.

ამჟამად მსოფლიოში მიმდინარე ღრმა გლობალურ კრიზისს საფუძველი ჩაეყარა აშშ-ში, რომელიც უპირველეს ყოვლისა სწრაფად მოედო განვითარებულ ქვეყნებს, შემდგომ მსხვილ განვითარებად ქვეყნებს და ნელ-ნელა შეაღწია პატარა ქვეყნებში.

ნაშრომის მიზანია ეკონომიკური განვითარების ციკლურობის მიზეზებისა და შედეგების შესწავლა, ანალიზის თანამედროვე მეთოდების გამოყენებით საქართველოს ეკონომიკური განვითარების დინამიკაში სხვადასხვა სახის ციკლების გამოვლენა და მსოფლიოს ფინანსური ბაზრების შესწავლა შესაძლო კრიზისების პროგნოზირების მიზნით, ასევე ანტიკრიზისული მაკროეკონომიკური პოლიტიკის თეორიული და პრაქტიკული საკითხების შესწავლა; დღევანდელი კრიზისული სიტუაციის მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე ჩვენება იმისა, თუ რა პროცესები მიმდინარეობდა და რამ განაპირობა მსოფლიო ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი.

წინამდებარე ნაშრომის თემატიკა, მისი ცალკეული საკითხების შესწავლისადმი მიძღვნილი ნაშრომების სიუხვის მიუხედავად, აქტუალობას არასოდეს დაკარგავს და თუნდაც, ერთი უმნიშვნელო სიახლის, ან მიდგომის დაფიქსირება წაადგება ისტორიული პროცესის სრულყოფილად გააზრების საქმეს.

ანალიზის საფუძველზე გაკეთებულია დასკვნა: საშუალოვადიანი და გრძელვადიანი ციკლები უშუალო ზეგავლენას ახდენს ერთმანეთზე. ეს მტკიცდება სხვადასხვა კვლევების საფუძველზე, და ასევე მოცემულ კვლევაში ჩატარებული ანალიზის შედეგებით. საქართველოს ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე სპექტრული ანალიზის მეთოდის გამოყენების შედეგად გამოიკვეთა 3,7-, 12,5- და 25-წლიანი ციკლები.

კვლევის პროცესში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის საყოველთაო ხასიათი, ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური დანაკარგები, არ შეიძლება აიხსნას მხოლოდ მსოფლიო ეკონომიკური მდგომარეობით და რეფორმების გატარების სტრატეგიასა და ტაქტიკაში ნაკლოვანებებით, არამედ მთელი რიგი სხვა მიზეზებითაც. კერძოდ, ქვეყანაში ჩამოყალიბებული ეკონომიკური სტრუქტურების დეფორმაციით, გარადამავალი პერიოდის აუცილებელი ხარჯების ზრდით, სამეურნეო კავშირების მოშლით და საქართველოს საფინანსო-ეკონომიკური მდგომარეობის არაადეკვატური, ურთიერთსაწინააღმდეგო მოუფიქრებელი ღონისძიებების გატარებით.

რა თქმა უნდა, კრიზისის დაძლევა შესაძლებელია, მთავარია იგი განხორციელდეს მინიმალური სოციალურ-ეკონომიკური დანაკარგებით და რაც შეიძლება მოკლე დროში.

Abstract

In the modern stage of economic development, it is of particular interest to study issues such as the causes and consequences of economic cycles, their prediction, the relationship between different cycles.

During the description of the XXI century world economic processes there are highlighted the causes of the global economic crisis and the ways of their overcoming.

Currently, the deepest global crisis in the world has been grounded in the US, which spread rapidly in developed countries, later in the large developing countries and slowly penetrated into smaller countries.

The paper aims to study the causes and consequences of economic development cycle, using modern methods of analysis of the dynamics of economic development of different types of cycles to identify and study the world's financial markets for the purpose of forecasting the possible crises, as well as anti-crisis macroeconomic policy theoretical and practical study matters;

The subject of the present work, despite the richness of the papers dedicated to the study of individual issues, will never lose its sensitivity, and even if a minor novelty or approach can be used to fully understand the historical process.

The analysis is based on the conclusion: medium-term and long-term cycles are directly affecting each other. This is confirmed on the basis of various studies and results of analysis conducted in the given study. As a result of the use of spectral analyzes on economic indicators of Georgia, 3,7 - 12.5- and 25-year cycles have been identified.

In the research process there is emphasize the circumstance, that the general character of the modern global economic crisis, the economic losses of our country cannot be explained only by the world economic situation and the reform of the Strategy and Tactics of the shortcomings, but also a number of other reasons. In particular, with the deformation of the economic structures established in the country, with the transitional period's necessary expenses' increase, with the disrupting economic ties and by the taking the measures of inadequate, contradictory consideration of Georgia's financial-economic situation. Of course, it is possible to overcome the crisis, the main

thing is to do it with minimal social-economic losses and within the shortest possible period of time.

სარჩევი

ანოტაცია ქართულ ენაზე-----	2
ანოტაცია ინგლისურ ენაზე-----	4
შესავალი -----	6
თავი I. ეკონომიკური ციკლების თეორიები -----	9
1.1. ეკონომიკური ციკლების თეორია: განვითარება და თანამედროვე მიდგომები-----	9
1.2. ეკონომიკური ციკლების სახეები და ურთიერთკავშირი-----	23
1.3. ეკონომიკური კრიზისის ბუნება და მიზეზები -----	30
თავი II. ეკონომიკის ციკლორობის კვლევის თანამედროვე მეთოდები და მათი პრაქტიკული ასპექტები-----	55
2.1. სპექტრული ანალიზის მეთოდის არსი-----	55
2.2. სპექტრული ანალიზის მეთოდის პრაქტიკული გამოყენება-----	59
თავი III. ჟუგლარის ციკლების ანალიზი და თანამედროვე ფინანსური კრიზისის გავლენა საქართველოზე-----	67
3.1. ჰოდრიკ-პრესკოტის ფილტრის საშუალებით საქართველოში ჟუგლარის ციკლების გამოთვლის შესაძლებლობები-----	67
3.2. XXI საუკუნის დასაწყისის გლობალური ფინანსური კრიზისის გავლენა საქართველოზე-----	83
დასკვნა-----	96
გამოყენებული ლიტერატურა -----	101
დანართი-----	106

შესავალი

პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისები ყოველთვის იყო ეკონომიკური მეცნიერების შესწავლის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ობიექტი. ჩვენს დროშიც აქტიურად მიმდინარეობს განხილვები ამ საკითხის ირგვლივ. ეს ბუნებრივია, რადგან კრიზისების გამომწვევი მიზეზების ანალიზი და მათი გადაჭრის გზების ძიება მსგავსი ეკონომიკური კრიზისების თავიდან აცილების ან მარტივად დაძლევის ხელშემწყობი პირობაა.

თავისი განვითარების ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე კაცობრიობა ზოგჯერ ევოლუციური, უფრო ხშირად კი რევოლუციური გზით ცდილობდა უკეთესი მომავლის შექმნას, რასაც შედეგად მოჰყვა არსებული პოლიტიკურ-ეკონომიკური სისტემათა რეფორმირება, ან მათი ახლით შეცვლა.

ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, გლობალიზაციის და მასშტაბური ეკონომიკური კრიზისების პირობებში, განსაკუთრებით საინტერესოა ისეთი საკითხების შესწავლა, როგორცაა ეკონომიკური ციკლების გამომწვევი მიზეზები და შედეგები, მათი პროგნოზირება, სხვადასხვა პერიოდის მქონე ციკლებს შორის დამოკიდებულება.

ეკონომიკური ციკლების თეორია იკვლევს ეკონომიკური აქტივობისა და წარმოების დროში ცვლილებას. დღესდღეობით არსებობს უამრავი ჰიპოთეზა და თეორია, რომელიც ხსნის ეკონომიკური ციკლის წარმოშობის მიზეზებს, თუმცა, მიუხედავად ამისა, ციკლის ბუნება კვლავ რჩება საკმაოდ ბუნდოვან და ნაკლებად შესწავლილ საკითხად.

დღესდღეობით საშუალო და გრძელვადიანი ციკლების კვლევები პარალელურად მიმდინარეობს, ზოგიერთი ეკონომისტი მათ ერთმანეთს უპირისპირებს კიდევ. თუმცა, ეკონომიკური რეალობა იმაზე მიაჩნებს, რომ მათი ცალ-ცალკე შესწავლა ნაკლებად ეფექტიანია. ვიზუალური ანალიზის შედეგად ციკლებს შორის დადგენილი კავშირი აშკარაა. საშუალო და გრძელვადიანი ციკლების დათარიღება დროში ურთიერთპროპორციით ხასიათდება. ამ საკითხის შესწავლა ჯერ კიდევ შემპეტერმა

დაიწყო, თუმცა იმ დროს ეკონომიკური ციკლები, განსაკუთრებით კი გრძელვადიანი "ტალღების" თემა აქტუალური არ იყო. შუმპეტერის შემდეგ სხვადასხვა პერიოდულობის ციკლების საკითხი თითქმის არ შეისწავლებოდა. შედეგად, ამ ციკლების საფუძველში არსებული მაკროეკონომიკური თავისებურებები დიდი ხნის მანძილზე შეუსწავლელი რჩებოდა.

ნაშრომის ქრონოლოგიური ჩარჩოები ასევე მოიცავს ეკონომიკური კრიზისების მთელ ციკლს, თუმცა აქცენტი გაკეთებულია XXI-საუკუნის მსოფლიო კრიზისის გამომწვევ მიზეზებსა და მის თავისებურებებზე.

XXI საუკუნის კრიზისი არის ცალკეული სოციალური, ფინანსური და პოლიტიკურ ინტერესთა ჯგუფების ქცევის ხასიათში გამოვლენილი მანკიერების შედეგი, რასაც შედეგად მოყვა ჯერ ამერიკის, შემდეგ კი მთელი მსოფლიოს ფინანსურად მართული კრიზისი. აქედან გამომდინარე, ცხადია, რომ წინამდებარე ნაშრომის თემატიკა, მისი ცალკეული საკითხების შესწავლისადმი მიძღვნილი ნაშრომების სიუხვის მიუხედავად, აქტუალურობას არასოდეს დაკარგავს და თუნდაც, ერთი უმნიშვნელო სიახლის, ან მიდგომის დაფიქსირება წაადგება ისტორიული პროცესის სრულყოფილად გააზრების საქმეს.

პრობლემის კვლევის მდგომარეობა. ეკონომიკის განვითარების ციკლურობის საკითხი დიდი ხანია, რაც ეკონომისტების ყურადღების ცენტრშია. მსოფლიო კრიზისების პრობლემის კვლევა მომდინარეობს მე-19 საუკუნიდან მსოფლიოს წამყვანი ეკონომისტების მიერ (შუმპეტერი, მარქსი, კეინზი და სხვ.) და ასახულია მრავალრიცხოვან ნაშრომში (Schumpeter, Joseph A. (1939); Juglar (1856); Juglar (1862); Kitchin, Joseph (1923); Samuelson, P. A. (1939); Hansen, (1951); R. M. Goodwin (1967); Kondratieff, N. D.; Stolper, W. F. (1935); Kuznets, Simon (1930); Кондратьев Н.Д. (1922); Кондратьев Н.Д. (1928) და სხვ.).

ეკონომიკის ციკლურობის თემა განვითარებულ ქვეყნებში მაღალ დონეზეა შესწავლილი, რასაც ადასტურებს ციკლების შესახებ შექმნილი უამრავი თეორია. საქართველოში ეს საკითხი მხოლოდ უახლოეს პერიოდში გახდა აქტუალური, ამიტომ საქართველოს გრძელვადიანი განვითარების ტრანექტორიის საკითხის შესწავლა შედარებით ახალია.

ნაშრომის მიზანია ეკონომიკური განვითარების ციკლოზობის მიზეზებისა და შედეგების შესწავლა, ანალიზის თანამედროვე მეთოდების გამოყენებით საქართველოს ეკონომიკური განვითარების დინამიკაში სხვადასხვა სახის ციკლების გამოვლენა და მსოფლიოს ფინანსური ბაზრების შესწავლა შესაძლო კრიზისების პროგნოზირების მიზნით, ასევე ანტიკრიზისული მაკროეკონომიკური პოლიტიკის თეორიული და პრაქტიკული საკითხების შესწავლა; დღევანდელი კრიზისული სიტუაციის მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე ჩვენება იმისა, თუ რა პროცესები მიმდინარეობდა და რამ განაპირობა მსოფლიო ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი.

ციკლების კვლევის პრობლემატურობის საპასუხოდ, ეკონომიკური თეორიის განვითარებასთან ერთად, დიდი პოპულარობით სარგებლობს ზუსტი მათემატიკური მეთოდები. მათი აქტუალურობა იმითაა გამოწვეული, რომ საშუალებას იძლევა გაკეთდეს საკმაოდ დიდი სიზუსტის მქონე, მათემატიკური აპარატის გამოყენებით დასაბუთებული დასკვნები ეკონომიკის დინამიკის შესახებ. ასევე ეს საკმაოდ მძლავრი ინსტრუმენტია პროგნოზირებისა და ეკონომიკის ანტიკრიზისული რეგულირებისთვის. მეთოდების ამ კატეგორიას მიეკუთვნება სპექტრული ანალიზის მეთოდი. ეკონომიკაში ის, ძირითადად, საწარმოების დონეზე გამოიყენება, გაყიდვების სეზონურობის, წარმოების პროცესის, საფონდო ბაზრის დინამიკისა და მარაგების ცვლილების გამოსაკვლევად. თუმცა, ის ასევე წარმატებით გამოიყენება მაკროეკონომიკურ დონეზე, კერძოდ, ეკონომიკის ციკლოზობის შესასწავლად.

საერთაშორისო ეკონომიკურ პროცესებში ჩართული სახელმწიფოსთვის აუცილებელია ისეთი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც ითვალისწინებს ეკონომიკური პროცესების ციკლოზობას და შეუძლია კრიზისის პირობებში წარმატებით ფუნქციონირება. საუბარია ანტიკრიზისულ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე და მის ისეთ ინსტრუმენტზე, როგორცაა კონტრციკლური კაპიტალის ბუფერი (Countercyclical Capital Buffer).

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეკონომიკური ციკლების და კრიზისების საკითხის შემდგომი კვლევა კვლავ აქტუალური და პერსპექტიულია, ვინაიდან ამ გზით

ქვეყნებს შეუძლიათ თავი დაიცვან იმ ნეგატიური შედეგებისგან, რაც თან ახლავს ეკონომიკის მკვეთრ რყევებს.

1. ეკონომიკური ციკლების თეორიები

1.1 ეკონომიკური ციკლების თეორია: განვითარება და თანამედროვე მიდგომები

მსოფლიო კრიზისების პრობლემის კვლევა მიმდინარეობდა მე-19 საუკუნიდან მსოფლიოს წამყვანი ეკონომისტების მიერ (შუმპეტერი, მარქსი, კეინზი და სხვ.). დღესდღეობით ეს თემა განვითარებულ ქვეყნებში საკმაოდ მაღალ დონეზეა შესწავლილი, რასაც ადასტურებს ციკლების შესახებ შექმნილი უამრავი თეორია. რაც შეეხება საქართველოს, ჩვენს ქვეყანაში გრძელვადიანი განვითარების ტრაექტორიის და ზოგადად ეკონომიკური ციკლების საკითხი შედარებით ახალია.

ეკონომიკური ციკლების თეორია იკვლევს ეკონომიკური აქტივობისა და წარმოების დროში ცვლილებას. დღესდღეობით არსებობს უამრავი ჰიპოთეზა და თეორია, რომელიც ხსნის ეკონომიკური ციკლის წარმოშობის მიზეზებს, თუმცა, მიუხედავად ამისა, ციკლის ბუნება კვლავ რჩება საკმაოდ ბუნდოვან და ნაკლებად შესწავლილ საკითხად.

თვითონ ეკონომიკური ციკლი შეიძლება ახსნილ იქნეს, როგორც ეკონომიკური აქტივობის პერიოდული რყევები, რომელიც შეიძლება გამოისახოს რომელიმე მაკროეკონომიკური ინდიკატორის (მთლიანი შიდა პროდუქტის, მრეწველობის დარგის საწარმოების გამოშვების, უმუშევრობის და სხვა მაჩვენებლების) შესაბამის რყევებში. ყოველ ციკლში შეიძლება გამოვყოთ თანმიმდევრული ფაზები, რომლებიც განსაზღვრავენ ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების თავისებურებებს.

ეს ფაზებია: აღმავლობა (ან ექსპანსია), პიკი (ციკლის უმაღლესი წერტილი), რეცესია, და ფსკერი. ერთი სრული ციკლი ეს არის დროის მონაკვეთი ორ ანალოგიურ ფაზას შორის, მაგალითად, ორ პიკს ან ორ ფსკერს შორის. აღმავლობის ფაზა ხასიათდება ეკონომიკის განვითარებით, წარმოების მოცულობის, დასაქმებისა და ფასების დონის ზრდით. პიკის

ფაზაში ეს მაჩვენებლები თავის უმაღლეს მნიშვნელობას აღწევენ, ხოლო რეცესიის დროს აღინიშნება გაკოტრებული ფირმებისა და ბანკების ბაზრიდან გასვლა, უმუშევრობის ზრდა და ფასების შემცირება. ეს პროცესი უკიდურეს დაბალ წერტილს ფსკერის ფაზაში აღწევს.

ეკონომიკური ციკლები განსხვავებულია დროის მიხედვით. ის შეიძლება განპირობებული იყოს როგორც შიდა, ასევე გარე ფაქტორებით. ციკლის მამოძრავებელი ძალაწარმოების საშუალებების შეცვლაა, ანუ ყოველი შემდგომი ციკლი ახალ ტექნოლოგიურ საფუძველზე მიმდინარეობს.

ციკლის წარმოშობის სხვადასხვა მიზეზები არსებობს, რომლებიც სისტემატიზირებულად შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვადგინოთ:¹

შიდა ფაქტორები:

- პირადი მოხმარების სიდიდის ცვლილება;
- ინვესტირება (წარმოების მოდერნიზაცია, სამუშაო ადგილების შექმნა);
- ერთობლივ მოთხოვნასა და მიწოდებაზე მოქმედი მაკროეკონომიკური პოლიტიკა.

გარე ფაქტორები:

- პოლიტიკური (ომები, რევოლუციები);
- ფასეული რესურსების მარაგების აღმოჩენა;
- ახალი ტერიტორიების ათვისება;
- მოსახლეობის რიცხოვნობის ცვლილება;
- მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი.

თანამედროვე თეორიაში ცნობილია დაახლოებით 1380 სახის ციკლორობა.² იმის მიუხედავად, რომ მათ საერთო ნიშნები ახასიათებს, ყოველი მათგანი უნიკალურია. ციკლების შესწავლის საკითხში სიღრმისეული ჩახედვა ავლენს კონცეპტუალურ განსხვავებებს: ზოგიერთი თეორია ხსნის ეკონომიკურ ციკლებს თვითონ ეკონომიკური სისტემის არასტაბილურობით, სხვა თეორიების მიხედვით, ციკლები ეგზოგენური ფაქტორების გავლენით იქმნება. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ იმ მეცნიერთა უმეტესობა, რომლებიც ეკონომიკის ციკლორობის ფენომენს აღიარებენ, მას მიიჩნევენ ეკონომიკური სისტემების განვითარების განუყოფელ ნაწილად.

¹ Arthur F. Burns, *The Business Cycle in a Changing World*, National Bureau of Economic Research, 1969, გვ. 5-10.

² Шибанова-Роенко Е.А., Ляпина А.Е., *Теория экономических циклов: есть ли основа для ренессанса?* გვ. 2.

ეკონომიკური ციკლი საკმაოდ რთული მოვლენაა. ერთი მხრივ, ნებისმიერი ციკლის დროს არსებობს აღმავლობისა და დაცემის ფაზები; მეორე მხრივ, არსებობს ფაქტორების დიდი რაოდენობა, რომლებსაც შეუძლია ამ ფაზების სიძლიერესა და ხანგრძლივობაზე ზემოქმედება. დღესდღეობით ეკონომისტებსა და სტატისტიკოსებს შეუძლიათ ეკონომიკური კონიუნქტურის ცვლილების ზოგადი ტენდენციის გამოკვლევა, თუმცა, ციკლების ზუსტი პროგნოზი თითქმის შეუძლებელია. ამისთვის მრავალი მიზეზი არსებობს: პირველ რიგში, რთულია ეკონომიკურ დინამიკაზე მოქმედი ყველა ფაქტორის გათვალისწინება, მეორე, ქვეყნის ეროვნულ ეკონომიკაზე ძლიერ ზეგავლენას ახდენს გლობალიზაციის ფაქტორი, მესამე, ტენდენციის სწორი შეფასების შემთხვევაშიც კი რთულია ციკლის შებრუნების წერტილების ზუსტი თარიღების პროგნოზირება; მეოთხე, მეწარმეთა ქმედებები შეიძლება აუარესებდეს ისედაც რთულ ეკონომიკურ კონიუნქტურას.¹

აზრი იმის შესახებ, რომ ეკონომიკური კრიზისები არის ციკლურად განმეორებადი და დაკავშირებულია საწარმოო კაპიტალის ჭარბწარმოებასთან, ჩამოყალიბდა XIX საუკუნეში კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსის ნაშრომების შედეგად. „კაპიტალში“ იყო საშუალოვადიანი ციკლების დასაბუთების მცდელობა, მოყვანილი იყო ციკლური მოვლენების მიზეზების ვერსიები.

მარქსის მეთოდოლოგიური კვლევების თავისებურებები შემდეგში მდგომარეობდა: პირველი, მეცნიერი აღნიშნავდა საწარმოო კაპიტალის ბუნებაში კრიზისებისა და ციკლური განვითარების გარდაუვალობას, განასხვავებდა კრიზისების წინაპირობებს; მეორე, მარქსის აზრით, ციკლი არსებობს არა მარტო საწარმოო, არამედ მიმოქცევის სფეროშიც; მესამე, მეცნიერი მიიჩნევდა, რომ ციკლები დამახასიათებელია არა მხოლოდ საბაზრო ეკონომიკისთვის, არამედ დაკავშირებულია სამეწარმეო კაპიტალის მოძრაობასთან; მეოთხე, კარლ მარქსი მიიჩნევდა, რომ ციკლების განხილვა აუცილებელია მოხდეს სხვადასხვა დონეზე, რადგანაც ციკლის მიზეზები სხვადასხვა დონეზე შეიძლება არსებობდეს; მეხუთე, მან პირველად ახსნა და დაასაბუთა საბაზრო ეკონომიკაში ციკლების წარმოშობის პრინციპი; და ბოლოს, მეცნიერმა წამოაყენა ჰიპოთეზა ტიპური ციკლის ხანგრძლივობის და ციკლის წარმოშობის მატერიალური მიზეზების შესახებ.

¹ Шибанова-Роенко Е.А., Ляпина А.Е., Теория экономических циклов: есть ли основа для ренессанса?, გვ. 6-7.

მარქსის და ენგელსის აზრით, ციკლის ეკონომიკური მიზეზი სამეწარმეო კაპიტალის ჭარბი დაგროვებაა. თავდაპირველად ის სასაქონლო ფორმაში ვლინდება, შემდეგ საწარმოო ფორმაში, სიმძლავრეების არასაკმარის დატვირთვაში. სასაქონლო მარაგები იმაზე სწრაფად იზრდება, ვიდრე მათზე ერთობლივი მოთხოვნა, რაც საბოლოოდ ჭარბწარმოების კრიზისს იწვევს.

ციკლების წარმოშობის შესახებ მარქსის სხვა თეორიის თანახმად, ციკლი იქმნება კაპიტალის სტრუქტურის ცვლილების გამო. კერძოდ, მუდმივი კაპიტალის ცვალებად კაპიტალთან ფარდობის ზრდა, რომელიც თან ახლავს საბაზრო ურთიერთობების განვითარებას, საბოლოოდ წარმოშობს ციკლურ რყევებს.

მარქსისა და ენგელსის ნაშრომი ერთვარი ბიძგი იყო, რომელმაც გაზარდა ინტერესი ეკონომიკური ციკლების საკითხის მიმართ. ამის შემდეგ შეიქმნა ისეთი ცნობილი ნაშრომები, როგორცაა: ტუგან-ბარანოვსკის „სამეწარმეო ციკლები თანამედროვე ინგლისში, მათი მიზეზები და მოსახლეობის ცხოვრებაზე ზეგავლენა“ (1894 წ.), კ. კაუტსკის „კრიზისების თეორია“ (1902 წ.), ვ. ლენინის „იმპერიალიზმი, როგორც კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადია“ (1916 წ.) და ნ. კონდრატიევის „მსოფლიო მეურნეობა და მისი კონიუქტურა ომის დროს და ომის შემდეგ“ (1922 წ.) და „კონიუქტურის დიდი ციკლები“ (1928 წ.).

აშშ-ში 1929-1933 წლებში მომხდარი რეცესიის გამო ციკლების და კრიზისების თემა კიდევ უფრო აქტუალური გახდა. შეიქმნა ისეთი ნაშრომები, როგორცაა: ჯ.მ. კეინზის „დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორია“ (1936 წ.), რ. ჰაროდის „სავაჭრო ციკლი“ (1936 წ.), ი. შუმპეტერის „ეკონომიკური ციკლები“ (1939 წ.), პ. სამუელსონის „მულტიპლიკატორის ანალიზისა და აქსელერაციის პრინციპის ურთიერთზემოქმედება“ (1939 წ.), ე. ჰანსენის „ეკონომიკური ციკლები და ეროვნული შემოსავალი“ (1951 წ.) და სხვა.

XX საუკუნის ნეოკლასიკურ ნაშრომებში შეიძლება გამოიყოს ეკონომიკური ციკლის ამხსნელი სამი ძირითადი ტიპის თეორიები.¹ პირველი თეორია შეიძლება დახასიათდეს, როგორც საინვესტიციო. მის თანახმად, ციკლური აღმავლობები და ვარდნა შეიძლება დაკავშირებულ იქნეს კაპიტალდაბანდებების ციკლთან. დროის რაღაც პერიოდში

¹Андреев, Экономические циклы в современной макроэкономической теории, Научный журнал КубГАУ, №75(01), 2012, гв. 7-8.

ინვესტიციების პროცესი კუმულატიური ხასიათისაა, ანუ ის საკუთარ თავს აძლიერებს. გაზრდილი რეალიზაცია ასტიმულირებს მწარმოებლებს ინვესტირების ზრდისკენ. ამის შედეგად შეიმჩნევა ეკონომიკური ზრდა, დასაქმება იზრდება, ხოლო უმუშევრობა მინიმუმამდე მცირდება. ეს შეესაბამება ციკლის აღმავლობის ფაზას. თუმცა, ამის მერე დგება მომენტი, როდესაც გაზრდილი ინვესტიცია და წარმოება შედის ჩიხში არასაკმარისი მოთხოვნის გამო, რაც საბოლოოდ იწვევს წარმოების შეკვეცას (ციკლის დაღმავლობის ფაზა).

მეორე თეორია უკავშირდება იოზეფ შუმპეტერს და მის „ინოვაციების ტალღებს“. შუმპეტერის წვლილი ეკონომიკური განვითარების დინამიკის და ციკლების კვლევაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. მან წარმოადგინა ციკლების მთლიანი თეორია, სადაც გააერთიანა სხვადასხვა სახის ციკლები და აღწერა მათ შორის კავშირი. კერძოდ, კონტრაქციის, კიტჩინის და ჟუგლარის ციკლების ერთიანად განხილვისას მან მიიღო ე.წ. „სამციკლიანი ციკლის კონცეფცია“.¹ შუმპეტერმა დაასკვნა, რომ ყოველი გრძელვადიანი ციკლი თავის თავში მოიცავს რამდენიმე მოკლევადიან და საშუალოვადიან ციკლს, რის გამოც ისინი ერთმანეთზე ზემოქმედებენ და შედეგად, ვლუბულობთ ეკონომიკის განვითარების დინამიკის განსხვავებულ სურათს.

ციკლების წარმოშობის მთავარ ფაქტორად შუმპეტერი მეცნიერულ-ტექნოლოგიურ პროგრესს ასახელებდა. დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მოსახლეობის საინვესტიციო საქმიანობას. ეს უკანასკნელი გამოიხატება ახალი ტექნოლოგიების დანერგვაში, წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფაში, პროდუქციის ასორტიმენტის ზრდასა და ახალი ბაზრების ათვისებაში. მასობრივი ინვესტიციები ზემოჩამოთვლილი მიმართულებებით იწვევს წარმოების გაფართოებას და ეკონომიკურ ზრდას. შემდგომ, როდესაც მოხდება ერთგვარი ადაპტაცია ბუმის შედეგად შეცვლილ საბაზრო პირობებთან, დაიწყება რეცესია. ამით სრულდება ეკონომიკური ციკლი.

სხვა ნაშრომში, „კაპიტალიზმი, სოციალიზმი და დემოკრატია“ შუმპეტერი აღნიშნავს ინვესტიციების უმთავრეს როლს ეკონომიკურ ზრდაში. გარდა ამისა, იგი გამოყოფს

¹ იოზეფ შუმპეტერი. „საქმიანი ციკლები. კაპიტალისტური პროცესის თეორიული, ისტორიული და სტატისტიკური ანალიზი“, (1939).

კრედიტის მნიშვნელობასაც, ინვესტირებისათვის ახალი საშუალებების მოძიების თვალსაზრისით.

მესამე თეორია მონეტარულ ხასიათს ატარებს. მონეტარისტები, მილტონ ფრიდმენის ხელმძღვანელობით, ციკლების წარმოშობას ფულის მასის პერიოდულ გაფართოებასა და შემცირებას უკავშირებენ. ამ თეორიის პოპულარობის მიზეზი იმაშია, რომ ეკონომიკური კავშირების ზრდასთან, გლობალიზაციასთან და ფინანსური ურთიერთობების განვითარებასთან ერთად ფულადი სექტორის როლი მკვეთრად იზრდება და მასში მომხდარი მოვლენები დიდ ზეგავლენას ახდენს ეკონომიკურ დინამიკაზე. ამასთან ერთად, 1974-1975 წლების და 1980-1982 წლების კრიზისების ახსნისას, რომელთათვისაც სტაგფლაცია იყო დამახასიათებელი, მონეტარისტულმა თეორიამ დაადასტურა ციკლებისადმი კეინზის მიდგომის არასრულყოფილება, რადგანაც ერთობლივი მოთხოვნის გაზრდაზე მიმართული სახელმწიფო პოლიტიკა ინფლაციას ამ შემთხვევაში კიდევ უფრო გაზრდიდა.¹

უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ ეკონომიკურ კრიზისებზე სხვადასხვა დროს მოქმედებს გასხვავებული ეგზოგენური ფაქტორები (ომები, რევოლუციები, აგრარული და სავალუტო კრიზისები და სხვ.). გარდა ამისა, არსებობს სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკურ განვითარებაში ჩარევის თეორიული დასაბუთების მრავალი მცდელობა. ანტიკრიზისული სახელმწიფო რეგულირების ღონისძიებები მუშავდება კონკრეტულ ქვეყანაში, კონკრეტული კრიზისის გამომწვევი სპეციფიკური მიზეზების გათვალისწინებით. ეს განსაკუთრებით აქტუალური გახდა მეორე მსოფლიო ომის და მის შემდგომ პერიოდში, რადგანაც სხვადასხვა შოკური მოვლენების შემდეგ ნათელი გახდა XX საუკუნის ციკლების ასინქრონულობა და მკვეთრი განსხვავება XIX საუკუნის ეკონომიკური ციკლებისგან. სხვა თავისებურება იმაში მდგომარეობდა, რომ ჭარბწარმოების კრიზისები ვლინდებოდა მეტწილად არა სასაქონლო მარაგებში, არამედ სამეწარმეო კაპიტალის ჭარბწარმოებაში. წარსულის გამოცდილებიდან გამომდინარე, ამის

¹Liviallie. Economic considerations regarding the first oil shock, 1973 – 1974. May 2006

შესაძლო მიზეზი იყო მწარმოებლების განსხვავებული მიდგომა, რამაც აღარ დაუშვა სასაქონლო მარაგების ჭარბი დაგროვება.¹

არსებობს ციკლების მიზეზების შესახებ სხვა მოსაზრებებიც. მაგალითად, ჯ.მ. კეინზი ხსნიდა ციკლის დადმავლობის ფაზის არსს კაპიტალის ზღვრული შემოსავლიანობის კლებით, რაც იწვევს ინვესტირების და შემდგომ, ერთობლივი მოთხოვნის კლებას. გარდა ამისა, თვითონ საინვესტიციო იმპულსი წარმოიშვება მეწარმეთა „ცხოველური ინსტინქტის“ ძლიერი ზეგავლენის შედეგად. ამის საპასუხოდ კეინზი თავაზობდა ანტიკრიზისული რეგულირების გატარებას, ერთობლივი მოთხოვნის ზრდის და უმუშევრობის შემცირების მიმართულებით. რაც შეეხება ციკლების დათარიღებას, მათ პროგნოზირებასა და თავიდან აცილების საკითხებს, კეინზს რაიმე კონკრეტული არ ჰქონდა შემოთავაზებული, მისი კვლევა ძირითადად ციკლის მიზეზებს და ბუნებას შეეხებოდა.

ციკლების ბუნების შესახებ სხვა მიდგომის თანახმად, ბაზრების ციკლურობის - ასახსნელად გამოიყენება ფულად-საკრედიტო თეორია. აქ მნიშვნელოვანია ირვინგ ფიშერის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ციკლურობის მთავარი მიზეზი ფულზე მოთხოვნა/მიწოდების პროპორციის დარღვევაა, ხოლო დაცემების დაძლევის მთავარ გზად იგი ფულადი ურთიერთობების თვითრეგულირებას მიიჩნევდა. ასევე ფულად ფაქტორებს განიხილავს ფრიდრიხ ჰაიეკი, რომლის თანახმადაც ეკონომიკური რეცესიების მთავარი მიზეზია ფულადი ექსპანსია, რომელსაც არ მოაქვს არანაირი შედეგი, გარდა ანგარიშსწორების გადავადებისა.

აღსანიშნავია აგრეთვე მილტონ ფრიდმანისა და რობერტ ლუკასის მოსაზრებები. ფრიდმანის აზრით, ეკონომიკური არასტაბილურობის ძირითადი გამომწვევი მიზეზია სახელმწიფოს მხრიდან არასტაბილური ფულადი პოლიტიკა. მისი აზრით, ფულის მასის ზრდა მკაცრად რეგლამენტირებული უნდა იყოს. მსგავსი აზრი აქვს ლუკასსაც, რომელმაც ჩამოაყალიბა ე.წ. „მოულოდნელი ფულადი შოკების“ თეორია და მათ საფუძველზე ხსნიდა ეკონომიკური ციკლების წარმოშობას.

¹ Андреев, Экономические циклы в современной макроэкономической теории, Научный журнал КубГАУ, №75(01),2012, გვ. 8-9.

საბოლოო ჯამში, არ იქნება სწორი ამ კონცეფციების, როგორც ერთმანეთის საპირისპირო დებულებების განხილვა. ისინი წარმოადგენს აბსტრაქტულისგან კონკრეტულსკენ მოძრაობას, ციკლურობის შესწავლის სფეროში მნიშვნელოვან ორიენტირებსა და საფუძველს.

საბაზრო ეკონომიკის განვითარებასთან ერთად ციკლური ეკონომიკური რყევები და მათ საფუძველზე წარმოქმნილი რეცესიები და კრიზისები სულ უფრო ხშირი მოვლენა ხდებოდა. პირველი ეკონომიკური კრიზისი, რომელიც მოხდა ინგლისში 1825 წელს, შეეხო აგრეთვე მის მეზობელ ქვეყნებსაც. შემდგომში ეკონომიკური კრიზისები გახდა ლიბერალური ტიპის საბაზრო ეკონომიკების მუდმივი თანამგზავრები. ამის გამო ეკონომიკურ მეცნიერებაში გაჩნდა ეკონომიკური ციკლების მიმართ თეორიული ცოდნის დაგროვების, სისტემატიზაციის და კრიზისების შეძლებისდაგვარად პროგნოზირების აუცილებლობა. ხანგრძლივი გამოკვლევების შედეგად ჩამოყალიბდა უამრავი თეორია, რომელთა დანიშნულებაა მთლიანობაში ეკონომიკური კრიზისების და სამრეწველო ციკლების მიზეზებისა და ბუნების ახსნა. ეკონომიკური კრიზისების კონცეფციების სიმრავლის რამდენიმე მიზეზი არსებობს, რომელთა შორის არის ყოველი სპეციფიკური ეკონომიკის თავისებურება, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მიზეზ-შედეგობრივი დამოკიდებულებების სიმრავლე, ასევე ეკონომიკაზე მოქმედი შიდა და გარე ფაქტორების დიდი სიმრავლე. აგრეთვე დიდი მნიშვნელობა აქვს საწარმოო ციკლის მიმდინარეობის ეროვნულ სპეციფიკას, წინააღმდეგობრივი ეკონომიკური ინტერესების არსებობას, აგრეთვე იმ განსხვავებებს, რომლებიც გვხვდება სხვადასხვა ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების შესწავლისადმი მიდგომებში.

გარკვეული პირობითობით, ეკონომიკური ციკლებისა და რეცესიების მიზეზების ამხსნელი თეორიები შეიძლება შემდეგ ჯგუფებად წარმოვადგინოთ:

1. ექსტერნალური თეორიები, რომელთა თანახმადაც, ციკლები გამოწვეულია გარე (ეგზოგენური) ფაქტორებით, ე.ი. ფაქტორებით, რომლებიც ეკონომიკის მიღმაა. ექსტერნალური თეორიების მომხრეები პოულობდნენ გარე სამყაროში 2-3 წელიწადში განმეორებად მოვლენებს და მათ მიიჩნევდნენ ეკონომიკური ციკლების მიზეზებად. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური ციკლი ახსნილია არაეკონომიკური ფაქტორებით.

- ერთ-ერთი პირველი და საკმაოდ პოპულარული თეორიაა ინგლისელი ეკონომისტის უილიამ სტენლი ჯევონსის მზის ლაქების თეორია. ის ერთმანეთთან აკავშირებს ყოველ 10 წელიწადში მზის ლაქების კონფიგურაციის ცვლილებასა და ეკონომიკური მდგომარეობის ცვალებადობას, კერძოდ, მოსავლიანობის ცვლილებას და საზოგადოების გადასვლას დეპრესიიდან საქმიან აქტივობაზე. ამავე მიმართულებით მუშაობდა ალექსანდრე ჩიჟევისკიც. ის გამოდიოდა მზისა და დედამიწის კოსმოსური კავშირების იდეით და ამტკიცებდა, რომ კაცობრიობის განვითარება ემორჩილება მზის აქტივობის ცვლილებას.
- ფსიქოლოგიური თეორია, რომელიც ხსნის ციკლს, როგორც მოსახლეობაში არსებული ოპტიმისტური და პესიმისტური განწყობის მონაცვლეობის შედეგს. ამ თეორიის თანახმად, ციკლის ყოველ ფაზას შეესაბამება თავისებური ფსიქოლოგიური სურათი, რომელიც აყალიბებს დამოკიდებულებას ინვესტიციებისადმი და შესაბამისად, ზემოქმედებს ეკონომიკურ აქტივობაზე;
- ცვლილება მოსახლეობის რიცხოვნობაში. მოსახლეობის რიცხოვნობის ზრდა ან შემცირება ზეგავლენას ახდენს ერთობლივ მოთხოვნასა და მიწოდებაზე. მოსახლეობის ზრდა ხელს უწყობს წარმოების გაფართოებას და დასაქმების ზრდას, რომლებსაც ბუმი მოჰყვება. მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირებას საპირისპირო ეფექტი აქვს;
- გამოგონებები და ინოვაციები. ტექნოლოგიის ძირეული ცვლილება, ისეთი, როგორიცაა ავტომობილის, თვითმფრინავის ან კომპიუტერის გამოგონება, იწვევს საქმიანი აქტივობის „აფეთქებას“ და ინვესტირების ზრდას. ეს, თავის მხრივ, იწვევს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას და აღმავლობის პერიოდების დადგომას;
- ომები, რევოლუციები და სხვა პოლიტიკური ხასიათის ფაქტორები. ძალიან ხშირად მსგავსი მოვლენები ზეგავლენას ახდენენ ეკონომიკური ციკლის მსვლელობაზე. მაგალითად, ნაცისტური გერმანიის აღმავლობამ და მეორე მსოფლიო ომის დაწყებამ ბიძგი მისცა აშშ-ის გადაიარაღებას. ამან კი, თავის მხრივ, ხელი შეუწყო დიდი დეპრესიის დაძლევას და ქვეყნის შემდგომ აღმავლობას.

2. ინტერნალური თეორიები ხსნიან ეკონომიკურ ციკლს შიდა (ენდოგენური ფაქტორებით, რომელიც თავად ეკონომიკისთვის არის დამახასიათებელი). ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯი გადადგმულ იქნა მე-18 საუკუნეში, ე.წ. წვრილბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიის წარმომადგენლების მიერ.

მაგალითად, შვეიცარიელი ეკონომისტი ს. სისმონდი ჭარბწარმოების კრიზისებს ხსნიდა წარმოებულ პროდუქციასთან შედარებით მოხმარებული შემოსავლის უკმარისობით. უესლი მიტჩელი, ეკონომეტრიკის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, რომელსაც დაწერილი აქვს რამდენიმე სერიოზული კვლევა ეკონომიკურ ციკლებზე, მიიჩნევდა, რომ ეკონომიკური ციკლების მიზეზები ფულადი მიმოქცევის სფეროში უნდა ვეძებოთ. ეკონომიკურ კვლევათა ეროვნული ბიურო, მიტჩელის კვლევებზე დაყრდნობით, მივიდა დასკვნამდე, რომ აშშ-ის ეკონომიკას ახასიათებს 40-თვიანი ციკლები.

ტრადიციულად შეიძლება მივიჩნიოთ შემდეგი ენდოგენური თეორიები:

მოხმარების უკმარისობის თეორია. ამ თეორიის ამოსავალ ვარიანტში (მე-19 საუკუნე) ძირითადი არგუმენტები შეეხებოდა მოსახლეობის არასაკმარის შემოსავლებს, რომელიც მიიღებოდა დაქირავებით მუშაობის შედეგად. მსგავს იდეებს იზიარებდნენ სოციალ-უტოპისტები და მარქსისტები, შემდეგ კი მემარცხენე კეინზიანელები (ჯ. რობინსონი). ამ შემთხვევაში გამოსავლის სახით განიხილებოდა მოსახლეობის ფართო მასებში მოხმარების სტიმულირება. ასე, მაგალითად, კარლ მარქსი თვლიდა, რომ კრიზისების მიზეზი არის კაპიტალიზმის ძირითადი წინააღმდეგობრიობა წარმოების საზოგადოებრივ ხასიათსა და ამ წარმოების შედეგების კაპიტალისტური მეთოდით მითვისებას შორის. ეს დამოკიდებულება გამოიხატება წინააღმდეგობრიობაში მოხმარებასა და წარმოებას შორის, ანუ მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის. მარქსის აზრით, ციკლის მიზეზია მდიდართა შემოსავლების მეტისმეტად მაღალი წილი და ციკლების თავიდან აცილება შეიძლება კერძო საკუთრების საზოგადოებრივი საკუთრებით შეცვლით.¹

არასაკმარისი მოხმარების თანამედროვე თეორიებში გამოკვეთილია ზედმეტი დაზოგვის უარყოფითი ზეგავლენა მოხმარების დონეზე, რადგანაც ამ დროს იზღუდება სამომხმარებლო მოთხოვნა. ხაზგასმულია, რომ კარიკატურულ დონემდე გაზრდილი

¹ე. მექვაბიშვილი. თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიები. თბილისი, 2012 წ. გვ. 21-23.

დანაზოგები არ გამოიყენება თავისი პიდაპირი დანიშნულებით-საინვესტიციო მოთხოვნის გასაზრდელად. ამ ყველაფრის შედეგად კი ერთობლივი მოთხოვნა ბევრად ჩამორჩება ერთობლივ მიწოდებას.

ამგვარად, საბოლოო ჯამში, პირველ პლანზე დგება დანაზოგებისა და ინვესტიციების ტოლობის პრობლემა. ამასთან, წონასწორობის აღდგენაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ეთმობა გრძელვადიანი მოხმარების საქონლის ბაზარს. აღნიშნულ თეორიაში მოიხსენიება აგრეთვე ფსიქოლოგიური ფაქტორები, მოხმარებისადმი, დაზოგვისადმი, ინვესტირებისა და ლიკვიდურობისადმი მიდრეკილების სახით.

- მონეტარიზმის კონცეფციები. ამ შემთხვევაში ძირითადი ყურადღება ეთმობა ფულად მიმოქცევას, ფულად-საკრედიტო სფეროს მდგომარეობას და ფულის აგრეგატებს (რ. ჰაური, მ. ფრიდმენი და სხვ.). ეკონომიკური ციკლი განიხილება, როგორც ფულადი ნაკადის ინტენსიურობის, უფრო წორად კი - გადამხდელუნარიანი მოთხოვნის ცვლილების შედეგი.

ფულადი ფაქტორის ეკონომიკურ პროცესებზე ნეგატიური გავლენის კლასიკურ მაგალითად მონეტარისტებს მოჰყავთ აშშ-ის 1980-1981 წლების კრიზისი, როდესაც ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ, ინფლაციის ზრდა რომ არ დაეშვა, მკვეთრად ასწია საპროცენტო განაკვეთი 18%-მდე.

ამ პოზოციებიდან ხაზგასმით აღინიშნება, რომ ფულადი ნაკადის აქტივიზაცია ერთობლივი მოთხოვნის ზრდას ნიშნავს, რაც ზრდის ფასებსა და მწარმოებლის შემოსავალს. ამის შედეგად იზრდება საქონლის მიწოდება, რომელიც წარმატებით რეალიზდება გაწონასწორებული საბაზრო კონიუქტურის პირობებში. ეს, თავის მხრივ, კიდევ უფრო ზრდის შემოსავლებსა და ერთობლივ მოთხოვნას. ფულად ფაქტორებს შორის განსაკუთრებით გამოყოფენ ფულის მასასა და მისი მოძრაობის სიჩქარეს. სწორედ ეს ორი პარამეტრი განსაზღვრავს ფულადი ნაკადის სიძლიერეს. ფულის მასის შემცირება ზღუდავს საქმიან აქტივობას, ხოლო ფულის მასისა და ინფლაციის ტემპების ზრდა მასტიმულირებელ ზეგავლენას ახდენენ.

იმის გამო, რომ თანამედროვე ფული თავისი წარმოშობის მიხედვით საკრედიტო ფულია, პირველ პლანზე გამოდის ქვეყნის ცენტრალური ბანკის პოლიტიკა, საპროცენტო

განაკვეთის ზეგავლენა, საფონდო ბირჟებზე ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვის მოცულობა და სხვ.. ეკონომიკური აღმავლობა მიმდინარეობს მანამ, სანამ იზრდება დაკრედიტების მოცულობა. ამ მიზნით მცირდება საპროცენტო განაკვეთი, მარტივდება ახალი საკრედიტო ხაზის გახსნის პირობები. ეკონომიკური აქტივობა კუმულატიურად ფართოვდება.

ამ კონცეფციის მომხრეები აქცევენ ყურადღებას იმას, რომ კაპიტალის მომგებიანობის ზრდაზე საბანკო სისტემა უნდა რეაგირებდეს საკრედიტო საპროცენტო განაკვეთის ადეკვატური ზრდით. ეს იცავს ეკონომიკას ზედმეტი „გადახურებისგან“. ამასთან, ეკონომიკის შესვლა გვიანი აღმავლობის სტადიაში ასევე არ უნდა დარჩეს საბანკო სისტემის ყურადღების მიღმა. საქმე ისაა, რომ დაკრედიტების პროცესის შეკავება ზღუდავს გაფართოების ინერციას, მაგრამ იმავდროულად იწვევს ეკონომიკურ დეპრესიას. ამასთან, საქმიანი აქტივობის შემცირების პროცესი არანაკლებ კუმულატიურია, ვიდრე მისი გაფართოების პროცესი.

მონეტარიზმის განსაკუთრებული ვარიანტია ფ. ჰაიეკის თეორიული გამოკვლევები, რომელთა თანახმად, ჭარბწარმოების კრიზისები ჩნდება, როგორც სახელმწიფოს მხრიდან ზედმეტი დაფინანსების შედეგი (იაფი კრედიტი, ერთობლივი მოთხოვნის ხელოვნური გაზრდა).

კეინზიანელთა პოზიცია-ცენტრალური კატეგორიის როლში აქ გამოდის ეფექტიანი მოთხოვნა. მისი არსებობა საშუალებას იძლევა მაღალ დონეზე შევინარჩუნოთ საქმიანი აქტივობა და დავუახლოვოთ ერთობლივი გამოშვება სრული დასაქმების შესაბამის დონეს.

პირიქით, ეფექტიანი მოთხოვნის არარსებობა მკვეთრად ამცირებს საქმიან აქტივობას, აძლიერებს პესიმიზმს ბიზნესის სფეროში, რასაც თან სდევს გამოყენებული კაპიტალის დაბალი შემოსავლიანობა. როგორც პირველ, ასევე მეორე შემთხვევაში ძირითადი ტენდენცია შემდეგია: ერთობლივი მოთხოვნის მკვეთრი შემცირება გარდაუვალად იწვევს მაკროეკონომიკური წონასწორობის დარღვევას. ასე ყალიბდება „ეფექტიანი მოთხოვნის“ პრობლემა.

ეფექტიანი მოთხოვნის სტრუქტურაში ჯ. კეინზი და მისი თანამედროვე მიმდევრები გამოყოფენ ორ ძირითად კომპონენტს:

- მოხმარების საგნებზე მოთხოვნა, რომელიც ექვემდებარება მოსახლეობის არასაკარისი მოხმარების ფსიქოლოგიური კანონის ზემოქმედებას;
- საინვესტიციო საქონელზე მოთხოვნა, რომელიც განისაზღვრება ბიზნესის ინვესტირებისადმი მიდრეკილებით.

ითვლება, რომ ფულად-საკრედიტო სფერო ასრულებს მხოლოდ მეორეხარისხოვან როლს. მისი ზეგავლენის ერთადერთი ღირსეული მომენტი საკრედიტო საპროცენტო განაკვეთის შემცირება, იაფი კრედიტები და ეკონომიკური შეხედულებებიდან გამომდინარე, დასაწერად ვარგისი საინვესტიციო პროექტების ნუსხის ზრდა.

ფასების დონე განიხილება, როგორც მუდმივი სიდიდე, რაც ნაკლებად შეესაბამება რეალობას. ძირითადი მიდგომა ადამიანების პერიოდში ერთობლივი მოთხოვნის შეკავება, დეპრესიის დროს კი მისი წახალისება. კეინზიანელები აგრეთვე კრიტიკულად უყურებენ დეპრესიის დროს ხელფასის შემცირების მცდელობას, რათა ამ გზით გაზარდონ მომგებიანობა.

ჟ. კეინზის აზრით, კრიზისების (ციკლების) მიზეზია ეფექტიანი მოთხოვნის უკმარისობა, ამ უკანსკნელის მიზეზი კი დაზოგვისადმი მეტისმეტად მაღალი მიდრეკილება. ის თვლიდა, რომ არსებობს ძირითადი ფსიქოლოგიური კანონი, რომლის თანახმადაც ადამიანებს ახასიათებთ მოხმარების გაზრდა იმაზე გაცილებით ნაკლებად, ვიდრე იზრდება მათი შემოსავალი. კეინზი თვლიდა, რომ კრიზისების საკმარისად შერბილება შესაძლებელია სახელმწიფოს მხრიდან მოხმარების გაზრდით, ანუ სახელმწიფოს ფუნქციაა უქმად არსებული რესურსების გადაქცევა სახელმწიფო შესყიდვების ელემენტად. ეს შესაძლებელია ბიუჯეტის დანახაჯების ნაწილის მუდმივი ზრდით, რომლის დეფიციტი იფარება სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების მასიური გაყიდვებით.

რაც შეეხება ერთობლივი მოთხოვნის ზრდას, ეს შესაძლებელია ორი გზით იყოს უზრუნველყოფილი: სამხედრო მოხმარების ზრდით, ან სახელმწიფო ხარჯების ზრდით ფუნდამენტურ სამეცნიერო კვლევებზე, კოსმოსურ პროგრამებსა და ტექნოლოგიებზე. საქმე ისაა, რომ კეინზის აზრით, სახელმწიფო არ უნდა გამოდიოდეს კერძო სექტორის კონკურენტად, ამიტომ მისი მოთხოვნა სპეციფიკური უნდა იყოს.

არსებობს კიდევ რამდენიმე თეორია, რომლებშიც შემდეგი ფაქტორებია განხილული:

- ძირითადი კაპიტალის მომსახურების ვადა ბევრი ეკონომისტის მიერ განიხილება, როგორც ეკონომიკური ციკლის წარმოშობის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი. თუ რომელიმე ან რამდენიმე დარგში დაიწყო ბუმი, რომელიც იწვევს მანქანა-დანადგარებზე მოთხოვნის ზრდას, მაშინ სავსებით სამართლიანია ვივარაუდოთ, რომ იგივე განმეორდება 7-10 წლის შემდეგ, როდესაც ეს მანქანა-დანადგარები ამორტიზირებული იქნება;

- ინვესტიციები. ძირითად ფონდებში დაბანდებები ქმნის ახალ სამუშაო ადგილებს, ამით ზრდის მომხმარებლის მსყიდველობითუნარიანობას. თავდაპირველი ინვესტირებით გამოწვეული შემოსავლების ზრდა კიდევ უფრო ზრდის შემდგომ დაბანდებებს და წარმოების მასშტაბებს.

- ეკონომიკური ციკლის თანამედროვე პოლიტიკური კონცეფცია. ცნობილია, რომ ეკონომიკასა და პოლიტიკას შორის მჭიდრო ურთიერთკავშირი არსებობს. ეროვნული ეკონომიკის კარგი მდგომარეობის მიღწევაში დაინტერესებულია სახელმწიფო, პოლიტიკური პარტიები და პროფკავშირები, მსხვილი მონოპოლიები და ეკონომიკური თვითმმართველობის ინსტიტუტები. ეკონომიკისადმი განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენენ პოლიტიკური ლიდერები და ხელისუფლებაში არსებული პარტიები. ამიტომ ეროვნული ეკონომიკის მდგომარეობა განიხილება, როგორც საზოგადოებრივი პროდუქტის ერთ-ერთი სახესხვაობა.

ამგვარად, არსებობს ეკონომიკური ციკლის უამრავი თეორია. ეს განპირობებულია თითოეული ქვეყნის ეკონომიკის სირთულით, რომელიც დამოკიდებულია მრავალ ენდოგენურ და ეგზოგენურ ფაქტორზე. საერთო ჯამში, არსებობს თეორიების ორი დიდი ჯგუფი: პირველი აკავშირებს ციკლების არსებობას პოლიტიკასთან, დანარჩენი კი ძირითად აქცენტს ეკონომიკურ საკითხებს ანიჭებს.

3. თეორიები, რომლებიც ხსნიან ციკლს ეგზოგენური და ენდოგენური ფაქტორების ერთობლივი ზეგავლენით. ეს თეორიები ყველაზე პოპულარულია. ციკლების თანამედროვე თეორიაში ითვლება, რომ გარე ფაქტორები აძლევენ თავდაპირველ იმპულსებს, ხოლო შიდა ფაქტორები გარდაქმნიან მათ ფაზურ რყევებში. განასხვავებენ ძირითადი შოკების სამ ტიპს: მიწოდების შოკები (ტექნიკური მიღწევები, კლიმატური

ცვლილებები ან ბუნებრივი კატაკლიზმები); პოლიტიკური შოკები, რომლებიც მაკროეკონომიკურ გადაწყვეტილებათა შედეგია; მოთხოვნის შოკები, რომლებიც კერძო სექტორში ჩნდება (მოხმარებასა ან ინვესტირებაზე დანახარჯების ცვლილებები).

1.2 ეკონომიკური ციკლების სახეები და ურთიერთკავშირი

ეკონომიკური ციკლების მრავალნაირი კლასიფიკაცია არსებობს. მოცემულ კვლევაში აქცენტი გაკეთებულია ციკლების სხვადასხვა ხანგრძლივობაზე, ამიტომ, აქ მხოლოდ ხანგრძლივობის მიხედვით მათ დაყოფას მოვიყვანთ: მოკლევადიანი (3-4 წელი), საშუალოვადიანი (7-11 წელი) და გრძელვადიანი ციკლები (40-60 წელი).¹

მოკლევადიანი ეკონომიკური ციკლები აღმოჩენილ იქნა 1920 წელს ინგლისელი ეკონომისტის ჯოსეფ კიტჩინის მიერ. მან ახსნა ამ ციკლების არსებობა ოქროს მსოფლიო მარაგების ცვალებადობით, თუმცა დღეს ამ საკითხის შესახებ სხვა მოსაზრებები არსებობს. თანამედროვე ეკონომიკურ თეორიაში მოკლევადიანი ციკლების მიზეზად ინფორმაციის დაგვიანებას (დროით ლაგებს) ასახელებენ, რადგან ის გავლენას ახდენს კომერციული ერთეულების მიერ გადაწყვეტილების მიღებაზე.²

საიმონ კუზნეცის ციკლები

კუზნეცის თეორია განვითარებისა და რყევების შესახებ შეიძლება დახასიათდეს, როგორც მისი დროის ორი ეკონომიკური ტრადიციის სინთეზი. ერთის მხრივ, ის დაინტერესებული იყო ციკლური დინამიკით ისეთ დინამიკურ მწკრივებში, როგორცაა ყველა ტიპის წარმოების მოცულობები, ფასები, სეზონური და სხვა პერიოდულობის რყევები ეკონომიკურ აქტივობაში, ასევე ბიზნეს ციკლები. მეორეს მხრივ, ის ხედავდა განვითარებას, როგორც მრეწველობის და ეროვნული შემოსავლის შექმნის დროში შეუქცევად პროცესს, რომელიც გამოიხატება სხვადასხვა სტრუქტურული ცვლილებით დახასიათებულ ეკონომიკური ზრდის ეტაპებში. თითოეულ ამ ეტაპს შესაძლოა ახასიათებდეს განსხვავებული დაზოგვის ნორმა, მოხმარების სტრუქტურა, უთანაბრობა და უწონასწორობა, ასევე შემოსავლის განაწილების უთანასწორობა. კუზნეცის კონცეფცია

¹Циклы и кризисы: теоретико-методологический аспект. В.А.Цветков, ИПР РАН, 2012, гл. 27-28

²Теория экономических циклов: есть ли основа для ренессанса? Шибанова-Роенко Е.А., Ляпина А.Е. гл. 3.

შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც აქსელერატორის პრინციპზე დაფუძნებული ციკლური თეორიის და როსტოუს თეორიის მსგავსი ეკონომიკური ზრდის ეტაპების სინთეზი. საბოლოო ჯამში, კუზნეცს არ ჰქონდა ერთიანი აზრი იმის შესახებ, არსებობს თუ არა ციკლების წარმოქმნის რეგულარული მექანიზმი. ამის მაგივრად ის ამბობდა, რომ ეკონომიკური ციკლები შეიძლება თვალსაჩინო იყოს ეკონომიკურ მონაცემებში მხოლოდ გარკვეული ისტორიული მოვლენების შედეგად.¹

კუზნეცი იყენებდა ემპირიულ ანალიზს და სტატისტიკურ მონაცემებს თავისი თეორიის დასაბუთების მიზნით. პირველი ნაბიჯი მოიცავდა ეროვნული შემოსავლის მწკრივების აგებას ეროვნული შემოსავლის დეკომპოზიციის აბსტრაქტული კატეგორიების გამოყენებით. ამაზე დაყრდნობით კუზნეცმა შემოგვთავაზა გრძელი რყევები, რომელიც დღესდღეობით ცნობილია კუზნეცის ციკლის სახელით.

კუზნეცის ციკლს აქვს 15-25-წლიანი ხანგრძლივობა და თვითონ მეცნიერი მათავდაპირველად უკავშირებდა დემოგრაფიულ ციკლებს. თავის პირველ ანალიზში მან დაუკავშირა წარმოების და ფასების ციკლურობა იმიგრაციის და მშენებლობის ციკლებს. ყურადღება გამახვილებული იყო ჩრდილოეთ ამერიკის და დასავლეთ ევროპის განვითარებულ ქვეყნებზე. კუზნეცმა გაიანგარიშა ეროვნული შემოსავალი 1860 წლიდან მოყოლებული, მრეწველობის დარგებისა და საბოლოო პროდუქტების მიხედვით დაყოფასთან ერთად. მან აგრეთვე შემოგვთავაზა მოსახლეობის მდიდარ და ღარიბ ფენებს შორის შემოსავლის განაწილების საზომი.

კუზნეცი აკრიტიკებდა თეორიული შრომის დაფუძნებას მეტისმეტად გამარტივებულ დაშვებებზე, აგრეთვე იმ იდეას, რომ შრომა და კაპიტალი ეკონომიკური ზრდის განმსაზღვრელი ერთადერთი ფაქტორებია. მისი მოსაზრებით, ზრდის ასახსნელად საჭიროა ტექნოლოგიის, ადამიანური კაპიტალის, ვაჭრობის, ბაზრების და მთავრობის სტრუქტურის გათვალისწინება. ეროვნული შემოსავლის საზომების წარმოდგენისას კუზნეცმა შემოიღო მოხმარების, დანაზოგებისა და ინვესტიციების კატეგორიები, რითაც საბოლოო ჯამში შექმნა ეროვნული შემოსავლის აღრიცხვის თანამედროვე სისტემა².

¹Time Scales and Mechanisms of Economic Cycles: A Review of Theories of Long Waves. Lucas Bernard. Aleksandr V. Gevorkyan. ThomasPalley. Willi Semmler. December 2013. გვ. 5-6.

² Time Scales and Mechanisms of Economic Cycles: A Review of Theories of Long Waves. Lucas Bernard. Aleksandr V.

ჟუგლარის ბიზნეს-ციკლები

ეკონომიკური განვითარების ციკლურ თეორიაში ყველაზე მკვეთრად გამოხატულია ჟუგლარის საშუალოვადიანი (საქმიანი) ციკლები. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც ხდებოდა ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების ნამდვილი ფორმირება, კლემენტ ჟუგლარი იყო ის ეკონომისტი, რომელმაც განახორციელა მცდელობა ეკონომიკაში ახალი სტატისტიკური მეთოდების გამოყენების მიმართულებით. ისინი მჭიდროდ კორელირებს როგორც მოკლევადიან ფინანსურ-ეკონომიკურ ციკლებთან, რომელიც 1920-იანი წლების დასაწყისში ჯოზეფ კიტჩინისა და უილიამ კრამის მიერ იქნა აღმოჩენილი, ისე ნიკოლაი კონდრატიევის მიერ აღმოჩენილ კონიუქტურის გრძელვადიან ეკონომიკურ ციკლებთან.¹

საშუალოვადიანი (საქმიანი) ბიზნეს-ციკლები ყველაზე მეტად ახდენს ზეგავლენას ეკონომიკური პროცესების განვითარებაზე და ამიტომ, მათ განსაზღვრავენ, როგორც საბაზისოს. სავაჭრო-სამრეწველო (საქმიანი) ციკლების კონცეფცია ჩამოყალიბებული იყო ფრანგი მეცნიერის კლემენტ ჟუგლარის მიერ. იმ დროისთვის ციკლური მოვლენები კარლ მარქსის „კაპიტალში“ იყო დეტალურად აღწერილი და საკმაოდ პოპულარულ საკითხს წარმოადგენდა.

XIX საუკუნის ეკონომიკურ მეცნიერებაში საბოლოოდ მოხდა აზრის ფორმირება ერთიანი სამრეწველო, ანუ საქმიანი ბიზნეს-ციკლის შესახებ, 7-11 წლის ხანგრძლივობით. აღსანიშნავია, რომ სწორად 9-წლიანი ინტერვალი იყო დამახასიათებელი მსოფლიოს მთლიანი შიდა პროდუქტის კონდრატიევის მეოთხე გრძელვადიანი „ტალღის“ დადმავალი ფაზისთვის, XX საუკუნის ბოლოს- XXI საუკუნის დასაწყისში, რაც შეესაბამება ე.წ. კონდრატიევის დიდი ციკლების მეოთხე ემპირიულ სისწორეს.²

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც ხდებოდა ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების ნამდვილი ფორმირება, კლემენტ ჟუგლარი იყო ის ეკონომისტი, რომელმაც განახორციელა მცდელობა ახალი ეკონომიკაში სტატისტიკური მეთოდების გამოყენების

Gevorkyan. ThomasPalley. WilliSemmler. December 2013, გვ. 3-4.

¹Business Cycles in Juglar and Schumpeter. MurielDal-PontLegrand, HaraldHagemann.

²Система экономических циклов и глобальный финансовый кризис. В. П. Кузьменко. Кондратьевские волны: Аспекты и перспективы 2012. გვ. 158.

მიმართულებით. მის მიდგომაში შეიძლება გამოიკვეთოს, ერთის მხრივ, არსებული დოგმების უარყოფა, მეორეს მხრივ კი ის, რაც შემდგომში აღიარებულ იქნა, როგორც „მეცნიერული მეთოდი“. ჟუგლარის ბიზნეს-ციკლის კვლევის იდეა დაფუძნებული იყო განვითარების პერიოდზე. უფრო კონკრეტულად, ეს იყო საკრედიტო ციკლები, გამოწვეული სპეკულაციური ქცევით, რაც საფუძვლად უდევს კრიზისის და განვითარების სხადასხვა ეტაპს. ჟუგლარი არ მტკიცებდა, რომ კრიზისი ცალსახად პოზიტიურია, თუმცა მან გაიზიარა შუმპეტერის აზრი იმის შესახებ, რომ ციკლები და კრიზისები გარდაუვალი მოვლენაა და ის ასახავს ეკონომიკის ადაპტაციას და შეიძლება დახასიათდეს კონკრეტული პოზიტიური ფუნქციით.¹

მონეტარული კრიზისი განისაზღვრება, როგორც მიმოქცევაში ნაღდი ფულის დეფიციტი და შეიძლება გადაჭრილ იქნეს დამატებითი მიწოდების ორგანიზებით. ზოგადად, ასეთი ცვლილებები არ არის იშვიათი, და ხასიათდება ნაღდი ფულის მარაგების უბრალო შემცირებით და დისკონტის განაკვეთის ზრდით. მათ შედეგად არ იქმნება სერიოზული პრობლემები ბიზნეს-სექტორში. ჟუგლარის აზრით, ისინი იმდენად დროებითია, რომ ის მათ მიაკუთვნებდა ეკონომიკის კორექტირების პროცესებს, ვიდრე კრიზისებს. მონეტარულ კრიზისებთან შედარებით ჟუგლარი კომერციულ კრიზისებს უფრო მნიშვნელოვან მოვლენებად მიიჩნევდა.²

1862/63 წლებში ჟუგლარმა განსაზღვრა სპეკულაციური ქცევა, როგორც კავშირი საკრედიტო ციკლსა და ბიზნეს-ციკლს შორის, რომელიც გამლიერებულია გავრცელების ეფექტით. ამასთან ერთად, ჟუგლარს არ ჰქონდა რაიმე ინდივიდუალური მიდგომა სუბიექტების ქცევის მიმართ. მისი თქმით, სპეკულაცია ბუნებრივი მოვლენაა, რომელიც კოლექტიური ენთუზიაზმის შედეგად იწვევს სპეკულაციის ზრდას, რაც ნიშნავს საინვესტიციო პროექტების შემოსავლიანობის არასწორ შეფასებას. ასეთ გადაჭარბებით სპეკულაციას ორი შედეგი აქვს: პირველი, ის ქმნის ერთგვარ ფინანსურ ბუშტს, მეორე-ახდენს კაპიტალის აბსორბირებას, რაც ქმნის უარყოფით განწყობას ინვესტორებს შორის.

¹ Business Cycles in Juglar and Schumpeter. Muriel Dal-Pont Legrand, Harald Hagemann. გვ. 3.

² Business Cycles in Juglar and Schumpeter. Muriel Dal-Pont Legrand, Harald Hagemann. გვ. 10-11.

კონდრატიევის ციკლები

საშუალოვადიანი ციკლების პარალელურად, მაკროეკონომიკაში არსებობს ისეთი მნიშვნელოვანი თეორია, როგორცაა კონდრატიევის გრძელვადიანი „ტალღების“ არსებობა. კონდრატიევის ციკლების თეორია ეფუძნება ისეთ ნაშრომებს, როგორცაა: „მსოფლიო მეურნეობა და მისი კონიუქტურა ომის პერიოდსა და მის შემდეგ“ (1922), „მსოფლიო მეურნეობისა და კრიზისის სადავო საკითხები“ (1923) და „კონიუქტურის დიდი ციკლები“ (1925). კვლევების შედეგად მან დაადგინა, რომ ეკონომიკის განვითარება ემორჩილება გარკვეულ პერიოდულობას, მასში გამოიყოფა ცრძელვადიანი ციკლები.

კონდრატიევის გრძელვადიანი ციკლის ხანგრძლივობა 40-60 წელია, ხოლო მის ძირითად მიზეზად თვითონ მეცნიერი განიხილავდა სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პროგრესის რყევად ხასიათს, ტექნიკასა და ტექნოლოგიაში პერიოდულ რევოლუციებს. კონდრატიევის ტალღების წარმოშობის მექანიზმი მჭიდრო კორელაციაშია ტექნოლოგიურ რევოლუციებთან, რომლებიც ხელს უწყობს ეკონომიკის გადასვლას ზრდის ახალ სტადიაზე, ანუ ახალი ციკლის აღმავალ ფაზაზე. შესაბამისად, კონდრატიევის ციკლები შედგება ეკონომიკური ზრდის შედარებით დაბალი და მაღალი ტემპებისგან.¹

თვითონ კონდრატიევის არ ჰქონია რაიმე კონკრეტული მათემატიკური თეორია საკუთარი ციკლების დასასაბუთებლად, მისი კვლევა დაფუძნებული იყო ემპირიულ კვლევებსა და აღმოჩენილ კანონზომიერებებზე. ის დაფუძნებული იყო ეკონომიკური პროცესების არსზე, განვითარების ფუნდამენტურ პრინციპებზე. კონდრატიევის თანახმად, აღმავალ ფაზაში შესუსტების პროცესი გამოწვეულია ზრდადი ფასებით, საპროცენტო განაკვეთებით და ხელფასებით. ნედლეული და არაგანახლებადი რესურსები შესაძლოა ასევე გამოიფიტოს, რაც გამოიწვევს მათი ფასებისა და ხელფასების შემდგომ ზრდას.

ხანგრძლივი ეკონომიკური ციკლების კონდრატიევის თეორიის თანახმად, მათი მიზეზები, ძირითადად, ენდოგენურია. მათ საფუძველს წარმოადგენს წარმოების წესის სტრუქტურული ცვლილება, რომელიც შეიძლება ორი გზით განხორციელდეს: ევოლუციური-არსებული ტექნიკისა და ტექნოლოგიების სრულყოფით, და

¹ Alexander Aivazov and Andrey Kobayakov. -Nikolai Kondratiev's "Long Wave": The Mirror of the Global Economic Crisis. The Global Economy is Facing a "Long Wave" Recession-. Global Research, November 27, 2008

რევოლუციური-ახალი აღმოჩენებისა და მათი ინტენსიური მატერიალიზაციის გზით. კონდრატიევმა გამოყო ეკონომიკური ციკლის ენდოგენური მექანიზმის შემდეგი ძირითადი ელემენტები¹:

1. კაპიტალისტური ეკონომიკა წარმოადგენს მოძრაობას წონასწორობის რამდენიმე დონის გარშემო. „ძირითადი კაპიტალური ფასეულობების“ (საწარმოო ინფრასტრუქტურა და კვალიფიციური სამუშაო ძალა) წონასწორობა სამეურნეო და საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტორებთან ერთად განსაზღვრავს წარმოების ტექნიკურ მეთოდს. როდესაც ეს წონასწორობა ირღვევა, ჩნდება კაპიტალური ფასეულობების ახალი მარაგის შექმნის აუცილებლობა;

2. „ძირითადი კაპიტალური ფასეულობების განახლება ხდება ბიძგისებურად“. ამასთან, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი ამ პროცესში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს;

3. ეკონომიკური ციკლის ხანგრძლივობა განისაზღვრება საწარმოო ინფრასტრუქტურის ობიექტების საექსპლუატაციო ვადით;

4. ყველა სოციალური პროცესი - ომები, რევოლუციები, მოსახლეობის მიგრაცია ეკონომიკური მექანიზმის გარდაქმნის შედეგია;

5. ძირითადი საშუალებების შეცვლა საჭიროებს საკმარისი რესურსების დაგროვებას ნატურალურ და ფულად ფორმაში. როდესაც ამ უკანასკნელის მარაგი საკმარისი გახდება, შეიქმნება პირობები ინვესტიციების ზრდისთვის, რომლის შედეგადაც ეკონომიკა აღმავლობის სტადიაში გადადის.

მიუხედავად იმისა, რომ სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია ეკონომიკის სტრუქტურის ტრანსფორმაციაში, კონდრატიევი თვლიდა, რომ ეს ტრანსფორმაცია ემორჩილება საერთო ეკონომიკურ კანონებსა და დინამიკისა და ტრანსფორმაციის საერთო პროცესს. მისი გამოკვლევების მეთოდოლოგია ხშირად იყო კრიტიკის ობიექტი, რაც გამოწვეული იყო მეცნიერის მიერ მიღებული გრძელვადიანი ციკლის ხანგრძლივობით (45-60 წელი). კრიტიკოსთა თქმით, ასეთი გაზნევა დაუშვებელია. თუმცა თუ გავითვალისწინებთ, რომ ტრადიციული ციკლის სირგძე 7-11 წელია, რაც

¹Янковский Н.А. Макогон Ю.В. Рябчин А.М., „Инновационные и классические теории катастрофы экономических кризисов“. Научное издание. Донецк, 2009 г, გვ. 98–99.

ნიშნავს, რომ გადახრა საშუალოსგან 40%-ს შეადგენს, მაშინ კონდრატიევის გრძელვადიანი ციკლის ვადები უფრო ზუსტია (გადახრა 30%-ს შეადგენს).

თავის ნაშრომში კონდრატიევი გამოყოფს შემდეგ ციკლებს („ტალღებს“):¹

1. I ციკლი - 1803-1841-43 წწ.;
2. II ციკლი - 1844-51-დან 1890-96-მდე;
3. III ციკლი- 1891-96-დან 1945-47-მდე;
4. IV ციკლი- 1945-47-დან 1981-83-მდე;
5. V ციკლი- 1981-83-მდე (პროგნოზი);
6. VI ციკლი- 2018-2060 წწ. (პროგნოზი)

სირთულეების მიუხედავად, შესაძლებელია დავეყრდნოთ იმ ფაქტს, რომ ბოლო 1-1,5 საუკუნის განმავლობაში კონდრატიევის ტალღები რეალურად არსებობდა, და რომ სხვადასხვა მაკროეკონომიკური ინდიკატორის (ტექნოლოგიური ცვლილებები, ფასები, GDP, ვაჭრობის მოცულობა და სხვ.) დინამიკაში ნამდვილად შეიმჩნევა გრძელვადიანი რითმული ცვლილებები.²

ეკონომიკური ციკლების ანალიზის საკმაოდ პერსპექტიული მიმართულება არის ჟუგლარის საშუალოვადიანი და კონდრატიევის გრძელვადიანი ციკლების დაკავშირება და მათი ერთობლივად შესწავლა.³ კერძოდ, უნდა მოხდეს იმის გამოკვლევა, რა მექანიზმები ახდენს გავლენას კონდრატიევის ციკლის აღმავლობის ფაზის დაღმავლობის ფაზით შენაცვლებაზე და პირიქით. მისი მიზეზები, ისევე როგორც საშუალოვადიანი ციკლების, ეკონომიკის ბუნებაშია ჩადებული და ამიტომ, ამ ორი ტიპის ციკლების შესწავლა ერთობლივად უნდა მოხდეს. აუცილებელია ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების მოძიება, რომელიც ხელს უწყობს ციკლის პერიოდის შენარჩუნებას და კონდრატიევის ტალღების მოქმედებას.

1.3. ეკონომიკური კრიზისების ბუნება და მიზეზები

¹ A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–09 Economic Crisis. Korotayev, Tsirel, Structure and Dynamics, 4(1),2010.გვ.2.

² Korotayev, Tsirel 2010; Гринин и др. 2011.

³ Взаимосвязь длинных и среднесрочных циклов (кондратьевских волн и жюглярских циклов). Л.Е.Гринин, А. В. Коротаев, 2014, გვ. 16-17

საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში მთლიანი შიდა პროდუქტის წარმოების პროცესს ახასიათებს ეკონომიკური კრიზისების პერიოდული გამეორება. ეკონომიკური კრიზისი-ესაა ნორმალურ ეკონომიკურ აქტივობაში მიმდინარე ნეგატიური მოვლენები, დარღვევები, რომელიც დროთა განმავლობაში გადაეცემა ეკონომიკური სუბიექტების ფართო ფენებს და იწვევს ქვეყნის ეკონომიკის ხანრძლივ ჩამორჩენას მისი პოტენციური დონისგან. ამდენად, ეკონომიკური კრიზისები ასახავს ეკონომიკაში არსებულ დისპროპორციებს (ჭარბწარმოების კრიზისები, საკრედიტო კრიზისი და სხვა).

ზოგადად, ეკონომიკურ კრიზისებს შემდეგი თვისებები ახასიათებს:¹

- პროდუქციის ჭარბი მიწოდება, რომელზეც არ არსებობს საკმარისი გადახდისუნარიანი მოთხოვნა;
- ჭარბი მიწოდების შედეგად ფასების მკვეთრი ვარდნა. ამის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია დიდი დეპრესიის პერიოდი, როდესაც აშშ-ში ფასები თითქმის 54%-ით შემცირდა;²
- წარმოების მოცულობის მკვეთრი შემცირება, რაც არის საკვანძო მომენტი ეკონომიკურ კრიზისში;
- საწარმოთა მასობრივი გაკოტრება. ეს ხდება ჭარბი პროდუქციის დაბალ ფასად გაყიდვის გამო, როდესაც საწარმოები ვერ ახერხებენ კრედიტების დაფარვას;
- უმუშევრობის დონის ზრდა და შრომის ანაზღაურების შემცირება, რომელიც არის წინა პუნქტში აღწერილი მოვლენის პირდაპირი შედეგი;
- საკრედიტო სისტემაში წარმოქმნილი სირთულეები. საწარმოებში გაკოტრება იწვევს დიდი ოდენობით კრედიტების დაუბრუნებლობას, რაც თავის მხრივ საფრთხის წინაშე აყენებს საბანკო სექტორს.

ეკონომიკური კრიზისი ახასიათებს ქვეყნის მთლიან ეკონომიკას, თუმცა ხშირად მას წინ უსწრებს ფინანსური კრიზისი. ამ უკანასკნელს ახასიათებს ქვეყნის საფინანსო სისტემაში სირთულეები, მათ შორის საბანკო სფეროში.

¹ Циклы и кризисы: теоретико-методологический аспект. В.А. Цветков. ИППРАН. 2012, gv. 317-318.

² David C. Wheelock, The Great Depression: An Overview, gv. 1-2.

ემპირიული დაკვირვებების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ ბოლო ათწლეულების განმავლობაში მომხმდარ მსხვილ ეკონომიკურ კრიზისებ საფუძველად ედო საფინანსო სისტემის კრაზი.

საფინანსო კრიზისის დროს ხდება ფინანსური აქტივების კონკრეტული ჯგუფის ფასის თავდაპირველი სპეკულატიოური გაბერვა, შემდგომ კი - მისი მკვეთრი შემცირება. არსებობს ფინანსური კრიზისების რამდენიმე ძირითადი ტიპი:¹ ფულად-საკრედიტო (საბანკო), სავალუტო და ბირჟის კრიზისები. საფინანსო სისტემის კრიზისის ყველაზე უარესი გამოვლენა არის სახელმწიფოს გადახდისუუნარობა. ფინანსური კრიზისების ზირითად მიზეზებს შორის განასხვავებენ: ვალის კაპიტალიზაციის მაჩვენებლის შემცირება, საბანკო პროცენტის ზრდა, კაპიტალის ნაკადების მიმართულების მკვეთრი ცვლილება, ვალუტის კურსის მკვეთრი დაცემა, ინფლაციის ზრდა და სხვ.

ფულად-საკრედიტო (საბანკო) კრიზისი არის საბანკო სისტემაში მომხდარი ნეგატიური მოვლენა, რომლის დროსაც ხდება კრედიტის მოცულობის მკვეთრი შემცირება, დანაზოგების განაღდება, საბანკო პანიკა და ამის შედეგად აქციების და სხვა ფასიანი ქაღალდების ფასის ვარდნა.

სავალუტო კრიზისი ხასიათდება ფულადი სფეროს დოსპროპორციებით, კაპიტალის ნაკადების მიმართულების მკვეთრი ცვლილებით, ვალუტის გაცვლითი კურსის მერყეობას და ქვეყნის საერთაშორისო რეზერვების მოცულობის შემცირებაში. ეკონომიკური ლიტერატურაში სავალუტო კრიზისი ხასიათდება ვალუტის კურსის რამდენიმე თვის მანძილზე 25-30%-ით და რეზერვების ასეთივე მკვეთრი შემცირებით. ამის მაგალითად შეიძლება განხილულ იქნეს 1994 წლის ლათინოამერიკული და 1997 წის აზიური კრიზისი.

სავალუტო კრიზისების წარმოშობის მექანიზმი ხშირად მსგავსია. მისი ძირითადი გამომწვევი მიზეზია კაპიტალის მკვეთრი გადინება ქვეყნის ეკონომიკური ტერიტორიიდან. ეს იწვევს ადგილობრვი ვალუტაზე მოთხოვნის, და შესაბამისად მისი გაცვლითი კურსის მკვეთრ ვარდნას. სავალუტო კრიზისების გამომწვევი ფაქტორებია:²

- ვალუტისკურსისუსაფუძვლოგამყარება;

¹ Stijn Claessens, M. Ayhan Kose, Financial Crises: Explanations, Types, and Implications, IMF Working Paper, 13/28, 2013, gv. 11-18.

² Claes Norgren, The Causes of the Global Financial Crisis and Their Implications for Supreme Audit Institutions, 2010, gv. 33.

- გაზრდილი საგარეო ვალი;
- ინვესტორთა სტიმულების ცვლილება.

სავალუტო კრიზისი შეიძლება იყოს როგორც ციკლური, ისე აციკლური. პირველი დაკავშირებულია ციკლურ ეკონომიკურ კრიზისებთან. რაც შეეხება აციკლურ სავალუტო კრიზისებს, ისინი გამოწვეულია არაპერიოდული, შემთხვევითი შოკებით, როგორცაა საგადამხდელო ბალანსის კრიზისი, ვალის კრიზისი და სხვა ეგზოგენური შოკები.

თავის მხრივ, საგადამხდელო ბალანსის კრიზისი იქმნება მაშინ, როდესაც ვალუტის კურსის დაფიქსირება ხდება მონეტარული პოლიტიკის სხვა მიზნებთან შეთანხმების გარეშე. მაგალითად, როდესაც ქვეყანაში ფულის მასის ზრდა ხდება უფრო სწრაფად სხვა ქვეყნებთან შედარებით, ეს იწვევს ვალუტაზე მოთხოვნის მიწოდებაზე გადაჭარბებას, რადგანაც ქვეყანაში ხდება ფასების დონის ზრდა. ფიქსირებული გაცვლითი კურსის პირობებში ეს აისახება უფრო ძვირ ექსპორტსა და იაფ იმპორტში, რაც იწვევს საგადამხდელო ბალანსის დარღვევას და კრიზისს. ასეთ სიტუაციაში ვალუტის გაცვლითი კურსის შენარჩუნება დამოკიდებულია მხოლოდ ცენტრალური ბანკის რეზერვების მოცულობაზე.

თუ ეკონომიკურ სუბიექტებს აქვთ ექვი სახელმწიფოს მონეტარული ხელისუფლების მიერ ვალუტის სტაბილური კურსის შენარჩუნების უნარის შესახებ, ეს იწვევს აქტივების შემოსავლიანობის ცვლილებას უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული აქტივების სასარგებლოდ. ეს კი, თავის მხრივ, იწვევს ადგილობრივ ვალუტაზე მოთხოვნის დაცემას, მონეტარული ხელისუფლების მიერ საერთაშორისო რეზერვების დიდი ოდენობით ხარჯვას, რაც საბოლოოდ იწვევს რეზერვების ამოწურვას, და ვალუტის ძლიერ გაუფასურებას. ეს განსაკუთრებით საშიშია მცირე ღია ეკონომიკის პირობებში, როგორც საქართველოა. ამ დროს საერთაშორისო კაპიტალის ნაკადების მიმართულების ცვლილება ყოველთვის სავალუტო კრიზისის რისკის მატარებელია.

ფინანსური და ფულადი კრიზისები უკვე 150 წელზე მეტ ხანს შეისწავლება. ეს გამოკვლევები მიუთითებენ ფინანსური კრიზისების ძირითად მიზეზებზე, რომელიც დამახასიათებელია კაპიტალისტური წარმოების წესისთვის. სასესხო კაპიტალის ჭარბი დაგროვება, რომელსაც თან არ ახლავს რეალურ სექტორში მისი მთლიანად გამოყენება,

თანდათან ქმნის კრიზისის წინაპირობებს. ამის შედეგად კი ამ სასესხო რესურსების გაუფასურება გამოიხატება ფულად კრიზისებში. კრიზისული პროცესების კვლევის მეთოდოლოგია, რომელიც დაფუძნებულია ფინანსური სექტორის წინმსწრები განვითარების შესწავლაზე, ფართოდ გამოიყენება ფულადი და სავალუტო კრიზისების შესწავლაში.

საწარმოო კაპიტალის ჭარბწარმოების პირველი კრიზისი მოხდა ინგლისში 1825 წელს. შემდეგმა კრიზისმა 1836 წელს მოიცვა ინგლისისა და საფრანგეთის ეკონომიკები, ხოლო 1847-1848 წლების კრიზისი გავრცელდა უკვე ევროპის ზოგიერთი ქვეყნისა და აშშ-ის ეკონომიკებზე.¹

ყველაზე სერიოზული სავალუტო კრიზისები ხდება ციკლის დეპრესიის ფაზაზე (ან სტაბილიზაციის ფაზის დასასრულს). მაგალითად, ბრეტონ-ვუდის სისტემის კრაზი მოხდა სტაბილიზაციის ფაზის დასასრულსა და დაცემის ფაზის დასაწყისის დროს-1971-7973 წწ. 1990-ების კრიზისები-ევროპული სავალუტო სისტემის კრაზი (1992-93 წწ.), მექსიკის (1994 წ), აზიური (1997-98 წწ.), რუსული (1998 წ), ბრაზილიური (1999 წ)-განვითარდა 1991 წელს დაწყებული დეპრესიული ფაზის დროს.²

ეკონომიკური ზრდა ყოველთვის ხდება საშუალოვადიანი ციკლების სახით, ამიტომ გრძელვადიანი ტალღის ფსკერის წერტილი ემთხვევა საშუალოვადიანი ციკლის ფსკერის ან დეპრესიის ფაზას. 1971-1973 წლების კრიზისი წინ უსწრებდა 1973-1975 წლების გლობალურ კრიზისს, რითაც დადასტურდა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ფულადი სექტორის მოვლენები წინ უსწრებს რეალური სექტორის მოვლენებს.

1990-იანი წლების ბოლოს მოხდარი კრიზისები ასრულებენ მორიგ საშუალოვადიან ციკლს, რომელიც დაიწყო 1979-1988 ციკლის შემდეგ. რაც შეეხება 1994-1999 წლების სავალუტო კრიზისებს განვითარებად ქვეყნებში, ისინი შეიძლება განვიხილოთ როგორც იმ ზეწოლის შედეგი, რომლებსაც განიცდიდნენ ამ ქვეყნების ეკონომიკები დოლარის კურსის მაღალ დონეზე შენარჩუნებისა და ნედლეულსა და მასობრივი მოხმარების საქონელზე ფასების ფაქტიური შემცირების გამო.

¹ Экономические циклы в современной макроэкономической теории, Андреев, Научный журнал КубГАУ, №75(01), 2012, gv. 2-3.

² Ilan Goldfajn and Taimur Baig. Monetary Policy in the Aftermath of Currency Crises: the Case of Asia. October 1998

ამასთან, მაღალგანვითარებული სავალუტო ბაზრები ისევე ექვემდებარება სავალუტო კრიზისების ზემოქმედებას, როგორც განვითარებადი ქვეყნებისა (მაგ. ევროპული სავალუტო სისტემის კრაზი 1992 წელს).

კრიზისების რაოდენობის ზრდა ისეთ ბაზრებზე, რომლებიც დამახასიათებელია კლასიკური კაპიტალიზმის მქონე ქვეყნებისთვის, შედარებით მაღალგანვითარებულ ქვეყნებთან, რომლებიც შედიან ახალ, ინფორმაციული საზოგადოების სტადიაში, მიუთითებს ეკონომიკური ციკლების შემუშავებული თეორიების სამართლიანობაზე (ვოლფი, ჯევონსი, კონდრატიევი, კუზნეცი, მარქსი, მიტჩელი, შუმპეტერი და სხვ.).

სავალუტო კრიზისების თეორია აქტიურად მუშავდება უკანასკნელი ოცი წლის განმავლობაში-ეს არის საგადასახდლო ბალანსების თეორია. ქვეყნის საგადასახდლო ბალანსის გაუარესება საბოლოო ჯამში ხდება სავალუტო კრიზისის ერთ-ერთი მიზეზი. ბალანსის უარყოფითი სალდო, ანუ მისი დეფიციტი მოწმობს იმას რომ ეკონომიკას არ შეუძლია საკმარისი უცხოური ვალუტის გამომუშავება, რათა დააკმაყოფილოს თავისი ეკონომიკური სუბიექტების მოთხოვნილებები. უცხოური ვალუტის მუდმივი დეფიციტი გარდამავალი ეკონომიკისა და ფიქსირებული სავალუტო კურსის პირობებში ხშირად იწვევს ეროვნული ვალუტის კურსის მკვეთრ დაცემას - ანუ ხდება სავალუტო კრიზისი, საგადასახდლო ბალანსის კრიზისი.

მსოფლიო სავალუტო ფონდის განმარტების თანახმად, სავალუტო კრაზის ქვეშ უნდა ვიგულისხმოთ ეროვნული ვალუტის ნომინალური კურსის დაცემა 25%-ზე მეტად. ასევე თანამედროვე მოდელების თანახმად (საინვესტიციო ბანკების J.P. Morgan, CSFB, Lehman Brothers -ის ავტორობით) სავალუტო კრაზად ითვლება ვალუტის რეალური კურსის 10%-ით და მეტად დაცემა.

კრიზისების მაკროეკონომიკური წინამძღვრების ანალიზი აუცილებელია ნებისმიერი ეკონომიკური სუბიექტისთვის იმისთვის, რათა შეიმუშაოს თავისი აქტივობის გრძელვადიანი სტრატეგიები. სავალუტო კრიზისების შესწავლა დაიწყო „კანონიკური“ მოდელის გამოყენებით, რომელიც შეიქმნა 30 წლის წინ, მაგრამ დღესაც აქტუალური

რჩება. ¹ ის შემუშავებულია სელენტისა და ჰენდერსონის მიერ 70-იან წლებში გამოქვეყნებული სტატიის საფუძველზე. მათი გამოკვლევა შეეხებოდა არა უშუალოდ სავალუტო კრიზისებს, არამედ ნედლეულის ბაზრებზე ფასების რეგულირების მექანიზმების არასრულყოფილებით. მათი თქმით, ასეთი მექანიზმები სპეკულაციების ზემოქმედების ქვეშ უნდა მოექცეს.

თავისი ანალიზი მათ დაიწყო იმ ვარაუდით, რომ სპეკულანტები ამოწურვად რესურსს მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეინარჩუნებენ, თუ ელოდებიან მასზე ფასების ისეთ მაღალ დონეზე ჩამოყალიბებას, რომ რისკის გათვალისწინებით მიიღებენ სხვა აქტივებთან შედარებით არანაკლებ მოგებას. ეს მოსაზრება უდევს საფუძვლად ამოწურვად რესურსზე ფასწარმოქმნის მოდელს, რომელიც ჰოტელინგმა წარმოადგინა: ასეთი რესურსის ფასი იცვლება საპროცენტო განაკვეთის დინამიკის შესაბამისად, თანაც ის იმ მომენტისთვის უნდა ამოიწუროს, როდესაც მასზე მოთხოვნა ნულამდე მცირდება. ასევე დაშვებული იყო, რომ ოფიციალური მასტაბილიზებელი საბჭოს მიერ გამოცხადდება რაიმე ფასი, რომლითაც მოხდება მის მიერ ნედლეულის შესყიდვა და რეალიზაცია. სანამ ეს ფასი იქნება იმ დონეზე მაღალი, ვიდრე ის ჩამოყალიბდებოდა საბჭოს გადაწყვეტილების გარეშე, სპეკულანტები დაიწყებენ თავისი მარაგების გაყიდვას, რადგანაც ჩათვლიან, რომ კაპიტალის მატება აღარ მოხერხდება. შესაბამისად, ეს საბჭო მოახერხებს ამ აქტივის აკუმულირებას. თუმცა როგორც კი აქტივზე „ბუნებრივი“ ფასი გადააჭარბებს საბჭოს მიერ დადგენილს, სპეკულანტები ჩათვლიან ამ აქტივის სასურველად, რის შემდეგაც დაიწყებენ მის შესყიდვას. შედეგად საბჭო განიცდის ამ აქტივის მარაგის ამოწურვას.

სახელმწიფოს შეუძლია სხვადასხვა მეთოდით მოახდინოს ვალუტის კურსის დაფიქსირება. განვითარებული საფინანსო ბაზრის მქონე ქვეყანაში მას შეუძლია მოახდინოს ღია ფულად ბაზარზე ოპერირება, გაატაროს ფორვარდული ინტერვენციები სავალუტო ბაზარზე, ასევე განახორციელოს ოპერაციები უცხოურ აქტივებთან. ამის გარდა არსებობს ისეთი ღონისძიებები, როგორც ცვლილება საბანკო რეზერვების ნორმაში. ყოველი ამ ინსტრუმენტის გამოყენებას თავისი შეზღუდვები აქვს. ხელისუფლება, რომელიც ცდილობს ეროვნული ვალუტის დაცვას, შეიძლება რაღაც მომენტში სავალუტო

¹ R. Chang, A. Velasco. Financial Crises in Emerging Markets: A Canonical Model. Federal Reserve Bank of Atlanta. Working Paper 98-10. July 1998.

რეზერვების ამოწურვის პრობლემის წინაშე დადგეს. ასევე, როდესაც ცდილობენ ვალუტის რევალვაციის თავიდან აცილებას, შეიძლება ინფლაციის ინდექსის ამა თუ იმ მნიშვნელობის არასწორი ინტერპრეტაცია. როდესაც სახელმწიფოს აღარ შეუძლია გაცვლითი პარიტეტის შენარჩუნება, ხდება საგადასახდელო ბალანსის კრიზისი.

ასეთ დროს „სტანდარტული“ კრიზისი შემდეგნაირად ვითარდება. ვთქვათ, ქვეყანაში მოქმედებს ფიქსირებული, ან კვაზიფიქსირებული სავალუტო რეჟიმი. ხელისუფლებას შეუძლია გაცვლითი კურსის შენარჩუნება მხოლოდ სავალუტო ბაზარზე ინტერვენციების გზით. ფიქსირებული კურსის შენარჩუნების შედეგად ხდება სავალუტო რეზერვების ამოწურვა. თუმცა იმ მომენტამდე, როდესაც ისინი ბოლომდე ამოიწურება, ხდება სპეკულატიური იერიში სავალუტო ბაზარზე, რაც ამოწურავს რეზერვებს. შედეგად სახელმწიფოს აღარ შეუძლია ფიქსირებული გაცვლითი კურსის შენარჩუნება, ვითარდება სავალუტო კრიზისი. ასეთ დროს სახელმწიფოს შეუძლია გამოიყენოს მეორადი ინსტრუმენტები-საკუთარი ოქროს რეზერვი ან უცხოეთიდან სესხის აღება ინტერვენციების განსახორციელებლად. ეს დროებით შეცვლის სიტუაციას, შესაძლებელია ისევ დაიწყოს ვალუტის რეზერვების აკუმულირება. თუმცა არსებობს ახალი სპეკულაციური იერიშების საშიშროება, რაც ისევ ამოწურავს სავალუტო რეზერვებს და შეუძლებელს გახდის ფიქსირებული სავალუტო კურსის რეჟიმის შენარჩუნებას.

თავისთავად, რთულია ისეთი მოდელის შექმნა, რომელიც ზუსტად აღწერს სპეკულანტების ქცევის ფსიქოლოგიურ ასპექტებს, თუმცა შესაძლებელია ამ პრობლემის შემდეგნაირად გადაწყვეტა. განვიხილოთ სპეკულანტების მხრიდან ეროვნულსა და უცხოურ ვალუტას შორის არჩევანის გაკეთება როგორც მათ მიერ საინვესტიციო პორტფელის ფორმირება. ამ დროს სპეკულაციური იერიშებისა და ნდობის ზრდის მონაცვლეობა შეიძლება იმითაც აიხსნას, რომ სპეკულანტებს არ აქვთ ზუსტი ცოდნა რეზერვების ფაქტობრივი მოცულობის შესახებ. ასეთ პირობებში ისინი არაფერს კარგავენ სპეკულაციური იერიშის შედეგად, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ სახელმწიფომ მოახერხა ფიქსირებული კურსის შენარჩუნება. გარდა ამისა, შეიძლება ამ ცვალებადობის ახსნა აქტივების (ამ შემთხვევაში ვალუტების) შემოსავლიანობაში ცვლილებებით: როდესაც

სახელმწიფოს აღარ შეუძლია ფიქსირებული გაცვლითი კურსის შენარჩუნება, ეროვნული ვალუტის კურსი იწყებს დევალვაციის ტრაექტორიაზე მოძრაობას.¹

კანონიკურ მოდელს ბევრი ნაკლოვანება გააჩნია. კერძოდ, ის განიხილავს სახელმწიფო პოლიტიკას როგორც კონკრეტულ ქმედებათა მექანიკურ ერთობლიობას. დაშვებულია, რომ მთავრობა ახდენს ფულის მუდმივ უკონტროლო ემისიას, და შემდეგ ეროვნული ბანკი იყენებს სავალუტო ინტერვენციებს რეზერვების გამოყენებით, მათ სრულ ამოწურვამდე. სინამდვილეში სახელმწიფო პოლიტიკა ბევრად მრავალფეროვანია: მაგალითად, მას შეუძლია გაამკაცროს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა. რაც შეეხება ფიქსირებული კურსის შენარჩუნებას, ის არის ერთი აქტივის გაცვლა მეორეზე, და არა უბრალოდ რეზერვების გაყიდვა.

ამ კრიტიკის საპასუხოდ შეიქმნა „მეორე თაობის“ მოდელები. მათში ხელახლა გამოკვლეულია სავალუტო კრიზისების ეკონომიკური განპირობებულობა, ანუ სავალუტო სპეკულაციის ობიექტი ქვეყნების ეკონომიკებში არსებული ფუნდამენტალური პრობლემები. კერძოდ, განიხილება ისეთი კრიზისები, რომელთა მიზეზი, ერთი შეხედვით, სხვა მიზეზებით არის გამოწვეული (მაგ. ფსიქოლოგიური ფაქტორებით):

- თვითრეალიზებადი კრიზისები, რომლებშიც ინვესტორების პესიმიზმი მართლდება შიდა პოლიტიკით;
- ინვესტორების ჯოგური მოქმედება;
- მსხვილი საბაზრო ოპერატორების სპეკულაციები.

ფსიქოლოგიური კრიზისების ცნებასთან ახლოსაა „ეპიდემია“, რომლის დროსაც ერთი ქვეყნის სავალუტო კრიზისი იწვევს სპეკულაციურ იერიშებს სხვა ქვეყნებში (მაგ.: მექსიკა და არგენტინა, ტაილანდი და ფილიპინები).²

მეორე თაობის მოდელების საფუძველს სამი კომპონენტი შეადგენს: პირველი, მთავრობას უნდა გააჩნდეს მიზეზი, რომ უარი თქვას ფიქსირებულ გაცვლით კურსზე; მეორე, მთავრობას უნდა ჰქონდეს ამ რეჟიმის დაცვის მიზეზი. ამ ორ მიზეზს შორის უნდა არსებობდეს წინააღმდეგობა; მესამე, ფიქსირებული რეჟიმის დაცვის საფასური უნდა

¹ Maurice Obstfeld. The Logic of Currency Crisis. Banque de France-Cahiers Economiques et Monetaires. #43, 1994. gv.190-199.

² Stijn Claessens, Kristin Forbes. International Financial Contagion: The Theory, Evidence and Policy Implications. November 15, 2004

იზრდებოდეს მაშინ, როდესაც სავალუტო ბაზრის ოპერატორები ამ რეჟიმის გაუქმებას ელოდებიან. ფიქსირებულ კურსზე უარის თქმის მიზეზი, მაგ. შეიძლება იყოს ეროვნულ ვალუტაში გამოხატული ვალდებულების (მაგ. შიდა ვალის) მეტისმეტი ტვირთი, რომლის რეალური ღირებულება შემცირდება მცურავ გაცვლით კურსზე გადასვლით. ასევე, მაგ. უმუშევრობის პრობლემა, რომელიც გაწვეულია შემცირების მიმართულებით ხისტი ხელფასებით. ასეთ დროს მისი დაძლევა შესაძლებელი იქნებოდა ექსპანსიური მონეტარული პოლიტიკის გატარებით, რომელიც შეუძლებელია ფიქსირებული რეჟიმის დროს.¹

ფიქსირებული კურსის დაცვის მიზეზები შეიძლება იყოს: მთავრობის დარწმუნებულობა იმაში, რომ ასეთი რეჟიმი ამარტივებს საგარეო ვაჭრობასა და ინვესტიციებს; ანტიინფლაციური პოლიტიკის დაცვა, როდესაც ფიქსირებული რეჟიმით მიიღწევა ნდობა სახელმწიფო პოლიტიკის მიმართ და სხვ.

ინვესტორების უნდობლობა კიდევ უფრო ართულებს ფიქსირებული კურსის შენარჩუნების საქმეს. ერთის მხრივ, მისი დაცვა უფრო ძვირი იქნება, თუ წარსულში ოპერატორები ელოდებოდნენ მიმდინარე პერიოდში დევალვაციის მოხდენას. მაგ. კრედიტორებს შეეძლოთ მოეთხოვათ უფრო მაღალი განაკვეთები დევალვაციის მოლოდინში, რაც მიმდინარე პერიოდისთვის ვალი ისე გაიზრდება, რომ დევალვაციის გარეშე მისი მომსხურება შეუძლებელი იქნება. ასევე, მაგ.

პროფკავშირები დევალვაციის მოლოდინში მოითხოვენ უფრო მაღალ ხელფასებს, რაც შეუძლებელს ხდის წარმოების განვითარებას, და აიძულებს მთავრობას დევალვაცია მოახდინოს. მეორეს მხრივ, ფიქსირებული კურსის შენარჩუნება უფრო ძვირი ხდება, თუ დღეს არსებობს მომავალი დევალვაციის მოლოდინი. ამ დროს ვალუტის დაცვის ერთ-ერთი გზა მოკლევადიანი საპროცენტო განაკვეთების გაზრდაა. ამის შედეგას კი შესაძლებელია წარმოების მოცულობისა და ბიუჯეტის შემოსულობების შემცირება.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, არსებობს სხვა მოსაზრებებიც კრიზისის გამომწვევი მიზეზების შესახებ. მათ შორისაა მორის ობსტფელდის ნაშრომი, რომელშიც

¹ A.J.Alves, F.Ferrari, L.F. de Paula. Currency crises, speculative attacks and financial instability in a global world: a Post Keynesian approach with reference to Brazilian currency crisis. gv.3-7;
Paolo Pesenti and Cédric Tille The Economics of Currency Crises and Contagion: An Introduction. FRBNY Economic Policy Review / September 2000.

საგადასახდელო ბალანსის კრიზისი განიხილება როგორც თვითგანხორციელებადი მოვლენა, და არა როგორც მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შედეგი. ამ დროს განიხილება არა ინვესტორების ირაციონალური ქცევა(რომელიც იწვევს სავალუტო კრიზისს), არამედ ეკონომიკური აგენტების მოლოდინი იმის შესახებ, რომ სპეკულაციური იერიში გამოიწვევს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის მნიშვნელოვან ცვლილებას. ობსტველდი განიხილავს ეკონომიკას, სადაც არსებობს მრავალი მაკროეკონომიკური წონასწორობა თვითრეალიზებადი მოლოდინების საპასუხოდ. კრიზისის გარდაუვალობის მიუხედავად, სუბიექტებს სჯერათ იმის, რომ ცენტრალური ბანკი სავალუტო კრიზისს უპასუხებს უფრო მაღალი ინფლაციით. ხელისუფლების ასეთი „თანხმობა“ კრიზისებზე იწვევს ეროვნული ვალუტისადმი უნდობლობას და სავალუტო კრიზისი რეალიზდება.

90-იანი წლების სავალუტო კრიზისები სამი რეგიონული „ტალღისგან“ შედგებოდა: ევროპის სავალუტო სისტემის კრიზისი 1992-93 წლებში, ლათინური ამერიკის კრიზისები 1994-95 წლებში და აზიური კრიზისები 1997-98 წლებში. ამ ტალღებმა „ეპიდემიების“ (contagion) სახელი მიიღეს. ამ კრიზისული ტალღების მარტივი ახსნა ქვეყნებს შორის სავაჭრო კავშირების არსებობაზეა დაფუძნებული. ამ კრიზისული ტალღების ასახსნელად წარმოდგენილი იყო ორი მოსაზრება (Drazen).¹ ერთ-ერთი მათგანის არსი იმაშია, რომ ერთ რეგიონში მდებარე კრიზისების ობიექტი ქვეყნები, მიუხედავად მათი ეკონომიკების ურთიერთდამოკიდებულებისა, ხასიათდებიან მსგავსი მენტალიტეტითა და კულტურით. აქედან გამომდინარე, მათ შესაძლოა ერთნაირად მოახდინონ რეაგირება სპეკულაციურ იერიშებზე, სავალუტო კრიზისებზე. ამიტომ, ინვესტორები, რომლებიც ვარაუდობენ სავალუტო კრიზისს ერთ ქვეყანაში, ამ ქვეყნის ვალუტის გარდა არ ენდობიან ასევე მისი მსგავსი ქვეყნის ვალუტას, იმორებენ ამ ვალუტებში დენომინირებულ აქტივებს, რითაც ხელს უწყობენ ამ რეგიონში ჯაჭვური სავალუტო კრიზისების წარმოშობას.

მეორეს მხრივ, თავად ქვეყნების პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავს ფიქსირებული კურსის შენარჩუნებას, შეიძლება „გადამდები“ იყოს სხვა მსგავსი ეკონომიკის მქონე ქვეყნისთვის. მაგ. ევროპული სავალუტო კავშირის კრიზისის დროს იტალიისა და დიდი

¹ Allan Drazen. Political Contagion in Currency Crisis. University of Maryland and NBER. March 1998. gv. 5-11.

ბრიტანეთის კავშირიდან გამოსვლამ უფრო გააადვილა შვეიცარიის მიერ საკუთარი ვალუტი მარკაზე მიბმაზე უარის თქმა.

გარდა ამისა, თავად ინვესტორების ირაციონალური მოქმედება შეიძლება აიხსნას ან იმით, რომ მათი ნაწილი მართლაც ირაციონალურად იქცევა, ან იმით, რომ თავისი გადაწყვეტილებების მიღებისას ისინი აწყდებიან ასიმეტრიული მოტივების არსებობას.

„ეპიდემია“ შეიძლება იყოს როგორც ნეგატიური (როგორც ზემოთ ვიხილეთ), ისე პიზიტიურიც. მაგალითად, ბრაზილიის ეკონომიკის წახალისება იმის ხარჯზე, რომ მან შედარებით ნაკლები რეფორმა გაატარა და სტაბილური იყო სხვა ლათინოამერიკულ ქვეყნებთან შედარებით; ასევე აზიის ბაზრის შემთხვევა, როდესაც ინვესტორები ზოგადად არ აქცევდნენ ყურადღებას ამ ბაზრისთვის დამახასიათებელ რისკებს სხვა ქვეყნებში მმდინარე სავალუტო კრიზისის ფონზე.

მეორე თაობის მოდელების დამსახურება ამაშია, რომ მათ შეძლეს კანონიკური მოდელის ძირითადი აზრის შემდგომი განვითარება, შემოიტანეს მასში ისეთი პირობები, რომლებიც დამახასიათებელია რეალური ბაზრებისთვის: მსხვილი სპეკულანტების არსებობა, ბაზრის მონაწილეების ტექნოლოგიური უზრუნველყოფის გაუმჯობესება და სხვ. ამასთან, კანონიკური მოდელის საფუძველი - ქვეყნის სავალუტო და ფისკალური და მონეტარული პოლიტიკების შეუსაბამობა, როგორც სავალუტო კრიზისის მოხდენის ძირითადი მიზეზი - უცვლელი დარჩა.

გარდა სავალუტო კრიზისებისა, ეკონომიკაში ცნობილია სხვა სახის კრიზისები, ასევე შეიძლება გლობალური, ანუ მსოფლიო კრიზისების განხილვა. ეს თემა დღესდღეობით სულ უფრო აქტუალური ხდება, ამიტომ ქვემოთ განხილულია მსოფლიო კრიზისების წარმოშობის ისტორია.

ბოლო 150 წლის განმავლობაში მსოფლიო კრიზისების შედეგად თიქთქმის ყოველთვის იცვლებოდა მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგი, მსოფლიო ეკონომიკის სტრუქტურა, იწყებოდა ომები, ზოგჯერ საფუძველი ეყრებოდა ახალ ტექნოლოგიურ მიღწევებს, და ყოველთვის ხდებოდა ლიდერი ქვეყნების შეცვლა.

ტერმინი „სავაჭრო კრიზისი“ ძალიან ზუსტად აღწერს იმ მოვლენებს, რომლების ხდებოდა ევროპაში მე-18ს-ის ბოლოსა და მე-19 ს-ის დასაწყისში. განსაკუთრებით ეს

ინგლისისთვის იყო დამახასიათებელი. ეს იყო დრო, როდესაც მოხდა საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობების მკვეთრი განვითარება. მთავარი ეკონომიკური სუბიექტი მოვაჭრე-კაპიტალისტი იყო, რომელიც მოგვიანებით მსხვილ მეწამრედ გარდაიქმნა. აღნიშნულ პერიოდში ადგილი ჰქონდა მრავალ ეკონომიკურ შოკს, მათ შორის 1753, 1763, 1773, 1783, 1797, 1810, 1815, 1825, 1837, 1847, 1857 წლების სავაჭრო კრიზისები. თუმცა თვითონ ტერმინი „კრიზისი“ შედარებით გვიან შემოიღეს. მაგ. ჰენრი ტორნტონი, თავის წიგნში `დიდი ბრიტანეთში ბანკნოტების მიმოქცევის ანალიზის შედეგები` აღნიშნულ მოვლენებს მოიხსენიებს როგორც „დიდი სავაჭრო უბედურებებს“. ანალოგიურად, არც რიკარდოს და არც მალთუსის ნაშრომებში კრიზისი არ მოიხსენიება.

2008-2009 წლების კრიზისი

აშშ-იმ იპოთეკური კრედიტების ბაზარზე 2004 წელს დაწყებული ფინანსური ბუშტის გაბერვა, ასევე ზოგიერთი ფინანსური ინსტრუმენტის და ინდიკატორის მიმართ არასათანადო ყურადღება გადაიხარდა 2007 წლის ფინანსურ კრიზისში, რომელმაც გამოიწვია რამდენიმე მსხვილი კომპანიის კრახი და აშშ-ის საფინანსო სისტემის მძიმე კრიზისი, რომელიც თავის მასშტაბით 1929-1933 წლების დიდი დეპრესიის ტოლფასი იყო.

ეს საფინანსო კრიზისი არ შემოიფარგლა აშშ-ის ტერიტორიით. საფინანსო კომპანიების გაკოტრება გაგრძელდა დიდ ბრიტანეთში, შემდგომ კი დანარჩენ ევროპაში და მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში. ამის ფონზე თავდაპირველი საფინანსო კრიზისი გადაიხარდა მსოფლიო ეკონომიკურ კრიზისში.

2007 წლის ფინანსური კრიზისის წარმოშობის მიზეზებს შორის განასხვავებენ შემდეგ ფუნდამენტურ ფაქტორებს, რომელიც დღესაც აქტუალური რჩება: ¹

- მსოფლიო ეკონომიკის და საფინანსო სისტემის განვითარების ციკლური ხასიათი, რომელიც სულ უფრო ძლიერდება და სინქრონიზაციას განიცდის გლობალიზაციის პროცესების გამო;

¹ В.А. Цветков. „Циклы и кризисы: теоретико-методологический аспект“. ИПР РАН, 2012, gv. 434-435.

- კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადების მოცულობის ზრდა, რომელიც დადებითი შედეგების გარდა (ინვესტიციების ზრდა, საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარება) დიდი რისკების მატარებელია;
- ზოგიერთი სასაქონლო ბაზრის საფინანსო ბაზრად გადაქცევა. ამას თან ახლავს ფასწარმოქმნის კლასიკური მექანიზმის მაგივრად სპეკულატიური მექანიზმის ამოქმედება, როდესაც რეალურ აქტივებსა და პროდუქტზე ფასების დინამიკა მოწყვეტილია რეალურ საფუძველს. ამის შედეგად იქმნება ფინანსური ბუშტები, საფრთხე ექმნება საფინანსო სისტემის მდგრადობას;
- საბანკო სექტორის გარდა სხვა საფინანსო ინსტიტუტების დიდი რაოდენობის ბაზარზე გამოჩენა, რის გამოც კრედიტის გაცემის მასშტაბები მკვეთრად გაიზარდა. ამის შედეგად კაპიტალის შექმნის პროცესი რეალური სექტორიდან სპეკულატიურ გარიგებებში გადაინაცვლა, რამაც გამოიწვია კიდევ საფინანსო სისტემის ასეთი სისუსტე კრიზისის წინაშე;
- მონოპოლიზმის ზრდა მსოფლიოს მასშტაბით, რის შედეგადაც ეკონომიკის მრავალ სფეროში, მათ შორის საფინანსო სექტორში, კონკურენცია შემცირდა, ხოლო რისკები, პირიქით, გაიზარდა;
- აშშ-სა და იაპონიაში ინვესტორების და მენეჯმენტის არასწორი ქმედებები. ისინი ისწრაფოდნენ მოკლევადიანი მაქსიმალური მოგების მიღებისკენ, რაც შესაძლებელი იყო სპეკულაციური გარიგებების ხარჯზე;
- ბრეტონ-ვუდსის სისტემის დროიდან შემორჩენილი ინსტიტუტების არსებული სიტუაციის მიმართ არაადეკვატურობა, ფინანსური კაპიტალის საერთაშორისო ნაკადების რეგულირების აუცილებელი მექანიზმების არარსებობა;
- მრავალ ქვეყანაში მონეტარული პოლიტიკის შემუშავების ადევანტური მეთოდოლოგიური ბაზის არარსებობა.

როგორც ითქვა, აშშ-ის 2007 წლის ფინანსური კრიზისი შემდგომ გავრცელდა სხვა სფეროებზე და ქვეყნებზე და გადაიზარდა მოფლიო საფინანსო-ეკონომიკურ კრიზისში. თავდაპირველად კრიზისი დაიწყო საცხოვრებელი მშენებლობის სექტორში, (იპოთეკურ ბაზარზე), შემდეგ კი გადავიდა საბანკო სფეროზე, ბირჟაზე და ბოლოს რეალურ სექტორზე.

ამიტომ, ეს კრიზისი შეიძლება სამ ნაწილად იქნეს განხილული: 2007 წლის იპოთეკური კრიზისი, 2008 წლის საფინანსო კრიზისი და 2008-2009 წლების ეკონომიკური კრიზისი.

2001-2004 წლებში აშშ-ში გაცემული იპოთეკური კრედიტების მოცულობა წლიურად 9-12%-ით იზრდებოდა. ამას თან ახლდა მონეტარული პოლიტიკის ფარგლებში შემცირებული საპროცენტო განაკვეთები. იპოთეკური კრიზისი მეტწილად განპირობებული იყო ამ ბაზარზე მოქმედი არასტანდარტული დაკრედიტების მექანიზმის მოქმედებით. ამ უკანასკნელის დროს იპოთეკური კრედიტების გაცემა ხდებოდა ისეთ მსესხებლებზე, რომლებიც ვერ იღებდნენ ჩვეულებრივი დაკრედიტების წესით განსაზღვრულ კრედიტებს, არასახარბიელო მატერიალური მდგომარეობის, ანუ დაბალი კრედიტუნარიანობის გამო. ასეთი კრედიტები ძალიან სარისკო იყო, რადგანაც მაღალი იყო მათი დაუბრუნებლობის მაჩვენებელი. საბოლოო ჯამში ამან დიდი გავლენა იქონია ფინანსური კრიზისის განვითარებაში. დაკრედიტების ამ ტიპის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თავისებურება ის იყო, რომ თავდაპირველად ის გაიცემოდა დაბალი განაკვეთით, რომელიც შემდგომ ბაზრის პირობებიდან გამომდინარე რეგულირდებოდა.

წლების მანძილზე აშშ-ში იზრდებოდა იპოთეკური კრედიტების საერთო მოცულობა, მას შემდეგაც კი, როცა საპროცენტო განაკვეთების ზრდა დაიწყო. ამავე დროს იზრდებოდა უძრავი ქონების ფასები, რასაც ხელს უწყობდა კრედიტების ხელმისაწვდომობა. არასტანდარტული დაკრედიტების გარდა, ფინანსური ბუშტის წარმოქმნას ხელი შეუწყო სესხების რეფინანსირების შესაძლებლობამ. დებიტორებს შეეძლოთ ძველი კრედიტის დაფარვის მიზნით ახალი, უფრო დიდი თანხის სესხება, რომელიც ხშირად არამიზნობრივად გამოიყენებოდა.

2005 წლიდან, როდესაც ეკონომიკის გადახურების ნიშნების გამოჩენის შემდეგ მონეტარული ხელისუფლების ინიციატივით დაიწყო რეფინანსირების განაკვეთის ზრდა, რომელმაც 2007 წლისთვის 5,25% შეადგინა. ამის გამო გართულდა ახალი იპოთეკური კრედიტების გაცემა, რამაც გამოიწვია ძველი კრედიტების ახალი კრედიტებით დაფინანსების შესაძლებლობა. გარდა ამისა, დაიწყო არასტანდარტული წესით გაცემულ იპოთეკურ სესხებზე საპროცენტო განაკვეთის ზრდა, საერთო ტენდენციიდან გამომდინარე. ამან კი გამოიწვია დებიტორების მასობრივი გაკოტრების ტალღა.

არასტანდარტული იპოთეკური კრედიტები, ძირითადად, გაცემული იყო არა კრედიტორების საკუთარი სახსრებიდან, არამედ საკრედიტო ხაზების დახმარებით, ანუ დაკრედიტების პროცესში ჩართული იყო ასევე სხვა ბანკებიც. გაკოტრების და სესხის დაუბრუნებლობის გამო ზოგიერთი კრედიტორი ვერ ახერხებდა გახსნილი საკრედიტო ხაზის მიხედვით კრედიტების დაბრუნებას, რამაც გამოიწვია მორიგი გაკოტრებები, უკვე შუამავალი კრედიტორებისა და ზოგიერთი ბანკის.

იპოთეკური კრედიტების შემცირების გამო უძრავი ქონების ფასებმა კლება დაიწყო, რაც დებიტორების მიერ ვალდებულებების გადახდაზე უარის თქმისთვის მიზეზი გახდა, რადგანაც სესხის მოცულობა უკვე აჭარბებდა იმ უძრავი ქონების ფასს, რისთვისაც ეს კრედიტი იყო არებული. საბოლოო ჯამში ამან გამოიწვია ბევრი კრედიტორის გაკოტრება. უძრავი ქონების ფასების კლება გრძელდებოდა 2007 წლის გაზაფხულამდე, ანუ ფინანსურ კრიზისამდე. ამ პერიოდში გაკოტრდა New Century Financial Corporation რაც ფაქტიურად გახდა საფინანსო სისტემის კრახის დასაწყისი, უძრავი ქონების ფასებმა მკვეთრი ვარდნა გააგრძელა.

ძირითადი მიზეზი იმისა, თუ რატომ გახდა იპოთეკური კრედიტი ფინანსური კრიზისის გამომწვევი ფაქტორი, მდგომარეობს გაცემული კრედიტების მეტისმეტად მაღალ ოდენობაში-სახლების 120-130%.¹ დებიტორის გაკოტრებისას კრედიტოს უფლება ჰქონდა გაეყიდა ეს უძრავი ქონება, კრედიტის დაუბრუნებლობის საპასუხოდ. 2005 წლიდან დაწყებული სახლების ფასების კლებამ კი გამოიწვია ამ გზით ამოღებული თანხების არასაკმარისი ოდენობა, რაც გახდა კრედიტორების მასობრივი გაკოტრების მიზეზი.

2008 წელს გამოვლინდა საფინანსო კრიზისის ეკონომიკური მსოფლიო მასშტაბის შედეგები. მთავარი საფონდო ინდექსების დინამიკა კლებადი იყო, მსხვილი საფინანსო ორგანიზაციები აცხადებდნენ გაკოტრების შესახებ. ყველაზე ცნობილი და ძლიერი ნეგატიური შედეგების მქონე გაკოტრება იყო ამერიკული ბანკის Lehman Brothers-ის განცხადება გაკოტრების შესახებ, რის მერეც საფონდო ინდექსები კიდევ უფრო დაეცა. შემცრდა ასევე ენერგომატარებლების ფასებიც.

¹ В.А. Цветков. „Циклы и кризисы: теоретико-методологический аспект“. ИПР РАН, 2012, gv. 443.

ამ მოვლენების მერე კრიზისი გადაეცა იაპონიას, ევროპას და მსოფლის სხვა მსხვილ ეკონომიკებს.

დღესდღეობით სავალუტო კრიზისების მაგივრად საქმე გვაქვს უფრო მასშტაბურ მოვლენებთან. საუბარია ფინანსურ კრიზისებზე, რომელიც ვლინდება საფონდო ბირჟების კრაშში, აქციების ფასების მკვეთრ დაცემაში, რასაც შემდგომ მოჰყვება ეკონომიკური კრიზისი. მზარდი გლობალიზაციის გამო ასეთი მოვლენები სულ უფრო კატასტროფული შედეგები მომტანია.

ფინანსური კრიზისის გამომწვევ მიზეზებს შორის განასხვავებენ ასევე დამატებით ფაქტორებს, როგორცაა ფინანსური ბერკეტი (ან ლევერეჯი) და ბრბოს ეფექტი. ლევერეჯის საშუალებით შესაძლებელი ბიზნესის წარმოება მანამდე, სანამ არ შეიქმნება საკრედიტო სახსრების ნაკლებობა, რის შემდეგაც ხდება მრავალი ბიზნეს-სუბიექტის გაკოტრება. ბრბოს ეფექტის მოქმედება კი განისაზღვრება სპეკულაციებით, როდესაც რომელიმე აქტივზე ფასის ზრდა ან შემცირება სპეკულაციური გარიგებების გამო იქცევა მკვეთრ ზრდად და შემცირებად. სპეკულაციური ქმედებები მაშინ არის განსაკუთრებით საშიში, როდესაც გამოიყენება დიდი ოდენობით კრედიტი.¹ მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში უნდა აღინიშნოს რამდენიმე ფინანსური კრიზისი. პირველ რიგში, ეს არის აზიური ფინანსური კრიზისი (1997-1998). ის აზიის სწრაფად მზარდ ქვეყნებში („ვეფხვებში“) დაიწყო, და მის მიზეზებად ასახელებენ საგარეო ვალის მოკლევადიანი კომპონენტის დიდ წილს, ვალუტის ხელოვნურ გაცვლით კურსს, ადგილობრივი კრედიტორების ვალების დოლარიზაციის მაღალ მაჩვენებელს და სხვ. გარდა ამისა, შეიზლება ითქვას რომ მიზეზი ჭარბწარმოებაში იყო.

2008-2009 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი დაიწყო 2007 წელს აშშ-ში, ერთ-ერთი ყველაზე მაღალგანვითარებული ფინანსური სისტემის კრახის შედეგად. იმ დროიდან მოყოლებული, ცენტრალური ბანკები, სამინისტროები დაცდარგობრივი სააგენტოები მუშაობენ საბანკო სისტემის რეგულირების და ფინანსური უსაფრთხოების გაძლიერების მიზნით. Lehman Brothers Holdings--ის კრახის შემდეგ ნათელი გახდა, რომ განვითარებული გლობალური ფინანსური კრიზისის მიზეზი გახდა ფინანსური სისტემის

¹ В.А. Цветков. „Циклы и кризисы: теоретико-методологический аспект“. ИПР РАН, 2012, gv. 336-337.

დისბალანსი, სარეგულაციო ჩარჩოს არასრულყოფილება. ამდენად, დადგა ამ ჩარჩოს შეცვლის აუცილებლობა.

მსოფლიო ფინანსური კრიზისი, რომელიც დაიწყო აშშ-ში იპოთეკური ბაზრის პრობლემების გამო, შემდგომში გავრცელდა თითქმის მთელს მსოფლიოზე. უმსხვილესი ამერიკული კორპორაციების მიერ სხვა ქვეყნებიდან აქტივებისა და ფულადი სახსრების გამოყვანამ გამოიწვია საკრედიტო რესურსებისა და ლიკვიდობის უკმარისობა ფინანსურ ბაზრებზე, შემდეგ კი პრობლემები რეალურ სექტორშიც. გამონაკლისი არც პოსტსაბჭოთა ქვეყნები გახდა, რომლებიც უკანასკნელ წლებში ღრმად არიან ინტეგრირებული მსოფლიო ეკონომიკაში.

კრიზისის განვითარების სპეციფიკა, მისი სიღრმე და შედეგები რაღაც დონით განსხვავდება ქვეყნებისა და რეგიონების მიხედვით. ზემოაღნიშნულ რეგიონში კრიზისის განვითარებაში დიდი როლი ითამაშა ქვეყნების შედარებით სუსტმა ეკონომიკებმა. კრიზისმა გამოააშკარავა ცალკეული ეკონომიკების სისუსტეები, რომლების შეიძლება შეფასებულ იქნეს, როგორც კრიზისის განვითარებაზე მოქმედი ეროვნული ფაქტორები.

პოსტსაბჭოთა რეგიონის იმ ძირითად პრობლემებს შორის, რომლებმაც გააძლიერეს მსოფლიო კრიზისის ზეგავლენა მათ ეკონომიკაზე, შეიძლება გამოიყოს შემდეგი:

- რიგი ინსტიტუტების განუვითარებლობა, მათ შორის, ეროვნული სავალუტო-საფინანსო სისტემების არასაკმარისი განვითარება, და აგრეთვე უცხოურ კრედიტებზე მეტისმეტი დამოკიდებულება;
- ეკონომიკის დივერსიფიკაციის დაბალი დონე, რომელსაც გააჩნია უმეტესად ნედლეულის ექსპორტის ხასიათი;
- სხვადასხვების დაბალი კონკურენტუნარიანობა, ასევე იმპორტულ საქონელზე დამოკიდებულება (ტექნოლოგიები, მოწყობილობები, სურსათი).

იმის გათვალისწინებით, რომ განვითარებულ ქვეყნებში კრიზისის ბუნება განსხვავებული იყო, კრიზისის დაწყების მთავარი იმპულსის სახით სხვადასხვა მოვლენები გამოვიდა. თუ აშშ-ში კრიზისი იპოთეკური ბაზრის პრობლემებით დაიწყო, ზოგიერთ პოსტსაბჭოთა ქვეყნების შემთხვევაში კრიზისი გავრცელდა საბანკო სისტემიდან და, აქედან გამომდინარე, რეალურ სექტორის დაკრედიტების სფეროდან.

კრიზისამდელ პერიოდში, 2000-2007 წლებში პოსტსაბჭოთა ქვეყნების ეკონომიკების უმრავლესობა დინამიურად ვითარდებოდა. რეგიონის ეკონომიკური განვითარების დადებითი დინამიკა მეტწილად განპირობებული იყო ნედლეულის მსოფლიო ბაზრებზე ხელსაყრელი კონიუქტურით და აგრეთვე დაფინანსების გარე წყაროების ხელმისაწვდომობით.

სურსათსა და საწვავზე მაღალი მსოფლიო ფასები ხელს უწყობდა წმინდა ექსპორტიორი ქვეყნების სავაჭრო ბალანსის გაუმჯობესებას, მაშინ როდესაც წმინდა იმპორტიორი ქვეყნების (როგორც მაგ. საქართველოა) სავაჭრო ბალანსის უარყოფითი სალდო კიდევ უფრო იზრდებოდა. ამით ეს უკანასკნელნი კიდევ უფრო დამოკიდებულები ხდებოდნენ დანარჩენ მსოფლიოზე, რამაც იქონია კიდევ ზეგავლენა კრიზისის განვითარებაზე. არსებული დეფიციტის დასაფარად ეს ქვეყნები მიმართვადნენ დაფინანსების გარე წყაროებს - ინვესტიციებსა და კრედიტებს.

აღნიშნულ რეგიონზე კრიზისის ძლიერი ზეგავლენა კიდევ იმით იყო გამოწვეული, რომ მასში შემავალმა ქვეყნებმა უკვე გაიარეს ეკონომიკის ღრმა გარდაქმნის სტადია-1990-იანი წლების პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაცია. ზოგიერთ მათგანში ეს პროცესი დღემდე გრძელდება. მსხვილი და ძლიერი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებმა მეტ-ნაკლებად გადალახეს ამ პერიოდის სირთულეები. მათ შორისაა აზერბაიჯანი, სომხეთი, ბელორუსია და სხვ., სადაც მშპ-მა სობჭოთა პერიოდის მონაცემს გადააჭარბა. სხვებმა კი მსოფლიო კრიზისის დაწყებამდე ამ დონის მიღწევაც ვერ მოახერხეს. ამის გამო კრიზისმა ამ ქვეყნების ეკონომიკას დამატებითი ზარალი მიაყენა.

კრიზისული პროცესების განვითარება აღნიშნულ რეგიონში მიმდინარეობდა რამდენიმე არხით, როგორც გლობალური, ისე რეგიონალურით. გლობალურ არხებს, მაგ. მიეკუთვნება კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობა და გარე ვაჭრობას. მათი ერთობლივი ზემოქმედება განსხვავებული იყო ყოველი ქვეყნისთვის, მათი განვითარების დონის, შიდა პოტენციალის, ეკონომიკის

სტრუქტურის გათვალისწინებით. ამის მიხედვით არსებობს შემდეგი კლასიფიკაცია:¹

¹ Мировой финансовый кризис в постсоветских странах: национальные особенности и экономические последствия, Сборник Российской академии наук, Москва, 2009, gv. 61-87.

1. ძალიან ძლიერი ზეგავლენა, უმეტესად გლობალური არხებით (უკრაინა და რუსეთი);
2. ძლიერი ზეგავლენა გლობალური და რეგიონალური არხების კომბინაციის მეშვეობით (სომხეთი და მოლდოვა);
3. მნიშვნელოვანი ზეგავლენა უპირატესად გლობალური არხებით (ყაზახეთი);
4. საშუალო გავლენა გარე ვაჭრობის გაუარესების გამო (ბელორუსია);
5. საშუალო გავლენა გარედან ფულადი ნაკადების შემცირების გამო (ყირგიზეთი და ტაჯიკეთი);
6. სუსტი ზეგავლენა გარე ვაჭრობის გაუარესებისა და გარედან ფულადი ნაკადების შემცირების გამო (უზბეკეთი);
7. სუსტი ზეგავლენა ენერგომატარებლებზე მსოფლიო მოთხოვნის შემცირების გამო (აზერბაიჯანი და თურქმენეთი).

2008 წლის მსოფლიო საფინანსო კრიზისის შემდეგ ბევრი ეკონომისტი ფიქრობდა იმაზე, თუ როდის დამთავრება იგი და დაიწება ახალი აღმავლობა.

ზოგადად, კრიზისის მსვლელობიდან გამომდინარე, განასხვავებენ განვითარების შემდეგ სცენარიებს:¹

1. V-მკვეთრი ვარდნა და სწრაფი აღმასვლა, ყველაზე სასურველი ვარიანტი;
2. U-კრიზისში თანდათან შესვლა, საკმაოდ დიდი პერიოდი ფსკერზე ყოფნისა და ასევე ნელი აღმავლობა;
3. W-ვარდნა, დროებითი აღმავლობა, მეორე ფსკერი, და შემდეგ სტაბილური საბოლოო აღმავლობა;
4. L-აპოკალიპტური სცენარი, როდესაც მკვეთრი ვარდნის შემდეგ იწყება ფსკერზე ხანგრძლივი ყოფნის პერიოდი.

განვიხილოთ თითოეული ვარიანტის შესაძლებლობა არსებული კრიზისის მაგალითზე.

სამეცნიერო ლიტერატურაში რეცესიის პერსპექტივების განსაზღვრის დროს ამოსავალ წერტილად აშშ-ის და სხვა განვითარებული ქვეყნების მდგომარეობას

¹ Маслов О. Ю. „V-, U-, W-, и L - рецессия как контуры ближайшего будущего (хроника текущего мирового кризиса – 21)“. 2009. <http://www.polit.nnov.ru/2009/04/01/vwulrecession21/>

განიხილავენ. ევრაზიული ბანკის საბაზისო სცენარის თანახმად მოსალოდნელია ტიპური U-ტრაექტორიის მქონე რეცესია, მსოფლიოს სხვა ქვეყნებზე შესაბამისი ზეგავლენის გათვალისწინებით. ანალიტიკოსი სტივენ ქინგი ამბობს:

„1930 წლის 24 ოქტომბერს პრემიერ-მინისტრმა რემსი მაკდონალდმა წარუდგინა მინისტრთა კაბინეტს ბრიტანული ეკონომიკური საკონსულტაციო საბჭოს ანგარიში. საბჭო შედგებოდა ეკონომიკური თეორიის ძლიერი წარმომადგენლებისგან, ჯონ მეინარდ კეინზის ხელმძღვანელობით. საბჭოს უფლებამოსილებათა წრე შედგებოდა „...მიმდინარე ეკონომიკური მდგომარეობის განხილვასა... და მისი აღდგენის პირობების დადგენაში“. ყურადღება მიაქცეით თარიღს. ეს არის ერთი წელი უოლ-სტრიტის კრახიდან...“

შევნიშნოთ, რომ ამ დროს მთელი მსოფლიო ჯერ კიდევ დიდ დეპრესიაში იმყოფებოდა, და გვირახის ბოლოს სინათლეც კი არ ჩანდა. ძირითადი დანაკარგები 1931-1932 წლებში შეინიშნება. აქედან გამომდინარე, ისივე როგორც თანამედროვე კრიზისის დროს, მსოფლიოს ეკონომისტები და პოლიტიკოსები დეპრესიას განიხილავდნენ „სტანდარტული“ სცენარის კუთხიდან.

ახლა განვიხილოთ სხვა შესაძლო სცენარიები. იმ დროს, როდესაც ეკონომიკა რაღაც დონეზე დასტაბილურდა, და დაახლოებით 2009 წლიდან დაიწყო მდგომარეობის ანალიზი და პროგნოზების გაკეთება, უკვე ნათელი იყო, რომ V-სებრ რეცესიაზე ლაპარაკი არ შეიძლებოდა. ფინანსური კრიზისის სიმძიმე და ხანგრძლივობა მიგვანიშნებს ორი შესაძლო სცენარის განვითარებაზე: W ან L-ტიპის რეცესია. აქ ეკონომისტთა აზრები იყოფა, არ არსებობს ერთიანი მოსასზრება იმის შესახებ, იქნება თუ არა კრიზისის მეორე ტალღა, ან გაგრძელდება თუ არა კრიზისი კიდევ რამდენიმე წლის განმავლობაში, რაიმე სახის ცვლილებების გარეშე.

2008 წლის კრიზისის დაწყებისთანავე მსოფლიო იღებს აქტიურ ზომებს მის დასაძლევად. თუნცა აღსანიშნავია, რომ ძვირადღირებული პრაგმატული ზომები კონცეპტუალურად არასკმარისად დასაბუთებულია. მაგალითად, საკამათოა სახელმწიფოების ფინანსური დახმარებები საბანკო სექტორისადმი, რომელთა ანტიკრიზისული შედეგები არ არის პრაქტიკით დამტკიცებული. ბანკების მასირებული მხარდაჭერა ხშირად საპირისპირო შედეგებს იძლევა, ხოლო გამოყოფილი სახსრები

რეალურ ეკონომიკამდე არ მიდის. კაპიტალისტური დაგროვების მთავარი კანონის შესაბამისად ეს ფული მიდის იქ, სადაც მაქსიმალური მოგებაა, ანუ სავალუტო, ნედლეულის და საფონდო ბაზრების სპეკულაციებზე.

არ არის გამორიცხული და, ზოგიერთი ეკონომისტის აზრით, გარდაუვალია მიმდინარე ფინანსური კრიზისის საფუძველზე გაიბეროს ახალი ფინანსური ბუშტები, იმათ მსგავსად, რომლებსაც მოჰყვა 2001 და 2008 წლების კრიზისი.

ზოგადად, არ არსებობს საერთო აზრი ფინანსური ციკლის განსაზღვრების თაობაზე. ზოგადად, ის მოიცავს ღირებულებასა და რისკის აღქმას შორის თვითმკვებავ ურთიერთკავშირს, რისკისა და დაფინანსების შეზღუდვის მიმართ დამოკიდებულებას, რომელიც საბოლოო ჟამში ბუმით და ბუშტის გახეთქვით სრულდება. ამ ურთიერთკავშირებს შეუძლიათ გააძლიერონ ეკონომიკური რყევები და ფინანსურ და ეკონომიკურ დარღვევებამდე მიგვიყვანონ. რაც შეეხება ანალიტიკურ განსაზღვრებას, ის მჭიდრო კავშირშია ფინანსური სისტემის პროციკლურობის ცნებასთან.

1. ფინანსური ციკლის ერთ-ერთი ყველაზე მოკრძალებული განმარტება შეეხება კრედიტისა და ქონების ღირებულების საკითხებს. ეს ორი ცვლადი ხასიათდება მსგავსი დინამიკით, განსაკუთრებით მცირე სიხშირეების დროს, რითაც მტკიცდება კრედიტის მნიშვნელოვანი როლი მშენებლობისა და ქონების შესყიდვის საკითხებში. ამისგან განსხვავებით, აქციების ფასები ნაკლებად მსგავსი დინამიკით ხასიათდება, და მათი რყევების უდიდესი ნაწილი მაღალ სიხშირეებზე მოდის.

2. ფინანსურ ციკლს ახასიათებს გაცილებით ხანგრძლივი პერიოდულობა (დაბალი სიხშირე) ვიდრე ტრადიციულ ბიზნეს-ციკლებს. ამ უკანასკნელების ტიპური ხანგრძლივობაა 1-8 წელი, სწორადაც ასეთი სიხშირე უდევს საფუძველად სპეციფიკურ სტატისტიკურ ფილტრებს, რომლებიც ახდენენ დინამიკური მწკრივების დაშლას ტრენდად და ციკლურ კომპონენტებად. რაც შეეხება ფინანსურ ციკლებს, მათი საშუალო ხანგრძლივობა 1960-იანი წლებიდან მოყოლებული 16 წელს შეადგენს.

3. ფინანსური ციკლების პიკის ფაზები ახლოსაა სისტემურ საბანკო კრიზისებთან. ემპირიული კვლევის თანახმად, ქვეყნებში სადაც საბანკო კრიზისი შიდა მიზეზებით იყო განპირობებული, დროში დაახლოებით ემთხვეოდა (ან ახლოს იყო) ფინანსური ციკლი

პიკთან. რაც შეეხება იმ შემთხვევებს, როდესაც საბანკო სისტემის კრიზისი მოხდა ფინანსური ციკლის პიკისგან განსხვავებულ დროს, საბანკო კრიზისის მიზეზები როგორც წესი პარტნიორ/მეზობელ ქვეყნებში განვითარებული უარყოფითი მოვლენების შედეგი იყო (გერმანიის და შვეიცარიის შემთხვევა).

4. ფინანსურ ციკლსა და საბანკო სისტემის კრიზისს შორის ასეთი კავშირი საშუალებას იძლევა კრიზისის ფორმირების რისკის საზომი იქნეს განვითარებული.

5. ფინანსური ციკლის სირგმე და ამპლიტუდა არ არის მუდმივი მაჩვენებელი, ისინი დამოკიდებული არიან პოლიტიკურ ღონისძიებებზე. სამი ტიპის რეჟიმებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება: ფინანსური რეჟიმი, მონეტარული რეჟიმი და რეალური ეკონომიკის რეჟიმი. ფინანსური ლიბერალიზაცია ხელს უწყობს ფინანსური ციკლის თვითმკვებავ მექანიზმს, რითაც აუარესებს რისკის და ღირებულების აღქმას. მონეტარული პოლიტიკის რეჟიმი, რომელიც გამიზნულია ინფლაციის დაბალი მაჩვენებლის შენარჩუნებაზე, არასაჭიროს ხდის შემზღვეველი პოლიტიკის გატარებას, როდესაც ფინანსური ბუმები უპირისპირდება დაბალი და სტაბილური ინფლაციის შენარჩუნებას. და ბოლოს, რეალურ ეკონომიკაში პოზიტიური დინამიკა მრავალ არხს ქმნის

ფინანსური ბუმის წარმოქმნისთვის: ზრდის უფრო მაღალი პოტენციალი და ამის შედეგად კრედიტის და აქტივების ფასების ზრდის წინაპირობა.¹

ფინანსური ბუმები ახდენენ უარყოფით ზეგავლენას ეკონომიკაზე, რადგანაც მათ აქვთ რესურსების არარაციონალური და არაოპტიმალური გამოყენების თვისება. გარდა ამისა, ფინანსური ბუმების „დასასრული“- ფინანსური კრახი-იწვევს სიმდიდრის დიდი ოდენობის დაკარგვასა და ხანგრძლივ დეპრესიას.

ფინანსური ბუმების სხვა მნიშვნელოვანი ასპექტია მათი ზეგავლენა მოხმარების სტრუქტურასა და მიდრეკილებაზე. ფინანსური ბაზრის იმ მონაწილეებს, რომლებიც ფლობენ ზედმეტად შეფასებულ აქტივებს, ახასიათებთ მაღალი მოხმარება (სიმდიდრის ეფექტი). ფინანსური კრახის დროს, ამავე მონაწილეების მხრიდან ხდება მოხმარების მკვეთრი შემცირება, მათი კეთილდღეობის შემცირების გამო. ეს, თავის მხრივ, იწვევს

¹ The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt? Claudio Borio. BIS Working Papers, December 2012

ერთობლივი მოხმარების შემცირებას, რაც ხელს უშლის ეკონომიკას რეცესიიდან გამოსვლაში.

ყველაფერი ზემოაღნიშნული განაპირობებს იმას, რომ დღესდღეობით არსებობს დიდი ინტერესი ფინანსური ბუშტების შესწავლის მიმართ. სწორედ ამიტომ ჩემს მიერ ნაშრომის შემდგომ ნაწილში გამოკვლეულია ფინანსური ბუშტების ციკლების საკითხი (იენსენის თეორიის საფუძველზე).

ფინანსურ ციკლებთან მჭიდრო კავშირშია მაკროპრუდენციული პოლიტიკა, რომელიც ამჟამად საკმაოდ აქტუალურია. მაკროპრუდენციული პოლიტიკა წარმოიშვა მიკროპრუდენციის შეზღუდულობიდან. მისი მიზანი არის არა ინდივიდუალური ბანკების უსაფრთხოება, არამედ მთლიანი საფინანსო სისტემის

სტაბილურობა და სიცოცხლისუნარიანობა. ძირითადად, მაკროპრუდენციული პოლიტიკა მოიცავს 4 ფუნქციას:¹

- ფინანსური სისტემის მონიტორინგი;
- პოლიტიკის ინტრუმენტების შემუშავება;
- პოლიტიკის კონკრეტული ღონისძიებების განხორციელება;
- პოლიტიკის გამტარებლების კოორდინირება.

მეორე მსოფლიო ომამდე პერიოდში ბიზნეს-ციკლის კვლევითი სფერო ბევრ ეკონომისტს იზიდავდა, წმინდა ფული თეორიის, გადაჭარბებული ინვესტირების თეორიის, არასაკმარისი მოხმარების თეორიის, ფსიქოლოგიური თეორიის, და მოსავლიანობის (მზის ლაქების) თეორიის წარმომადგებლებს. მიუხედავად ამ თეორიების განსხვავებულობისა, მათი ავტორები თანხმდებიან იმაზე, რომ ბიზნეს-ციკლის ფორმირებაში საკვანძო როლი ფინანსურ აქტივობას ეკუთვნის.

ამის საპირისპიროდ, ფინანსურ აქტივობას ძალიან მცირე როლი ჰქონდა ბიზნეს-ციკლის თეორიაში. ამის მაგალითია რეალური ბიზნეს-ციკლის თეორია, რომელიც განიხილავს ეკონომიკურ რყევებს როგორც რეალური სექტორის რეაქციას მწარმოებლურობის შოკებზე. 2008-2009 წლების გლობალურმა კრიზისმა აიძულა ეკონომისტებს იმის აღიარება, რომ საკრედიტო ინფორმაცია და რეალური ცვლადები

¹ The Financial Cycle Indexes for Early Warning Exercise. Koichiro Kamada, Kentaro Nasu, Bank of Japan Working Paper Series, 2011. გვ. 2.

ერთიანობაში უნდა იქნეს განხილული ფინანსური კრიზისის მიზზეზების გაანალიზების დროს. კერძოდ, ფართო აღიარება ჰპოვა იმ აზრმა, რომ ფინანსური სისტემა სირთულეს განიცდის ეკონომიკური კრიზისის დაწყებით სტადიაზე, თუცა არ შექმნილა ისეთი მათემატიკური მოდელი, რომელიც ყველა საფიანსო საქმიანობას ერთიანობაში განიხილავს.

ახალ მაკროეკონომიკურ ფინანსურ თეორიებს შორის შეიძლება გამოიყოს საკრედიტო რაციონირების კონცეფცია, რომელიც 1950-იანი წლების ბოლოს იქნა ფორმულირებული, ფინანსური გავრცელების/გადადების კონცეფცია (1997-1998 წლების აზიის კრიზისის ერთგვარი შეჯამება) და ფინანსური აქსელერატორის კონცეფცია, რომელიც შემუშავებულ იქნა ბ. ბერნანკეს ხელმძღვანელობით 1990-იან წლებში. საკრედიტო რაციონირების თანახმად, საკრედიტო რესურსებზე წვდომას აქვს საფასე შეზღუდვების გარდა სხვა შეზღუდვებიც.

ფინანსური გავრცელების კონცეფცია აღწერს ეკონომიკაში არსებული საფინანსო ინსტიტუტების ქსელური ხასიათი, რაც ხელს უწყობს სხვადასხვა ეგზოგენური ფაქტორის ზეგავლენის გავრცელებას ამ ინსტიტუტებს შორის. ფინანსური აქსელერატორის მექანიზმი განსაზღვრავს ურთიერთკავშირს მსესხებლის წმინდა სიმდიდრეს, კერძო კაპიტალის სიმდიდრეს, საკრედიტო განაკვეთებს, ინვესტიციებსა და გამოშვებას შორის. აქსელერატორის მოქმედება ეკონომიკური აღმავლობისა და დაცემის ფაზებზე ასიმეტრიულია: დაცემის ფაზაში დამათგუნველი ზემოქმედება უფრო ძლიერად ვლინდება, ვიდრე აღმავლობის ფაზაში მისივე მასტიმულირებელი ეფექტი. აქსელერატორის ეფექტი მეტწილად განპირობებულია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ღონისძიებების ლაგური მნიშვნელობების ზეგავლენით, ამიტომ ეს გათვალისწინებულ უნდა იქნეს მონეტარული პოლიტიკის მიზნების მიღწევისთვის.¹

¹ Теории экономических циклов и современные финансовые кризисы. Л.Л. Игонина, Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Том 1. gv. 204.

თავი II: ეკონომიკის ციკლურობის კვლევის თანამედროვე მეთოდები და მათი პრაქტიკული ასპექტები

2.1 სპექტრული ანალიზის მეთოდის არსი

ეკონომიკის ციკლური განვითარების კვლევა სხვადასხვა მეთოდებით ხდება. ეკონომიკის გრძელვადიანი დინამიკის ვიზუალური ანალიზის პარალელურად, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია სხვადასხვა ხანგრძლივობის ციკლების გამოვლენა ამა თუ იმ მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის გრაფიკის გამოყენებით, დღესდღეობით დიდი პოპულარობით სარგებლობს ზუსტი მათემატიკური მეთოდები. მათი აქტუალობა იმითაა გამოწვეული, რომ ეს მეთოდები საშუალებას იძლევა გაკეთდეს საკმაოდ დიდი სიზუსტის მქონე, მათემატიკური აპარატის გამოყენებით დასაბუთებული

დასკვნები ეკონომიკის დინამიკის შესახებ. ასევე ეს საკმაოდ მძლავრი ინსტრუმენტია პროგნოზირებისა და ეკონომიკის ანტიკრიზისული რეგულირებისთვის.

მეთოდების ამ კატეგორიას მიეკუთვნება სპექტრული ანალიზის მეთოდი. თავდაპირველად ის სხვა მეცნიერებებში გამოიყენებოდა (მაგ.: ფიზიკაში) სხვადასხვა სახის მოვლენებისა და პროცესების კვლევისთვის. ეკონომიკაში ის, ძირითადად, გამოიყენება საწარმოების დონეზე გაყიდვების სეზონურობის, წარმოების პროცესის, საფონდო ბაზრის დინამიკისა და მარაგების ცვლილების გამოსაკვლევად. თუმცა, ის ასევე წარმატებით გამოიყენება მაკროეკონომიკურ დონეზე, კერძოდ, ეკონომიკის ციკლურობის შესასწავლად.

სპექტრული ანალიზის ჩატარების მიზანია არსებულ არაწრფივ დროით მწკრივში გამოიყოს ციკლური და ტრენდული კომპონენტები, მოხდეს ერთმანეთისგან შემხვევითი რყევების და ნამდვილი ციკლური მოვლენების განცალკევება. ეს ფუნდამენტური მეთოდი მრავალი მიმართულებით გამოიყენება, კერძოდ, მაკროეკონომიკაში, ფინანსებში, სექტორულ ეკონომიკაში და ა.შ. სწორი ანალიზის ჩატარების შემთხვევაში ეს მეთოდი საშუალებას იძლევა ღრმად ჩავწვდეთ ეკონომიკური მოვლენის შინაარსს, სტრუქტურასა და მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებს.

სპექტრული ანალიზი არის საკვანძო საკითხი ნებისმიერი ციკლური მოვლენის მახასიათებლების შესწავლის პროცესში. ამ ტიპის ანალიზი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ნებისმიერი ტიპის სიგნალების მიმართ, რადიო სიგნალებიდან დაწყებული სეისმური მონაცემებითა და საფონდო ბირჟების მონაცემებით დამთავრებული. სპექტრული ანალიზის ეკონომიკაში გამოყენების არსი შემდეგნაირად შეიძლება აიხსნას:¹ ეკონომიკის კონიუქტურის ცვლილებები, ანუ ფლუქტუაციები წარმოდგენილ უნდა იქნეს სინუსოიდალური/კოსინუსოიდალური ფუნქციების ერთობლიობის გამოყენებით. ეკონომიკურ დროით მწკრივებში უნდა გამოვლინდეს ციკლური კომპონენტი, რომელიც შემდგომ აღწერილ უნდა იქნეს მათემატიკური ფუნქციის დახმარებით, და ამ უკანასკნელის საფუძველზე უნდამოხდეს დასკვნების გაკეთება ეკონომიკური ციკლების პერიოდის, ამპლიტუდისა და სიხშირის შესახებ.

¹ Old and new spectral techniques for economic time series. Lisa Sella. May, 2008. გვ. 6

ეკონომიკური ციკლების კვლევები განსაკუთრებით აქტუალური გახდა აშშ-ში მომხდარი დიდი დეპრესიის შემდეგ. კვლევების ობიექტი გახდა შემთხვევითი პროცესები, რომლებიც რეალიზდება დინამიკურ მწკრივებში, ხოლო ამ პროცესების კვლევის მეთოდად გამოიყენება მათემატიკური მოდელირება. ასეთი მოდელირების მიზანია პროცესების სტრუქტურის გამოკვლევა, ასევე პროგნოზების აგება მმართველობითი გადაწყვეტილებების მისაღებად.

სპექტრული ანალიზის მეთოდი განსაკუთრებით საინტერესო და მიმზიდველია ეკონომიკაში, რადგანაც ის საშუალებას იძლევა შესწავლილი იქნეს ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორცაა ტრენდისა და ციკლური კომპონენტის გამოცალკეება, სეზონური რყევები, ეკონომიკის სექტორების წვლილი ეკონომიკურ ზრდაში, შემთხვევითი რყევების („ხმაურის“) თავიდან აცილება დასხვ. მოვლენების ასეთი კუთხით შესწავლა, ასევე მათი დინამიკის სიხშირეების ანალიზი საშუალებას იძლევა გვქონდეს ეკონომიკური ციკლის მკაფიო, მათემატიკური აპარატით დასაბუთებული განსაზღვრება, გამოვყოთ ეკონომიკური მაჩვენებლების დინამიკიდან სხვადასხვა პერიოდულობის ციკლები, განვავითაროთ სხვადასხვა სახის საპროგნოზო, წინმსწრების სახის ინდიკატორები.

სპექტრული ანალიზის მეთოდის დროს ხშირად არსებობს გარკვეული მოთხოვნები ამოსავალი დინამიკური მწკრივების მიმართ. მაგალითად, ზოგიერთი მიდგომის დროს აუცილებელია მწკრივის სტაციონალურობა, რაც იშვიათი მოვლენაა ეკონომიკურ მონაცემებში. თუმცა განვითარებულია სპექტრული ანალიზის ისეთი ინსტრუმენტები, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მოკლედ არასტაციონალური დინამიკური მწკრივის შესწავლადაც კი. მათ შორის არის სინგულარული სპექტრული ანალიზი (Singular Spectrum Analysis (SSA)).

თავისი შინაარსით, სპექტრული ანალიზი - ეს არის მათემატიკური ინსტრუმენტი, რომლის დახმარებითაც შესაძლებელია შევაფასოთ სხვადასხვა სიხშირის (შესაბამისად, პერიოდის) კომპონენტების ზეგავლენა ამოსავალ დინამიკურ მწკრივზე. Wiener-Khinchin theorem-დან გამომდინარეობს, რომ ავტოკორელაციის ფუნქცია შეიცავს იმავე ინფორმაციას, რაც სპექტრული სიმკვრივის ფუნქცია, რაიმე დროითი ფუნქციისთვის.¹

¹ The Wiener-Khinchine Theorem. January 26, 2010.

ამასთან, სპექტრულ ანალიზს ნაკლოვანებებიც გააჩნია, კერძოდ, რთულია მოკლევადიანი ციკლებისადა შემთხვევითი რყევების ერთმანეთისგან გარჩევა, აგრეთვე კვაზი-პერიოდული დანამდვილი ციკლური მოვლენების გარჩევა, განსაკუთრებით მოკლე დინამიკურ მწკრივებში.¹

სპექტრის კლასიკური შეფასება სპექტრული ანალიზის კლასიკური მეთოდი დაფუძნებულია ფურიეს გარდაქმნაზე ((Fourier transform) მისი ძირითადი არსი იმაშია, რომ ამოსავალი დინამიკური მწკრივი, ან ფუნქცია იშლება შემადგენელ კომპონენტებად: ჰარმონიულ რყევებად და მათ სიხშირეებად. ფურიეს დისკრეტული გარდაქმნის ფორმულაა:

$$X(m) = \sum_{k=0}^{N-1} x(k)e^{-\frac{i2\pi km}{N}} = \sum_{k=0}^{N-1} x(k)[\cos(2\pi km/N) + i \sin(2\pi km/N)],$$

სადაც: $X(m)$ -გარდაქმნილი მწკრივის m -ური წევრი;

$X(k)$ -შემავალი მონაცემების k -ური კომპონენტი;

N -შემავალი მონაცემების ერთობლიობის სიგრძე;

i -წარმოსახვითი სიდიდე, $i = \sqrt{-1}$

ფურიეს გარდაქმნის კლასიკური ინტერპრეტაციის თანახმად, სიგნალი შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს სინოსოიდალური მოდელის სახით, რომელსაც ახასიათებს კონკრეტული სიხშირე, ამპლიტუდა და ფაზა. ამგვარად, p -პერიოდის მქონე ფუნქცია ($f_p(t)$ შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს შემდეგი სახით:

$$f_p(t) = \sum_{k=-\infty}^{+\infty} a_k \exp\left(\frac{-2\pi ikt}{p}\right) dt$$

სადაც $i = \sqrt{-1}$, $|t| < \frac{p}{2}$. კოეფიციენტი a_k განისაზღვრება როგორც:

$$a_k = \frac{1}{p} \int_{-p/2}^{p/2} f_p(t) \exp\left(\frac{-2\pi ikt}{p}\right) dt$$

¹ Old and new spectral techniques for economic time series. LisaSella. May, 2008.gv. 2.

² Метод спектрального анализа для выявления циклов экономической конъюнктуры. А.Ю. Ситникова, Вестник Самарского государственного экономического университета. 2009. gv. 108-109

ეს გულისხმობს იმას, რომ თითოეული წარმოადგენს k-ური სიხშირისკომპონენტის წვლილს პერიოდულ ფუნქციაში. (1)-ის და (2) სათანადო გადაქმნების შედეგად მივიღებთ ე.წ. ფურიეს წყვილს, ანუ რაიმე პერიოდული პროცესისგამოსახვას როგორც დროით, ისე სიხშირის ასპექტში, რადგანაც განსაზღვრავს შესაბამისად ფაზას და ამპლიტუდას, როგორც დროის ფუნქციას t და სიხშირის ფუნქციას ω :

$$F(\omega) = \int_{-\infty}^{+\infty} \exp(-2\pi i \omega t) f(t) dt,$$

$$f(t) = \int_{-\infty}^{+\infty} \exp(2\pi i \omega t) F(\omega) d\omega,$$

ესწყვილი წარმოადგენს დროითი მწკრივების ანალიზის არსსა და საფუძველს სპექტრულ ანალიზში.¹

როდესაც მოვლენას ახასიათებს ძალიან ქაოტური, მუდმივად ცვალებადი დინამიკა, სპექტრული ანალიზის შედეგად მიღებული სურათი, ე.წ. სპექტრული სიმკვრივის გრაფიკი, შედარებით თანაბარი იქნება, რაც გულისხმობს, რომ არარსებობს რაიმე მკვეთრად გამოხატული ციკლი და ყველა სიხშირე განიცდის ზეგავლენას ამ მოვლენის დროს. ამის საპირისპიროდ, თუ მოვლენას გააჩნია წმინდა პერიოდული ხასიათი, მის სპექტრში მკვეთრად გამოხატული იქნება შესაბამისი სიხშირის ციკლი.

შესაბამისად, სპექტრული ანალიზის ჩატარებისას მკვლევარის მიზანია არსებულ არაწრფივ დროით მწკრივში გამოყოფს ციკლური და ტრენდული კომპონენტები, განასხვავოს ერთმანეთისგან შემხვევითი რყევები და ნამდვილი ციკლური მოვლენები. ეს ფუნდამენტური მეთოდი მრავალი მიმართულებით გამოიყენება, კერძოდ, მაკროეკონომიკაში, ფინანსებში, სექტორულ ეკონომიკაში დაა.შ. სწორი ანალიზის ჩატარების შემთხვევაში ეს მეთოდი საშუალებას იძლევა ღრმად ჩავწვდეთ ეკონომიკური მოვლენის შინაარსში, სტრუქტურასა და მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებში.

2.2 სპექტრული ანალიზის მეთოდის პრაქტიკული გამოყენება

¹ Old and new spectral techniques for economic time series. LisaSella. May, 2008. gv. 6.

სპექტრული ანალიზის ეკონომიკაში გამოყენების არსი შემდეგნაირად შეიძლება აიხსნას: ეკონომიკის კონიუქტურის ცვლილებები, ანუ ფლუქტუაციები წარმოდგენილ უნდა იქნეს სინუსოიდალური/კოსინუსოიდალური ფუნქციების ერთობლიობის გამოყენებით. ეკონომიკურ დროით მწკრივებში უნდა გამოვლინდეს ციკლური კომპონენტი, რომელიც შემდგომ აღწერილ უნდა იქნეს მათემატიკური ფუნქციის დახმარებით, და ამ უკანასკნელის საფუძველზე უნდა მოხდეს დასკვნების გაკეთება ეკონომიკური ციკლების პერიოდის, ამპლიტუდისა და სიხშირის შესახებ. ეკონომიკის მდგომარეობის ანალიზი და მომავალი განვითარების პროგნოზირება საკმაოდ რთული და ხანგრძლივი პროცესია. მისი წარმოდგენა შემდეგი ეტაპებით არის შესაძლებელი:¹

1. თავდაპირველი მონაცემების დამუშავება. ამ ეტაპზე ხდება სხვადასხვა დროითი მწკრივების შემოწმება მათი სტაციონარობის დადგენის მიზნით;
2. მიღებული მწკრივის შესწავლა მასში ციკლური კომპონენტის გამოყოფის მიზნით. სწორედ ამ ეტაპზე ხდება სპექტრული ანალიზის მექანიზმის გამოყენება;
3. მწკრივის მოსწორება, მოკლევადიანი ციკლებისა და შემთხვევითი გადახრების მოსწორების მიზნით;
4. მიღებული მწკრივის ინტერპოლაცია, პოლინომიალური ფუნქციის გამოყენებით;
5. ინტერპოლაციური მრუდის გამოკვლევა ექსტრემუმებზე ციკლების პერიოდიზაციისთვის;
6. ამ მრუდის ექსტრაპოლაცია საკვლევი ციკლის სრული ვადით;
7. მიღებული მრუდის მიხედვით მომავალი ეკონომიკური განვითარების შესახებ დასკვნების გაკეთება.

სპექტრული ანალიზის მეთოდი როგორც წესი გამოიყენება საკმაოდ გრძელი, რამდენიმე ასეული ან ათასეული დაკვირვებისაგან შემდგარი დინამიკური მწკრივებისთვის. ეკონომიკური მონაცემების შემთხვევაში მსგავსი სიგრძის შეიძლება იყოს ყოველდღიური ან ყოველკვირეული დინამიკური მწკრივები (მაგ. საფონდო ინდექსის მნიშვნელობები), რაც საკმაოდ იშვიათი მოვლენაა. რეალური სექტორის ამსახველი

¹ Некоторые долгосрочные прогнозы экономического развития России. Окорочков В.Р.

მონაცემები, ძირითადად, თვიური, კვარტალური ან/და წლიური პერიოდულობისაა. ამიტომ ასეთი დინამიკური მწკრივების მიმართ აუცილებელია სპეციფიკური მიდგომის გამოყენება.

გრძელვადიანი ციკლების გამოკვლევის დროს შედარებით მოკლე დინამიკური მწკრივების (20-50 წელი) შემთხვევაში ჩნდება იმის პრობლემა, რომ ციკლის ფაზა შესაძლოა აღქმულ იქნეს როგორც მწკრივის ტრენდი. ამ დროს ჩნდება იმის საშიშროება, რომ ავტოკოვარიაციის ფუნქციის შეფასებები და მათ საფუძველზე გამოთვლილი სპექტრული სიმკვრივის მნიშვნელობები არასაიმედო იქნება. დროით მწკრივთა თეორიაში მიღებულია, რომ სპექტრული სიმკვრივის ფუნქციის შეფასება საიმედოა, თუ გამოვლენილი ციკლური კომპონენტის პერიოდის სიგრძე 5-7-ჯერ ეტევა საკვლევი დინამიკური მწკრივის სიგრძეში. ამიტომ ეს გარკვეულწილად შემაფერხებელი ფაქტორია გრძელვადიანი ციკლების შესწავლის დროს.

სპექტრის შეფასების საიმედოობა კლებულობს ციკლის პერიოდის ზრდასთან ერთად. ამიტომ, მხედველობაში უნდა მივიღოთ სხვადასხვა სიხშირეზე შეფასებების ხარისხობრივი განსხვავება.¹

მოცემულ კვლევაში სპექტრული ანალიზის ჩასატარებლად გამოიყენება პროგრამა MATLAB-ის ინტრუმენტთა პაკეტი Signal Processing Toolbox (სიგნალის დამუშავების პაკეტი), რომლის დანიშნულებაც კონკრეტული სიგნალის სპექტრული სიმძლავრის, საშუალოკვადრატული სპექტრის, ფსევდოსპექტრია და სიგნალის საშუალო სიმძლავრის შეფასება.

სპექტრული ანალიზის MATLAB-ის ალგორითმები შეიცავს²:

- FFT (Fast Fourier Transform-ფურიეს სწრაფი გარდაქმნა) მეთოდებზე დაფუძნებული ალგორითმები, ისეთი როგორცაა პერიოდოგრამმა, უელჩის Welch)) მეთოდი და სხვა;
- პარამეტრული მეთოდები, როგორცაა ბურგის (Burg) და იულ-უოქერის ((Yule-Walker) მეთოდი;

¹ Применение теории временных рядов в экономических исследованиях. Г.Д. Ковалева. Новосибирск 2008. gv. 29-30.

² Применение теории временных рядов в экономических исследованиях. Г.Д. Ковалева. Новосибирск 2008. gv. 29-30.

- საკუთარ მნიშვნელობებზე დაფუძნებული მეთოდები, როგორცაა საკუთარი ვექტორი და სიგნალების მრავალჯერადი კლასიფიკაცია (multiple signal classification (MUSIC)).

ერთ-ერთი მეთოდის საშუალებით მიღებული სპექტრის ვიზუალიზაცია ასევე სხვადასხვანაირად არის შესაძლებელი:

- სპექტროგრამის საშუალებით;
- სპექტრული სიმკვრივის ფუნქციის გრაფიკით;
- საშუალოკვადრატული სპექტრის საშუალებით.

გარდა ზემოაღნიშნული ინსტრუმენტების პაკეტების, MATLAB-ში არსებობს დროითი მწკრივების დამუშავების სპეციალური ინსტრუმენტების ნაკრები-Time Series Tools.მისი მეშვეობით შესაძლებელია კონკრეტული დინამიკური მწკრივის (მათ შორის ეკონომიკური) დამუშავება. მოცემულ კვლევაში სხვადასხვა მაჩვენებლის ანალიზი შესრულებულია სწორად ამ ინსტრუმენტთა პაკეტის გამოყენებით.

ანალიზის ობიექტად აღებულია საქართველოს ეკონომიკა. ანალიზის მიზნით მოძიებულ იქნა შემდეგი მაჩვენებლები:

- საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით, მუდმივ 2010 წლის ფასებში, 2005 წლის პირველი კვარტლიდან 2018 წლის მეოთხე კვარტალის ჩათვლით პერიოდისთვის, დაკვირვებათა რაოდენობა-58;¹
- საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით, მუდმივ 2005 წლის დოლარებში, 1968-2017 წლიური მონაცემები, დაკვირვებათა რაოდენობა-50;²
- სეზონურად მოსწორებული მრეწველობის პროდუქციის ინდექსი (კერძოდ, მისი დამამუშავებელი მრეწველობის ნაწილი, მთლიან მრეწველობაში ამ დარგის წილიდან გამომდინარე), 2004 წლის პირველი კვარტალიდან 2018 წლის მესამე კვარტალის ჩათვლით პერიოდისთვის, დაკვირვებათა რაოდენობა-59.³

¹მონაცემთა წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, <https://www.geostat.ge/ka>

²მონაცემთა წყარო: მსოფლიო ბანკი, <https://data.worldbank.org/country/georgia>

³მონაცემთა წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, <https://www.geostat.ge/ka>

აღნიშნული ეკონომიკური მაჩვენებლების დინამიკური მწრცივების დამუშავების შედეგად აგებულ იქნა სპექტრული სიმკვრივის ფუნქციის გრაფიკები. ქვემოთ მოყვანილია თითოეული მაჩვენებლის შესაბამისი სპექტრის შეფასება დამის საფუძველზე გაკეთებული დასკვნები.

MATLAB-ის დახმარებით მიღებული სპექტრის შეფასების გრაფიკზე აბსცისთაღერძზე მოცემულია მონაცემთა სიხშირე დროის კონკრეტულ ერთეულში. პროგრამას გააჩნია შეზღუდვა სიხშირის მითითების დროს-მაქსიმუმ ერთი კვირა, თუმცა ამას არ ჰქონია ზეგავლენა სპექტრის ფორმაზე და შემდგომ შედეგებზე, რადგანაც სიხშირეები და პერიოდები გადაყვანილ იქნა წლიურ გამოხატულებაში. ორდინატთა ღერძზე მოცემულია ციკლების ამპლიტუდა, რომელიც პირობით სიდიდეს წარმოადგენს.

როგორც გაფიკიდან ჩანს, (იხ. დანართი N1) MATLAB-ში ჩატარებული ანალიზი ცხადყოფს საქართველოს დინამიკაში ციკლების არსებობას. იმის გათვალისწინებით, რომ ციკლური მოვლენის პერიოდი წარმოადგენს მისივე სიხშირის შებრუნებულ რიცხვს, მაშინ ამ ეკონომიკური ციკლის პერიოდი (T) იქნება:¹

$$T_1 = \frac{1}{f_1} = \frac{1}{0.0001475 * 52} = 13$$

სადაც f - შესაბამისი ციკლის სიხშირეა.

შესაბამისად, აღმოჩენილი ციკლის პერიოდი 13 წელია. აღსაღნიშნავა, რომ საწყისი მონაცემების მწკრივის სიგრძე 15 წელს შეადგენდა. ამიტომ, 13-წლიანი ციკლის სტატისტიკურ მნიშვნელობა საეჭვოა. ² მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება GDP-ის კვარტალური მონაცემების შემდგომი კვლევიდან ამოღება, რადგანაც ასეთი მოკლე დროითი მწრცივის საფუძველზე ასეთი პერიოდის მქონე ინდექსის შესახებ გაკეთებული დასკვნები დიდი ალბათობით არასწორი იქნება.

¹Jitka Pomenkova, Roman Marsalek. Time and frequency domain in the business cycle structure. Agric. Econ. Czech, 58, 2012 (7), gv. 334-336.

² Г.Д. Ковалева, Применение теории временных рядов в экономических исследованиях." Новосибирск 2008, gv. 29-30.

ანალოგიურად ჩატარებულ იქნა სხვა ცვლადების ანალიზიც. დანართი N1 -ში წარმოდგენილია შესაბამისი გრაფიკული შედეგები. საქართველოს GDP-ის წლიური მონაცემების შედარებით უფრო ხანგრძლივიმ წკრივის ანალიზის შედეგად მიღებული სპექტრის თანახმად, გამოიკვეთა შემდეგი პერიოდის ციკლები:

$$T_1 = \frac{1}{f_1} = \frac{1}{0.0007667 * 52} = 25$$

$$T_2 = \frac{1}{f_2} = \frac{1}{0.001533 * 52} = 12.25$$

პირველი ციკლის პერიოდი 2-ჯერ ნაკლებია ამოსავალი მწკრივის სიგრძეზე, რაც მეტყველებს გაანგარიშების სანდოობაზე. აღსაღნიშნავია, რომ მეორე ციკლის ხანგრძლივობა შეესაბამება კვარტალური მონაცემების საფუძველზე გამოთვლილი ციკლის პერიოდს. ამ ეტაპზე წლიური GDP-ის დინამიკაში მიზანშეწონილად ჩაითვალა ორივე ციკლის დატოვება შემდგომი ანალიზის მიზნით.

მრეწველობის ინდექსის დინამიკის დამუშავების შედეგად მიღებული სპექტრის თანახმად, გამოიკვეთა შემდეგი პერიოდის ციკლები;

$$T_1 = \frac{1}{f_1} = \frac{1}{0.0013 * 52} = 14.8$$

$$T_2 = \frac{1}{f_2} = \frac{1}{0.005202 * 52} = 3.7$$

მრეწველობის ინდექსის დინამიკაში გამოვლინდა 14,8- და 3,7-წლიანი ციკლები. ზემოთ აღწერილი მიზეზის გამო არამიზანშეწონილად ჩაითვალა პირველი ციკლის განხილვა მრეწველობის ინდექსის შემდგომ ანალიზში, რადგანაც მისი პერიოდი ემთხვევა ამოსავალი მწკრივის სიგრძეს.

საქართველოს ეკონომიკაზე სპექტრული ანალიზის მეთოდის წარმატებით გამოყენების შემდეგ მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება კვლევის ამ მეთოდოლოგიის მსოფლიოს ფინანსური ბაზრების შესწავლის შესახებ. ამის მიზეზი იყო ის ფაქტი, რომ საქართველო, როგორც მცირე ღია ეკონომიკა, ბევრად არის დამოკიდებული მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკურ მოვლენებზე. გარდა ამისა, მხედველობაში იქნა მიღებული ის ფაქტი, რომ ბოლო მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის საწყისი მიზეზი სწორედ ფინანსურ სფეროში იყო, კერძოდ, უძრავი ქონების ბაზარზე ფინანსური ბუშტის გასკდომით. შესაბამისად, მსოფლიოს ძირითად საფინანსო ბაზრებზე სიტუაციის ანალიზი საშუალებას იძლევა.

ფინანსური ბაზრების ანალიზისთვის მონაცემთა შერჩევა მოხდა გეოგრაფიული მოცვის გათვალისწინებით, რათა ანალიზში მაქსიმალურად ყოფილიყო ჩართული მსოფლიოს სხვადასხვა საფონდო ბაზარი:

- Standard&Poors 500 ¹ ინდექსის თვიური მონაცემები 1950 წლიდან დღემდე. დაკვირვებათა რაოდენობა 796;
- Nikkei225 ² ინდექსის თვიური მონაცემები 1984 წლიდან დღემდე, დაკვირვებათა რაოდენობა 388;
- FTSE100 ³ ინდექსის თვიური მონაცემები 1984 წლიდან დღემდე, დაკვირვებათა რაოდენობა 388.

ქვემოთ მოყვანილია თითოეული ინდექსის შესაბამისი სპექტრის შეფასება დამის საფუძველზე გაკეთებული დასკვნები.

ამ ინდექსის დინამიკის ანალიზის საფუძველზე გამოვლინდა 3 პერიოდის ციკლები:

$$T_1 = \frac{1}{f_1} = \frac{1}{0.0002893 * 52} = 66$$

¹Standard&Poors 500 -ამერიკული საფონდო ბაზრის ინდექსი, დაფუძნებულია 500 უმსხვილესი კომპანიის აქციების ფასებზე დაყრდნობით. მონაცემთა წყარო:<https://finance.yahoo.com/quote/%5EGSPC/history?ltr=1>

²Nikkei225 -ტოკიოს საფონდო ბირჟაზე არსებული ინდექსი, გამოითვლება 1950 წლიდან, იაპონური კაპიტალის საზომის ყველაზე გავრცელებული ინდიკატორი. მონაცემთა წყარო:<https://finance.yahoo.com/quote/%5EN225/history?ltr=1>

³ლონდონის საფონდო ბირჟის წამყვანი ინდიკატორი, გამოიანგარიშება კომპანია FTSE GROUP-ის მიერ კაპიტალიზაციის 100 ყველაზე მაღალი მაჩვენებლის მქონე კომპანიის აქციების ფასის საფუძველზე. მონაცემთა წყარო:<https://finance.yahoo.com/quote/%5EFTSE?p=%5EFTSE>

$$T_2 = \frac{1}{f_2} = \frac{1}{0.001447 * 52} = 13.3$$

$$T_3 = \frac{1}{f_3} = \frac{1}{0.002604 * 52} = 7.4$$

66-წლიანი ციკლი გამოირიცხა შემდგომი ანალიზიდან, ამოსავალი მწკრივის არასაკმარისი სიგრძის გამო. რაც შეეხება ორ სხვა ციკლს, მათი სიგრძე შეესაბამება სხვა ინდიკატორების კვლევაში. 13,3 წლიანი ციკლის სიგრძე დგას ჟუგლარის ეკონომიკური ციკლის მაქსიმალური და კუზნეცის ციკლის მინიმალური პერიოდის ზღვარზე. შესაბამისად, ამან დამატებითი კვლევის საჭიროება წარმოშვა, კერძოდ, მისი გამომწვევი მოვლენების მიმართულებით, რის საფუძველზე შესაძლებელი იქნება მისი კლასიფიცირება ან ფიქსირებული ინვესტიციების ციკლად (ჟუგლარი) ან ინსფრასტრუქტურული ინვესტიციების ციკლად (კუზნეცი).

რაც შეეხება მესამე ციკლს, რომლის ხანგრძლივობა 7,4 წელია, ის ემთხვევა ჟუგლარის ციკლის დათარიღებას.

იაპონის ბირჟის ინდექსის დინამიკის კვლევისას გამოვლინდა შემდეგი ციკლები:

$$T_1 = \frac{1}{f_1} = \frac{1}{0.0005944 * 52} = 32.4$$

$$T_2 = \frac{1}{f_2} = \frac{1}{0.0002378 * 52} = 8.1$$

$$T_3 = \frac{1}{f_3} = \frac{1}{0.0005349 * 52} = 3.6$$

პირველი ციკლის ხანგრძლივობა უახლოვდება კონდრატიევის ციკლის პერიოდს, თუმცა ამ ეტაპზე შეუძლებელია ცალსახად განისაზღვროს მისი ბუნება. მეორე ციკლის პერიოდი ხვდება ჟუგლარის ციკლის ფარგლებში, ხოლო მესამე კიტჩინის ციკლის.

$$T_1 = \frac{1}{f_1} = \frac{1}{0.0005944 * 52} = 32.4$$

$$T_2 = \frac{1}{f_2} = \frac{1}{0.0002378 * 52} = 8.1$$

აღსაღნიშნავია ის ფაქტი, რომ ბოლო ორი ინდექსის დინამიკის კვლევისას აღმოჩენილი ციკლების სიხშირე (და შესაბამისად პერიოდიც) ემთხვევა ერთმანეთს, იმის მიუხედავად, რომ მათი თავდაპირველი მონაცემების დინამიკა განსხვავებულია. თუმცა აშკარად შემჩნევა, რომ 2000-იანი წლების დასაწყისიდან მათი დინამიკა ძალიან ჰგავს ერთმანეთს. ეს ნაჩვენებია ქვემოთ გრაფიკ 7-ზე. (იხ. დანართი N1)

აქედან გამომდინარე, იდენტური ხანგრძლივობის ციკლების მიზეზი სწორედ დინამიკის ეს მსგავსება უნდა იყოს.

გარდა ამისა, ზემოთ აღწერილი მიზეზის გამო, შემდგომი კვლევიდან ამოღებულ იქნა 32,4-წლიანი ციკლი, რადგანაც მისი სიგრძე მეტისმეტად დიდია საწყის მონაცემებთან შედარებით.

თავი III. ჟუგლარის ციკლების ანალიზი და თანამედროვე ფინანსური კრიზისის გავლენა საქართველოზე

3.1 ჰოდრიკ-პრესკოტის ფილტრის საშუალებით საქართველოში ჟუგლარის ციკლების გამოთვლის შესაძლებლობები

ბოლო პერიოდში ჰოდრიკ-პრესკოტის ფილტრი (Hodrick-Prescott (HP) filter (HP) ფილტერ), რომელიც შემუშავებული იყო ჰოდრიკისა და პრესკოტის მიერ 1997 წელს, სულ უფრო პოპულარული მეთოდი ხდება დინამიკური მწკრივებისგან ციკლური კომპონენტის და ტრენდის გამოყოფის მიზნით, რაც ასახულია ამ თემაზე არსებულ კვლევებში¹. მისი გამოყენება უპირატესად ბიზნეს-ციკლის თეორიაში ხდება. მისი საშუალებით შესაძლებელია სხვადასხვა პერიოდულობის ციკლური მოვლენების და მათ შორის ურთიერთკავშირის შესწავლა. ეს ხორციელდება მეთოდის დახმარებით გაფილტრული მონაცემების კორელაციური ანალიზით.

HP-ფილტრის სხვა გამოყენება მდგომარეობს დინამიკური მწკრივების დეტრენდიზაციაში, რაც ხშირად აუცილებელია სტრუქტურული ეკონომეტრიკული მოდელების აგების დროს, როდესაც ამოსავალი მწკრივი არასტაციონალურია.

¹King and Rebelo (1993), Harvey and Jaeger (1993), and Cogley and Nason (1995).

HP-ფილტრის მექანიზმი დაფუძნებულია დაშვებაზე, რომ დინამიკური მწკრივი შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს ციკლური და ზრდის კომპონენტების სახით:

$$y_t = y_t^g + y_t^c$$

სადაც: Y_t^g -ზრდის კომპონენტია, ხოლო Y_t^c -მწკრივის ციკლური კომპონენტია.

როდესაც ხდება მონაცემების სტაციონალურ სახეზე დაყვანა, საჭიროა ზრდის კომპონენტის გამორიცხვა. HP-ფილტრის გამოყენების დროს ამ გზით ხდება ციკლური კომპონენტის იზოლირება:

$$y_t^c = y_t - y_t^g$$

სადაც y_t^c წარმოადგენს სასურველ მონაცემებს. ამ გზით ხდება ასევე მწკრივის გადახრების შემცირება. ეს შეიძლება გამოსახულ იქნეს მინიმიზაციის შემდეგ პირობაში¹

$$\min\{y_t^g\} \sum_{t=1}^T \left\{ (y_t - y_t^g)^2 + \lambda [(y_{t+1} - y_t^g) - (y_t^g - y_{t-1}^g)]^2 \right\}$$

სადაც λ წარმოადგენს მოსწორების პარამეტრს, რადგანაც მისი მნიშვნელობა განსაზღვრავს მწკრივის ზრდის ტემპის ზეგავლენას. λ -პარამეტრის მნიშვნელობა განისაზღვრება ამოსავალის მონაცემების პერიოდულობის საძიებელი ციკლის პერიოდის მიხედვით.

ამ ინსტრუმენტის უდავო დადებითი მხარეების მიუხედავად მას აგრეთვე ახასიათებს ნაკლოვანებებიც. ფორმულა (1.1)-ის თანახმად გამოთვლილი მოსწორების პარამტრი ფილტრავს 7-წლიანი ციკლების დაახლოებით ნახევარს მოხვედეს საკვლევ ციკლურ კომპონენტში. ამდენად, ეს არ არის ძალიან ზუსტი ინსტრუმენტი ციკლების გამოვლენისთვის. ამასთან ერთად, რაც უფრო იზრდება ციკლის პერიოდი, ეს პრობლემა მით უფრო აქტუალური ხდება. ამდენად, ეს გარკვეულწილად შემზღუდველი ფაქტორია ამ კვლევისთვის. აღნიშნული მიზეზის გამო მიზანშეწონილად ჩაითვალა ამ ფილტრის გამოყენებით მხოლოდ საშუალოვადიანი (ჟუგლარის) ციკლის ძიება. გარდა ამისა, ამ გადაწყვეტილების მიზეზია კვლევაში გამოყენებული ამოსავალი დინამიკური მწკრივების სიმოკლე, რაც კონდრატევის გრძელვადიანი ციკლების შესახებ დასკვნების გაკეთებისთვის არასაკმარისია და არსებობს მცდარი დასკვნების გამოტანის რისკი.

¹ Consequences of Hodrick- Prescott Filtering for Parameter Estimation in a Structural Model of Inventory Behavior. David J. Doorn, 2001. გვ. 2.

ჩატარებული სპექტრული ანალიზი გვამღევს მხოლოდ ამა თუ იმ დროით მწკრივში არსებული ციკლური კომპონენტის მახასიათებლებს. თუმცა, გარდა ციკლის პერიოდისა, აუცილებელია მისი დროში განლაგების განსაზღვრაც. ამის საფუძველზე, შემდგომ ეტაპზე უკვე შესაძლებელი იქნება საკვლევი ინდიკატორის დინამიკის შესახებ დასკვნების გაკეთება და მისი მომავალი განვითარების პროგნოზირება.

ამ მიზნისთვის აუცილებელია ინდიკატორების დროითი მწკრივების შემდგომი შესწავლა, რომელიც მოიცავს შემდეგ ეტაპებს: ¹

1. HP-ფილტრის დახმარებით სპექტრული ანალიზის საშუალებით აღმოჩენილი ციკლების დროით ღერძზე განლაგება;
2. მიღებული მრუდის გამოკვლევა ექსტრემუმებზე ციკლების პერიოდიზაციისთვის;
3. ამ მრუდის ექსტრაპოლაცია ციკლების პროგნოზირების მიზნით;
4. მიღებული მრუდის მიხედვით მომავალი ეკონომიკური განვითარების შესახებ დასკვნების გაკეთება.

ანალიზის არსი შემდეგია: თუ ამოსავალი მწკრივის მონაცემები არის y , და ის შედგება სამი ტიპის ციკლებისგან- $a < 7$ წელი, $b - 7-11$ წელი და $c > 11$ წელი, მაშინ საერთო მწკრივი შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს შემდეგი ფორმით:²

$$y_t = a_t + b_t + c_t$$

თუკი HP-ფილტრს გამოვიყენებთ თავდაპირველად მოკლევადიანი კომპონენტის (a_t) გამსოარიცხად, დაგვრჩება ($b_t + c_t$)-კომპონენტი. საშუალოვადიანი ციკლების შემთხვევაში ამას შეესაბამება 7-წლიანი (ქვედა ზღვარი) ციკლების გამორიცხვა. შემდგომ ანალოგიურად ხდება 11-წლიანი (ზედა ზღვარი) კომპონენტის ელიმინირება, რითაც ვღებულობთ c_t -ნაწილს. ჩვენთვის საკვლევს წარმოადგენს b_t -ნაწილი, რომელიც მიიღება მიღებული ორი სხვადასხვა ნაწილის ერთმანეთისთვის გამოკლებით.

HP-ფილტრის გამოყენების დროს საკვანძო მომენტს წარმოადგენს მოსწორების პარამეტრის- λ -ის მნიშვნელობის არჩევა. წინა აბზაცში აღწერილი მექანიზმი პირდაპირ კავშირშია λ -თან: თუ ჩვენ ავირჩევთ მას ისეთნაირად, რომ მან შედეგად მოგვცეს 7- და 7

¹ Метод спектрального анализа для выявления циклов экономической конъюнктуры. 2009 А.Ю. Ситникова. Вестник Самарского государственного экономического университета. gv. 108;

წელზე მეტი პერიოდის ციკლები, მაშინ -კომპონენტი უბრალოდ „მოსწორდება“, ანუ ეს შედარებით მოკლევადიანი რყევები აღარ იქნება ასახული საბოლოო მონაცემებში. შემდეგ, როდესაც გავზრდით λ -ს 11-წლიანი ციკლების შესაბამის დონემდე, ის დატოვებს მხოლოდ 11-წლიან და მეტი ხანგრძლივობის ციკლებს, ხოლო სხვა დანარჩენს „მოასწორებს“- $(a_t + b_t)$ - კომპონენტის რყევები წაიშლება საბოლოო მონაცემებიდან. ამიტომ, მოსწორების პარამეტრის შერჩევა პირდაპირ და უმთავრეს როლს ასრულებს ამ ანალიზის წარმატებისთვის.

ჩვენს მიერ განხილულ მაგალითში თავდაპირველად დავუშვათ, რომ HP-ფილტრის გამოყენება ხდება დამოუკიდებლად, სპექტრული ანალიზის ჩატარების გარეშე. ამ დროს არ გვქავს დროით მკწრივში ციკლების ზუსტი პერიოდის შესახებ ინფორმაცია, და მოსწორების პარამეტრის გამოთვლისას ვიყენებთ ციკლის ხანგრძლივობის დიაპაზონს - მაგალითად 7 წლიდან 11 წლამდე.

λ -პარამეტრის გამოსათვლელად გამოყენებული იქნება შემდეგი ფორმულები:¹

$$\underline{\lambda} = \left\{ 2 \sin \left(\frac{\pi}{11f} \right) \right\}^{-4} \quad (1.1)$$

$$\bar{\lambda} = \left\{ 2 \sin \left(\frac{\pi}{7f} \right) \right\}^{-4} \quad (1.2)$$

სადაც f -არის ამოსავალი მონაცემების პერიოდულობის ამსახველი ცვლადი ($f=12$ თვიური მონაცემებისთვის, $f=4$ კვარტალური, და $f=1$ წლიური პერიოდულობის შემთხვევაში).

ცხრილი 1: HP-ფილტრის λ -პარამეტრის მნიშვნელობები

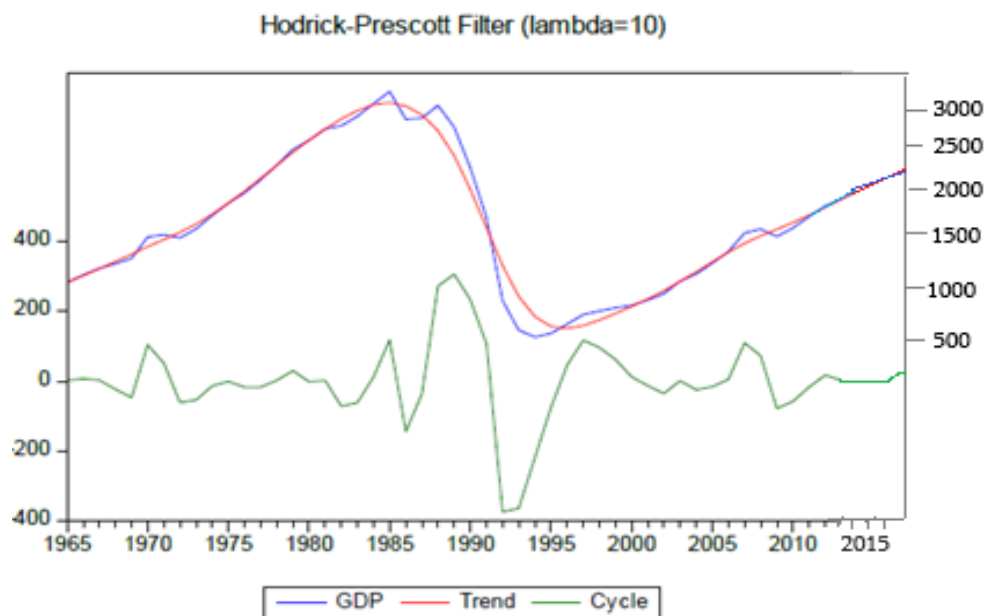
	საშუალოვადიანი (ყოფილარის) ციკლებისთვის (7-11 წელი)	
მოსწორების პარამეტრის მნიშვნელობა	$\underline{\lambda} = 2$	$\bar{\lambda} = 10$

¹The Financial Cycle Indexes for Early Warning Exercise. Koichiro Kamada, Kentaro Nasu, Bank of Japan Working Paper Series, gv.11.

პროგრამა Eviews-ში HP-ფილტრის გამოყენების შედეგი ნაჩვენებია ქვემოთ სურათ 1-ზე. ნიმუშის სახით ნაჩვენებია $\lambda = 10$ მნიშვნელობისთვის GDP-ის დინამიკის დაშლა ტრენდად და ციკლურ კომპონენტად.

გრაფიკული ნახაზის გარდა, პროგრამა Eviews-ი იძლევა ციკლისა და ტრენდის რიცხობრივ მნიშვნელობებსაც. სწორედ ამ გზით გამოიყენება ეს ინსტრუმენტი, მაგალითად, პოტენციური GDP-ის გამოთვლის დროს.

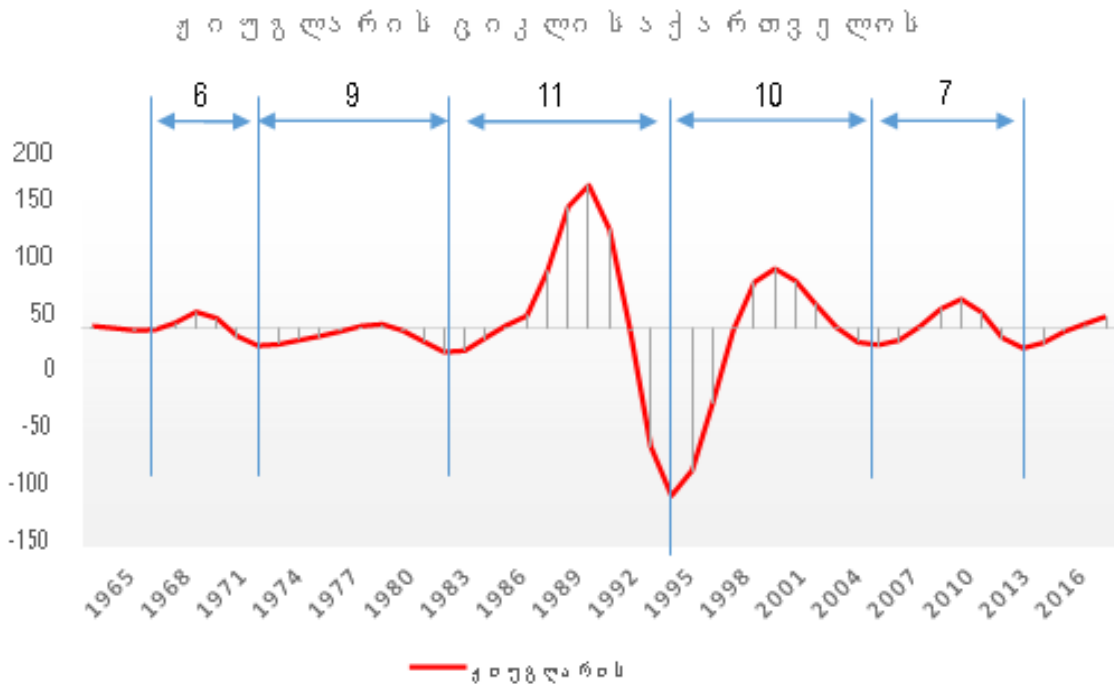
გრაფიკი 8 Eviews-ში HP GDP-ის მაგალითზე¹

გრაფიკი 9 : HP ფილტრის გამოყენებით მიღებული ციკლები საქართველოს ეკონომიკაში²

¹წყარო: გამოთვლების შედეგები (თავდაპირველი მონაცემების წყარო: მსოფლიო ბანკი, <https://data.worldbank.org/country/georgia>)

²წყარო: გამოთვლების შედეგები (თავდაპირველი მონაცემების წყარო: მსოფლიო ბანკი,

როგორც გრაფიკიდან ჩანს, ამ გზით საქართველოს წლიური მთლიანი შიდა პროდუქტის დინამიკაში გამოვლინდა შესაბამისი ხანგრძლივობის რამდენიმე ციკლი. ფილტრის მოსწორების პარამეტრის დახმარებით ამ ციკლების ხანგრძლივობა ემთხვევა ქუგლარის ციკლების პერიოდს.

მიუხედავად ამ გზით მიღებული შედეგებისა, უნდა ითქვას, რომ ასეთი მიდგომა ხასიათდება გარკვეული შეზღუდულობით, რადგანაც ამ დროს მოსწორების პარამეტრის გამოთვლისას ჩვენ ექსპერტული შეფასებით ვხელმძღვანელობთ ციკლის პერიოდის მითითებისას. შესაძლებელია, რომ დინამიკურ მწკრივში არსებული ციკლი განსხვავებული იყოს ჩვენს მიერ მითითებულ მინიმალური და მაქსიმალური მნიშვნელობებიდან.

ამის გამო ამ სამაგისტრო ნაშრომში ჩატარებულ კვლევაში გამოყენებულია სპექტრული ანალიზის და ჰოდრიკ-პრესკოტის ფილტრის ერთგვარი კომბინაცია: თავდაპირველად გამოთვლილია ამა თუ იმ დინამიკურ მკრივში არსებული არსებული ციკლების ზუსტი პერიოდი, რის შემდგომაც ის გამოყენებულია HP-ფილტრის

მოსწორების პარამეტრის გამოსათვლელად. ასეთი მიდგომის გამოყენა უფრო მიზანშეწონილად მიმაჩნია, ვიდრე მხოლოდ HP-ფილტრის გამოყენება.

ქვემოთ მოყვანილ ცხრილში სისტემატიზირებულია ამ მიდგომის გამოყენებით ამ კვლევისთვის გაანგარიშებული მოსწორების პარამეტრები.

ცხრილი 2: მოსწორების პარამეტრები აღმოჩენილი ციკლების დათარიღებისთვის¹

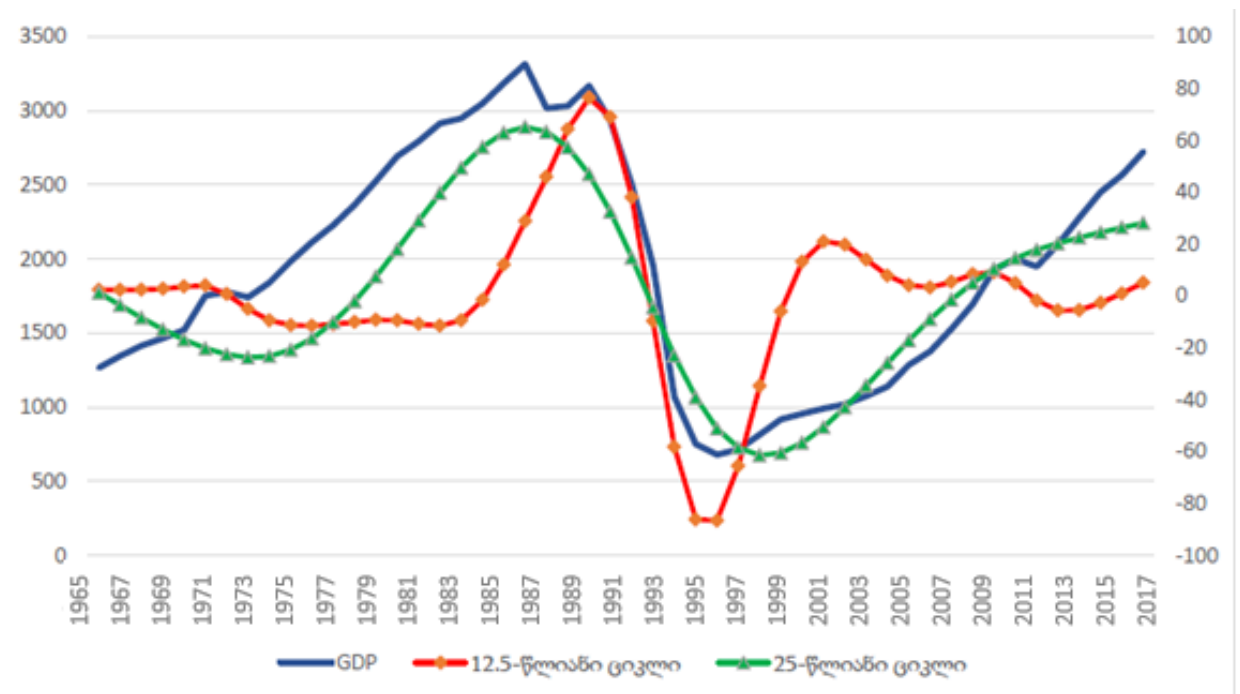
ინდიკატორი	მოსწორების პარამეტრის მნიშვნელობა	
1965-2014 წლიური მონაცემები, 12.5-წლიანი ციკლი	2413	4703
მრეწველობის პროდუქციის ინდექსი 3.7-წლიანი ციკლი	14	43
Standard&Poors500, 1950-2016		
7.4-წლიანი ციკლი	31974	54535
13.3-წლიანი ციკლი Nikkei225, 1984-2016	380099	511233
3.6-წლიანი ციკლი	1083	3416
8.1-წლიანი ციკლი	31974	87341
FTSE100, 1984-2016, 8.1-წლიანი ციკლი	31974	87341

შესაბამისი გამოთვლები შესრულდა პროგრამა Eviews-ის დახმარებით. ქვემოთ წარმოდგენილია სპექტრული ანალიზის და ციკლების დათარიღების ერთობლივი შედეგები. თითოეული პერიოდის ციკლის გრაფიკი ნაჩვენებია ამოსავალ დინამიკურ მწკრივთან ერთ დროით ღერძზე, რაც საშუალებას გვაძლევს ვნახოთ, რა ეტაპზე მოხდა ამა თუ იმ ციკლის პიკის ან ფსკერის ფაზა, და რა გავლენა ჰქონდა ამას ინდიკატორის დინამიკაზე.

გრაფიკი 10. საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტის დინამიკის ციკლური კომპონენტი²

¹ ცხრილი აგებულია კვლევის შედეგების საფუძველზე (თავდაპირველი მონაცემების წყარო: მსოფლიო ბანკი, <https://data.worldbank.org/country/georgia>, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, <https://www.geostat.ge/ka>, საფონდო ინდექსების ისტორიული მნიშვნელობები, <https://finance.yahoo.com/>

² გრაფიკის მონაცემების წყარო: მსოფლიო ბანკი <https://data.worldbank.org/country/georgia> და კვლევის შედეგები.

თავდაპირველად განვიხილოთ საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტის დინამიკა და მასში აღმოჩენილი ციკლები. სპექტრული ანალიზის შედეგად გამოკვეთილი 25- და 12,5-წლიანი ციკლების ამსახველი მრუდები შეესაბამება GDP-ის ფაქტიურ დინამიკას. კერძოდ, 1990-იანი წლების ეკონომიკური კრიზისის დროს შეესაბამება როგორც საშუალოვადიანი 12,5-წლიანი ციკლის ფსკერი, ისე 25-წლიანი ციკლის ფსკერი.

ციკლების პერიოდიზაციის შემდგომ აუცილებელია მათი კლასიფიცირება წარმოშობის მიზეზების და მოქმედების მექანიზმის მიხედვით. პირველ რიგში აღმოჩენილი ციკლები შეუდარდა ეკონომიკურ თეორიაში არსებულ ეკონომიკურ ციკლებს. 12,5-წლიანი ციკლი უფრო შეესაბამება ჟუგლარის ციკლის პერიოდს. თვითონ ჟუგლარის ციკლების განსაზღვრებიდან გამომდინარე, მისი ფაზების მონაცვლეობა გამოწვეულია ფიქსირებულ აქტივებში ინვესტიციების მოცულობის ცვალებადობით. იმის გასარკვევად, არის თუ არა აღმოჩენილი ციკლი თავისი.

ბუნებით ჟუგლარის საშუალოვადიანი ციკლი, ჩატარებულ იქნა საქართველოში ფიქსირებულ აქტივებში განხორციელებული ინვესტიციების მაჩვენებელი.

საკვლევი ინდიკატორის სახით არჩეულ იქნა მსოფლიო ბანკის მონაცემთა ბაზაში არსებული მონაცემები საქართველოში 1980-2014 წლებში კაპიტალის მთლიანი ფორმირების (Gross Capital Formation) შესახებ. ეს ინდიკატორი მოიცავს დანახარჯებს ეკონომიკის ძირითადი კაპიტალის მარაგის ზრდასა და მარაგების ცვლილებაზე. ამ შემთხვევაში ფიქსირებული აქტივები მოიცავს მიწის გაუმჯობესებას, მანქანა-დანადგარების შექმნას, სხვადასხვა ინფრასტრუქტურული ობიექტების მშენებლობას (გზები, რკინიგზა, შენობები და სხვ.). მარაგების ქვეშ კი იგულისხმება მოთხოვნის უცარი ცვლილების შემთხვევისთვის ფირმების საკუთრებაში არსებული სასაქონლო მარაგები. ასევე ინდიკატორი მოიცავს ფასეულობების წმინდა შექმნას. ეს განსაზღვრება ეფუძვნება 1993 SNA-ს (ეროვნულ ანგარიშთა სისტემას) და მითითებულია მსოფლიო ბანკის მონაცემთა ბაზაში.¹

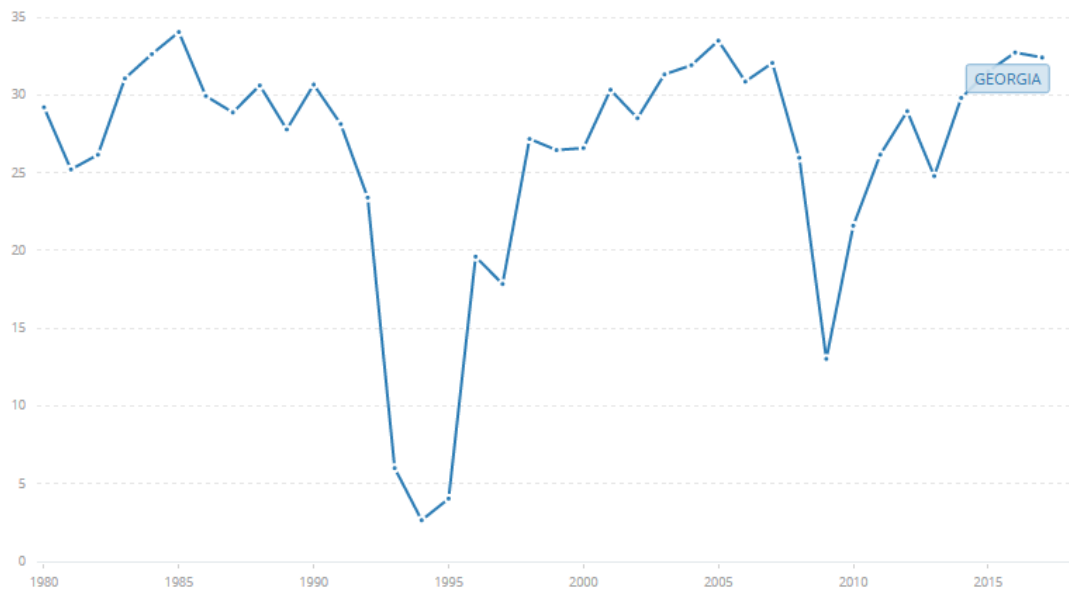
ჩვენთვის ინტერესის ობიექტს წარმოადგენდა მაქსიმალურად ძველი მონაცემები. მონაცემთა ბაზაში ასეთს წარმოადგენდა კაპიტალის მთლიანი ფორმირების პროცენტული წილი GDP-ში, რომელიც ხელმისაწვდომია 1980 წლიდან. შესაბამისად, თვითონ ამ დაბანდებების მოცულობის განსაზღვრა მოხდა ამავე წლების GDP-ის მოცულობების გამოყენებით. ამ მიზნით შერჩეულ იქნა ამ კვლევაში უკვე გამოყენებული ცვლადი, GDP საბაზრო ფასებში 2005 წლის მუდმივ დოლარებში.

შედეგად მიღებული ძირითადი კაპიტალის ფორმირების დინამიკა ასე გამოიყურება:

გრაფიკი 11. კაპიტალის მთლიანი ფორმირება საქართველოში, 2005 წლის მლნ აშშ დოლარი²

¹ System of National Accounts 1993, International Monetary Fund. გვ. 283-299.

² გრაფიკის მონაცემების წყარო: მსოფლიო ბანკი <https://data.worldbank.org/country/georgia>

გრაფიკიდან ნათლად ჩანს ამ მაჩვენებლის საკმაოდ მერყევი დინამიკა. ყველაზე მაღალი მოცულობები შეესაბამება 1983-1985 წლებს. ამის მერე იწყება ხანგრძლივი დარმავლობის პერიოდი, რომელიც გრძელდება 1993-1994 წლებამდე, ამის მერე კი იწყება თანდათანობითი სტაბილური ზრდა. გამონაკლისს წარმოადგენს 2007-2009 წლების პერიოდი, რაც შეესაბამება მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის და ომის პერიოდს. ამ დროს საზღვარგარეთიდან განხორციელებული ინვესტიციების კლების გამო კაპიტალის ფორმირება მკვეთრად შემცირდა და კრიზისამდე დონეს მხოლოდ 2012 წელს მიაღწია. 2013 წელს 2012-თან შედარებით ასევე შეინიშნება ინდიკატორის კლება, რომელიც, დიდი ალბათობით, ქვეყანაში ხელისუფლების ცვლილებით და ინვესტორთა განწყობის დროებითი შეცვლით იყო გამოწვეული.

ამის შემდეგ მოხდა აღმოჩენილი ციკლების და კაპიტალის ფორმირების დინამიკის ერთმანეთთან შედარება. გრაფიკ 10-ზე წითელი მრუდით გამოსახული საშუალოვადიანი 12,5-წლიანი ციკლის დასაწყისი და დასასრული, შესაბამისად, 1981 და 1993 წლებია. ინვესტიციების გრაფიკზე ეს პერიოდი ასევე გამოკვეთილია

ეკონომიკური ციკლის აღმავლობის ფაზაზე ინვესტიციები იზრდება, ხოლო დაღმავლობის დროს მცირდება. აქედან გამომდინარე, აღმოჩენილი საშუალოვადიანი ციკლი შეგვიძლია დავუკავშიროთ კაპიტალში ინვესტიციების დინამიკასთან, რაც

გულისხმობს რომ ეს ციკლი თავისი მოქმედების მექანიზმით ჟუგლარის ციკლია. ამის საფუძველზე შესაძლებელია მისი მთლიანი დინამიკის ახსნაც და შედგომი განვითარების შესახებ დასკვნების გაკეთებაც. კერძოდ, გრაფიკ 11-ზე ნაჩვენებ დინამიკაში შეგვიძლია გამოვყოთ განხილულის გარდა სხვა ციკლებიც, როგორცაა 1994-2003 და 2003-2010 წლების ციკლი (თუმცა ეს ბოლო მკვეთრად გამოხატული არაა). მათი პერიოდი ოდნავ უფრო მცირეა ვიდრე სპექტრული ანალიზის შედეგად მიღებული 12,5 წელი, მაგრამ მაინც ხვდება ჟუგლარის ციკლის საზღვრებში (7-11 წელი). ამის საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა იმის შესახებ, რომ მიღებული რყევები წარმოადგენს ჟუგლარის ციკლებს.

ამ დასკვნის საფუძველზე შესაძლებელია საშუალოვადიანი ციკლების ექსტრაპოლირების გზით გარკვეული პროგნოზების გაკეთება საქართველოს მომავალი ეკონომიკური განვითარების შესახებ. ბოლო აღმოჩენილი ჟუგლარის ციკლის დასასრული დაახლოებით 2010 წლის პერიოდს ემთხვევა. შესაბამისად, სპექტრული ანალიზის და ზოგადი ეკონომიკური თეორიის გამოყენებით და ჟუგლარის ციკლის საშუალო პერიოდის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ 2016 წელი წარმოადგენს ჟუგლარის ციკლის პიკს, რის მერეც მოსალოდნელია დაღმავლობის ფაზის დაწყება. ეს აპრიორი არ ნიშნავს იმას, რომ ეკონომიკური მდგომარეობა გაუარესდება. ჟუგლარის ციკლის მოქმედების მექანიზმის თანახმად, გრძელვადიანი ციკლის შემადგენლობაში შემავალი პირველი 2-4 ციკლი დადებით ტენდენციაზე იმყოფება. ამ დროს რესურსების მარაგები და ეკონომიკის პოტენციალი საკმაოდ დიდია და ეკონომიკური რეცესიის განვითარების შემთხვევაშიც კი ის მოკლე დროში სრულდება.

კვლევის წინა ეტაპზე ხაზგასმული იყო, რომ კვლევიდან ამოღებულ იქნა გრძელვადიანი ეკონომიკური ციკლი ამოსავალ მონაცემთა დროითი მწრივის არასაკმარისი სიგრძის გამო. ამით საფრთხე შეექმნა ნაშრომის ერთ-ერთი ძირითადი მიზნის-კონტრატივის გრძელვადიანი ციკლის შესწავლის-მიღწევის. თუმცა ზემოთ აღწერილი ციკლების მოქმედების მექანიზმის საფუძველზე გაკეთდა ვარაუდი, რომ საქართველოს ეკონომიკაში კონტრატივის ორი მომიჯნავე ციკლის "შეხების" (ანუ კრიზისის) წერტილად 1900-იანი წლების შუა პერიოდი ჩაითვალოს. ეს განპირობებულია

იმით, რომ ამ პერიოდში მოხდა მკვეთრი და მასშტაბური ცვლილებები ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკაში, მოხდა ეკონომიკური წყობის შეცვლა, პოლიტიკური და სამხედრო შოკები, ხოლო კონდრატიევის ციკლების დასაწყისი/დასასრული სწორედ ასეთ მოვლენებთან არის კავშირში.

ამ ვარაუდის საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა იმის შესახებ, რომ მიმდინარე ჟუგლარის ციკლი არის რიგით მესამე საშუალოვადიანი ციკლი კონდრატიევის ციკლის ფარგლებში. ამის შემდეგ კი მოსალოდნელია გრძელვადიანი ციკლის დაღმავლობის ფაზა, რომელიც ასევე შედგება ჟუგლარის რამდენიმე მიმდევრობითი ციკლისგან.

როგორ უკვე აღინიშნა, კონდრატიევის ციკლის პიკის გავლა, ანუ ზრდადი ტენდენციის შეცვლა კლებადი ტენდენციით, დაკავშირებულია ეკონომიკაში დაგროვილ დისპროპორციებთან, საინვესტიციო პროცესებში ინფორმაციულ ლაგებთან, და ამის შედეგად არასწორ ბიზნეს-სტრატეგიასთან. შესაბამისად, თუ ვამტკიცებთ, რომ მიმდინარე პერიოდი არის კონდრატიევის ციკლის პიკის ფაზა, მაშინ ქვეყნის ეკონომიკაში უნდა არსებობდეს ასეთი სიტუაცია. ეს საკითხი დამატებით კვლევას საჭიროებს, თუმცა კვლევის ავტორის მოსაზრების თანახმად, ეს შეიძლება იყოს ბინათმშენებლობის სექტორი. ასეთი ვარაუდის მიზეზი, პირველ რიგში, ისტორიული მაგალითებია: დაწყებული აშშ-ის დიდი დეპრესიიდან, როდესაც მშენებლობის სექტორში წარმოქმნილი კრიზისი კატასტროფული მასშტაბის ეკონომიკურ კრიზისში გადაიზარდა, დამთავრებული 2007-2008 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისით, რომლის დროსაც კვლავ ბინათმშენებლობის სექტორში ჭარბწარმოების შედეგად განვითარდა ჯერ ფინანსური, შემდეგ კი ეკონომიკური კრიზისი.¹

გარდა ამისა, უკანასკნელ პერიოდში ჩინეთში შექმნილი ეკონომიკური სირთულეები კვლავ ჭარბი მშენებლობით არის გამოწვეული. ² საქართველოში ბინათმშენებლობის სექტორში აშკარად ზრდა შეიმჩნევა, რაც იმ საფრთხის შემცველია, რომ ბაზარზე არსებული მოთხოვნა არ იქნება საკმარისი არსებული მიწოდების დასაკმაყოფილებლად, რაც გამოიწვევს ჯაჭვურ რეაქციას და შესაძლოა გადაიზარდოს რეცესიაში. ასეთი მოვლენების მიზეზი სწორედ არასწორი საინვესტიციო სტრატეგიაა,

¹ Warwick J McKibbin, Andrew Stoeckel. The Global Financial Crisis: causes and consequences. 2009, გვ. 6-13.

² Jay H. Bryson, Erik Nelson. China GDP: Slowdown or Deterioration? 2016, გვ. 2-3.

საბაზრო სიგნალების არასწორი აღქმა და ბიზნესის სფეროს დაგვიანებული რეაქცია ეკონომიკურ ცვლილებებზე.

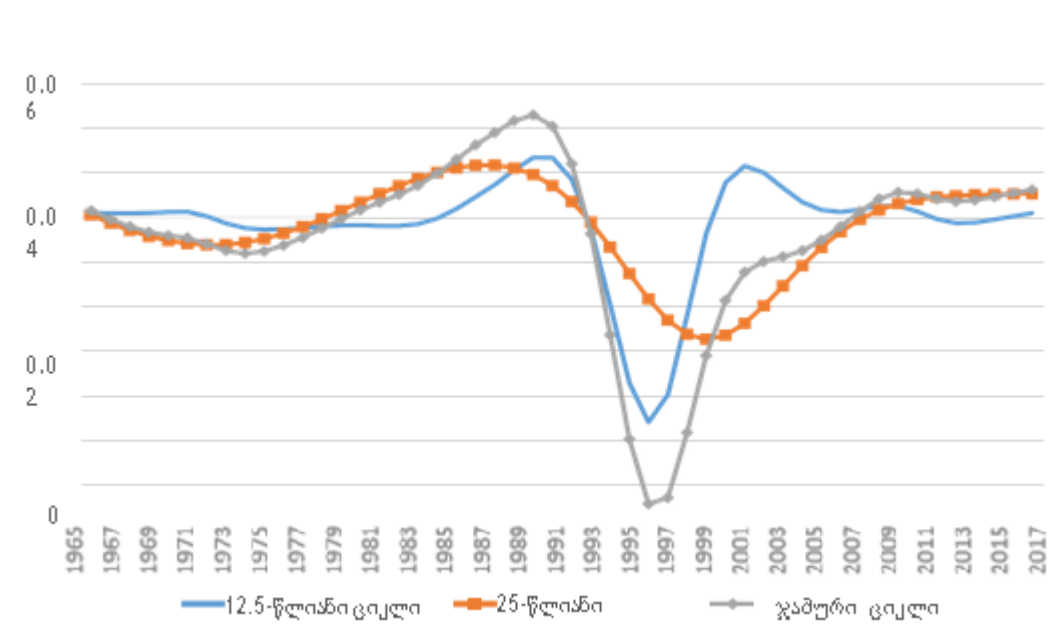
სწორედ ასეთი მექანიზმი უდევს საფუძვლად ჟუგლარის ციკლის ფაზების ცვლილებას და მათ მონაცვლეობას. ამის საფუძველზე შეიძლება პროგნოზირებულ იქნეს მომავალი განვითარების შებრუნების წერტილები:

- გრძელვადიანი (კონდრატიევის) ციკლის პიკის ფაზა შეესაბამება 2018-2019 წლებს, შესაბამისად, ამ ციკლის დასასრული (ფსკერის ფაზა) მოსალოდნელია 2040-იანი წლების ბოლოს;
- ჟუგლარის მიმდინარე ციკლის დასასრული მოსალოდნელია 2018-2019 წლებში (იმის გათვალისწინებით, რომ აღმოჩენილი ჟუგლარის ციკლის ხანგრძლივობა 12.5 წელია). ამის მერე, კონდრატიევის ციკლის დაღმავლობის ფაზაზე მოსალოდნელი იქნება ჟუგლარის სხვა 2 ციკლის განვითარება.

გრაფიკული ანალიზის გარდა, გამოყენებულ იქნა ციკლების ადიტიურობის თვისება. ამისათვის გამოვიყენეთ HP-ფილტრის საშუალებით მიღებული ეკონომიკური ციკლების ამსახველი მწკრივები. ეს მწკრივები წარმოადგენს პირობით სიდიდეებს, შესაბამისად სხვადასხვა პერიოდულობის ციკლების მწკრივები შესადარისია, და არ საჭიროებდა გარდაქმნას გალოგარიტმების ან სხვა გზით. ქვემოთ წარმოდგენილ გრაფიკზე ასახული ციკლების ადიტიურობის თვისების გამოყენების შედეგი.

გრაფიკი 12. საქართველოს GDP-ის დინამიკაში ციკლების შეჯამების შედეგი¹

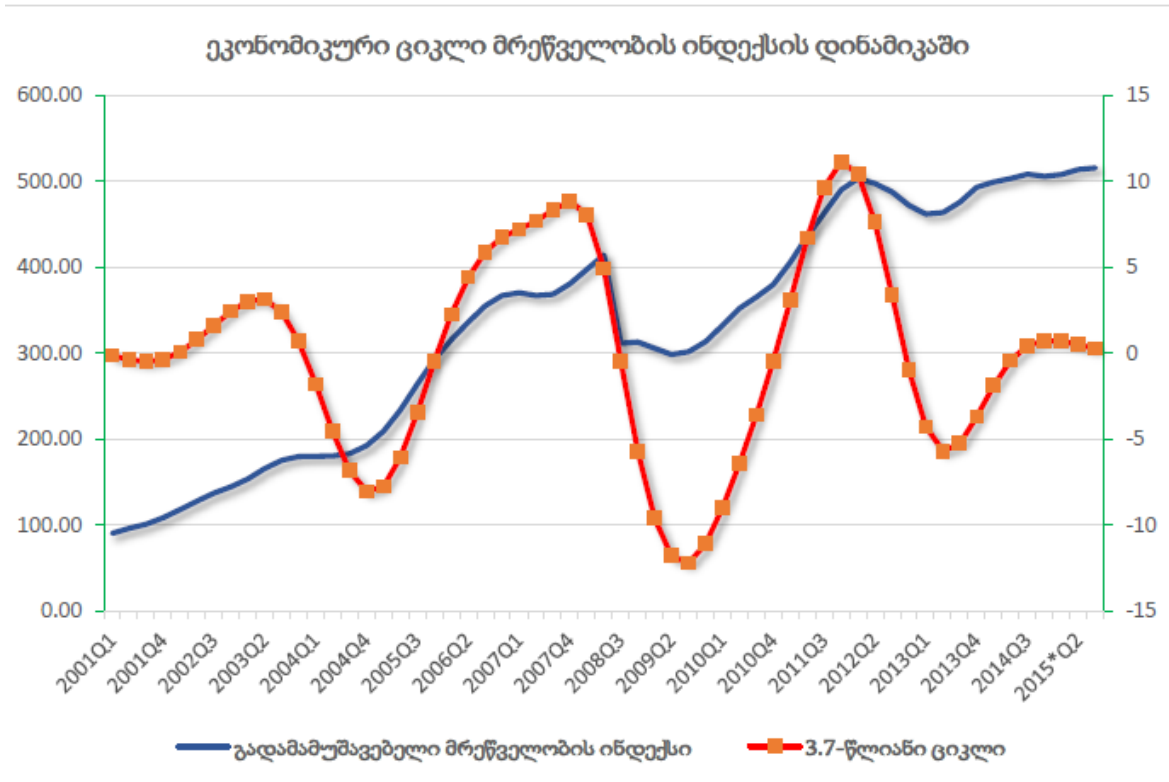
¹გრაფიკის მონაცემების წყარო: მსოფლიო ბანკი <https://data.worldbank.org/country/georgia> და კვლევის შედეგები.

ციკლების ამპლიტუდის შეჯამების შედეგად მიღებული მრუდი არის ერთგვარი ჯამური ციკლი, რომელიც უკეთესად ასახავს ციკლური მოვლენების ურთიერთზეგავლენას.

ანალოგიური ანალიზი ჩატარებულ იქნა სხვა მაჩვენებლებისთვისაც. სპექტრული ანალიზის შედეგად მრეწველობის ინდექსის დინამიკაში აღმოჩენილი იდექსების დათარიღების შემდეგ მივიღეთ გრაფიკ 13-ზე ნაჩვენები ციკლები.

გრაფიკი 13: მრეწველობის ინდექსის დინამიკაში აღმოჩენილი ეკონომიკური ციკლი¹

სპექტრული ანალიზის და HP-ფილტრის ერთობლივი გამოყენების შედეგად შემდეგი რამდენიმე მკვეთრი ციკლი გამოიკვეთა. აღსანიშნავია, რომ პერიოდის მიხედვით ეს ციკლები შეიძლება კიტჩინის ციკლებს მივაკუთვნოთ, რომელთა ხანგრძლივობა 3-5 წელია. თუმცა ამისათვის აუცილებელია ასევე ემპირიული და ეკონომიკური ანალიზის ჩატარება, რათა გაკეთებული დასკვნები სანდო იყოს.

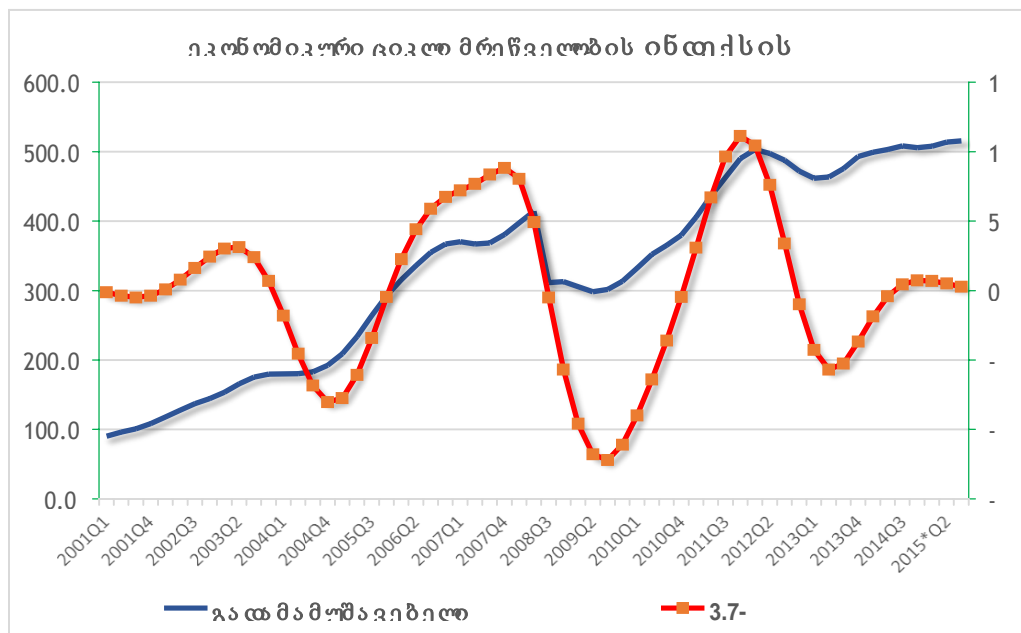
კიტჩინის ეკონომიკური ციკლის მოქმედების მექანიზმი დაკავშირებულია პროდუქციის მარაგებისა და წარმოების მოცულობის ცვლილებასთან, მის ძირითად მიზეზად კი სახელდება დროითი ლაგების არსებობა ინფორმაციის გავრცელების პროცესში. ციკლის აღმავლობის სტადიაზე მწარმოებლები პასუხობენ ბაზრის მზარდ მოთხოვნას, ზრდიან წამოებას, რაც დროთა განმავლობაში მარაგების გადაჭარბებულ

¹ გრაფიკის მონაცემების წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური http://geostat.ge/?action=page&p_id=118&lang=geo და კვლევის შედეგები.

ზრდას იწვევს. ინფორმაციის ლაგების გამო მწარმოებლები გვიან ახდენენ რეაგირებას წარმოების მოცულობასთან შედარებით არასაკმარის მოთხოვნაზე, და ახდენენ წარმოების მკვეთრ შეკვეცას სიჭარბის აღმოსაფხვრელად. ამავე დროს მცირდება მარაგების მოცულობაც. ეს შეესაბამება კიტიჩინის ციკლი დაღმავლობის ფაზას.

ანალიზის მიზნით მოძიებულ იქნა მონაცემები კაპიტალის ოპერაციების შესახებ, კერძოდ კი-მარაგების ცვლილების შესახებ. მონაცემთა წყაროს სახით გამოყენებულ იქნა საქართველოს სტატისტიკის სამსახური.. მონაცემთა დროითი მწკრივი მოიცავს 2003-2015 წლის ინფორმაციას. თუ გავითვალისწინებთ ციკლის ხანგრძლივობას, ეს საკმარისია დასკვნების გასაკეთებლად. ქვემოთ წარმოდგენილია მარაგების ცვლილების დინამიკა.

გრაფიკი 14: კაპიტალის ოპერაციების ანგარიშში, მარაგების ცვლილება, მლნ ლარი¹

¹გრაფიკის მონაცემების წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური <https://www.geostat.ge/ka>

აღმოჩენილი ციკლების დინამიკა შედარებულ იქნა მარაგების ცვლილების დინამიკას, სადაც აშკარად შეიმჩნევა მსგავსება და დამოკიდებულება:

- მრეწველობის ინდექსის დინამიკაში ერთ-ერთი ციკლის დასაწყისი შეესაბამება 2009 წლის მეორე ნახევარს, ხოლო დასასრული - 2013 წლის შუა პერიოდს, მისი აღმავლობის ფაზა კი 2011 წლის ბოლომდე გრძელდება. ამავე პერიოდში მარაგები იზრდება, თანაც ზრდის ტემპი მცირდება დაახლოებით ციკლის პიკის დროს;
- ამის შემდეგ მარაგების ზრდა გაცილებით ნაკლებია, და ასეთი სიტუაცია 2014 წლამდე გრძელდება. მრეწველობის ინდექსის დინამიკაში აღმოჩენილი ციკლის დაღმავლობის ფაზა კი სწორედ ამ პერიოდს შეესაბამება (2013 წლის მეორე-მესამე კვარტალი).

ამ ფაქტების საფუძველზე გაკეთებული იყო დასკვნა, რომ ამ ინდიკატორის მონაცემებზე სპექტრული ანალიზის გამოყენების შედეგად გამოიკვეთა კიტჩინის მოკლევადიანი ციკლები.

ამ დასკვნის, ასევე სპექტრული ანალიზის შედეგების საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს პროგნოზი მრეწველობის ინდექსის მომავალი განვითარების შესახებ: კიტჩინის მიმდინარე ციკლის პიკის ფაზა 2015 წლის ბოლოს შეესაბამება, ხოლო დასასრული-2017 წლის დასაწყისს. შესაბამისად, მიმდინარე პერიოდი შეესაბამება დაღმავლობის ფაზას, რაც ხასიათდება მარაგების შემცირებით და წარმოების მოცულობის შეკვეცით.

3.2 XXI საუკუნის დასაწყისის გლობალური ფინანსური კრიზისის გავლენა საქართველოზე

საქართველოში შექმნილი ვითარება შეუძლებელია ერთმნიშვნელოვნად დავახასიათოთ. ერთის მხრივ, იგი შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც ის მიჯნა, რომლის იქითაც კონომიკური პოტენციალის დეგრადაცია დაიწყება, მეორეს მხრივ, როგორც მეურნეობრიობის თვისებრივად ახალ პირობებში დინამიკური განვითარების უზრუნველმყოფი პლაცდარმი, რომელმაც ქვეყანა უღრმესი კრიზისიდან სტაბილიზაციისა და ეკონომიკური ზრდის გზაზე უნდა გაიყვანოს.

აღსანიშნავია, რომ რეფორმების გატარებისადმი მიდგომა, რომელსაც საბაზრო ურთიერთობებსა და მსოფლიო ეკონომიკაში სტიქიურად, უმართავად შესვლაზე ჰქონდა გეზი აღებული, სათანადო დასაბუთების გარეშე იყო მიღებული. არ შეიძლება რაიმე გამართლება ჰქონდეს იმ "კეთილ" ზრახვებს, რომ ფასების სტიქიური, შოკური ლიბერალიზაცია, კრიზისი მრავალ მიზეზთა რთული კომპლექსის შედეგი აღმოჩნდა, რომელთაგან უნდა გამოვყოთ, როგორც ყოფილი სსრკ-დან მიღებული მძიმე ეკონომიკური მემკვიდრეობა, ისე ეკონომიკური რეფორმის შედეგად წარმოქმნილი ახალი მწვავე პრობლემები.

სსრკ-ისა და მისი ერთიანი სახალხო-მეურნეობრივი კომპლექსის დაშლის შემდეგ საქართველომ, ისე როგორც კავშირის ყველა ყოფილმა სუბიექტმა, მემკვიდრეობით მიიღო ისეთი ეკონომიკური სისტემა, რომელსაც ჰქონდა სპეციფიკურად ორიენტირებული დარგობრივი სტრუქტურა, გაწყვეტილი სამეურნეო კავშირები, მოშლილი ფინანსური სისტემააშას თან ახლდა საბაზრო ურთიერთობების გამოცდილებისა და ეკონომიკის ახალი საფუძვლების ფორმირებისათვის საჭირო საკანონმდებლო ბაზის სრული უქონლობა. გარდა ამისა, ქვეყანამ წარსულისგან მემკვიდრეობით მიიღო პარალიზებული ეკონომიკა და მისი მართვის ადმინისტრაციულ-ბიუროკრატიული სისტემა, რომელიც უარყოფდა საბაზრო მექანიზმებსა და რეგულატორებს და ამუხრუჭებდა სამეცნიერო-ტექნოლოგიურ პროგრესს.

საქონლის ექსპორტით მიღებული შემოსავლები მხოლოდ იმის საშუალებას იძლეოდა, რომ დროებით და ნაწილობრივ შეეცნოთ საქონლის მზარდი დეფიციტი, რომელიც ეკონომიკაში არსებული სტრუქტურული დისპროპორციების საშიშ გამძლიერებაზე მოწმობდა. ყოველივე ამას უნდა დავუმატოთ სსრკ-ის დაშლის ეკონომიკური შედეგები, რომელიც ადრე ერთიან სახალხო-მეურნეობრივ კომპლექსად ვითარდებოდა. საბჭოთა კავშირის ყოფილ რესპუბლიკებთან საქართველოს ეკონომიკური კავშირების დეზორგანიზაცია ეკონომიკური სირთულეების მთავარი მიზეზი გახდა, 90-იან წლებში ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკური რეფორმების რეალიზაციის პირველ ეტაპზე.

ამასთან, არასწორი იქნებოდა ეკონომიკური კოლაფსის მიზეზების დაყვანა მხოლოდ ამაზე. არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმების შედეგებს, რომლებმაც ახალი სამეურნეო წინააღმდეგობები და დისპროპორციები წარმოშვა. ნეგატიური როლი ითამაშა ეკონომიკური რეფორმების ჩარჩოებში განხორციელებულმა ნაჩქარევმა მასშტაბურმა გარდაქმნებმა და სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლის დაკნინებამ ეკონომიკური რეფორმების პროცესში. გათვლა საკმაოდ პრიმიტიული იყო: ახალისაბაზრო მექანიზმები, უფრო მარტივად კი - ბაზარი, თვითონვე გამოასწორებს მდგომარეობას, აღმოფხვრის დისპროპორციებს, უზრუნველყოფს მდგრად ზრდაზე გადასვლას.

ამასთან, გათვალისწინებული არ იყო მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების, განსაკუთრებით, რეგულირებადი, სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების საყურადღებო გამოცდილება. უგულებელყოფილი იყო ეკონომიკური დემოკრატიის საფუძვლები და განაწილების ურთიერთობების თანამედროვე პარამეტრები, მაშინ როდესაც 1929-1933 წლების მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა თვალნათლივ გვიჩვენა, რომ მის წარმომქმნელ თვითრეგულირების მექანიზმებს არ შეუძლიათ თვითონვე უზრუნველყონ კრიზისიდან სწრაფად გამოსვლა და აუცილებელი მაკროეკონომიკური რეგულირების სისტემის ჩამოყალიბება ქვეყნის მაკროეკონომიკური რეგულირება არის არა სტიქიური, არამედ მიზანმიმართული, რეგულირებადი პროცესი, რომელიც განუყოფელია გარდაქმნათა სტრატეგიის გულდასმით დამუშავებისაგან,

რეალიზაციისაგან და მასზე დაფუძნებული რეფორმების კონკრეტული გეგმებისაგან. მისთვის უცხოა მიზნებისა და ამოცანების, განხორციელების ეტაპების, ფორმებისა და მეთოდების გაურკვევლობა. რაც შეეხება საქართველოში მიმდინარე რეფორმებს, მის თავისებურებად იქცა ასეთი სტრატეგიის ფაქტობრივად უქონლობა, რამაც კიდევ უფრო დაამძიმა ვითარება.

აშკარაა, რომ სტრატეგიის დოქტრინას უნდა გაეთვალისწინებინა თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის ფორმებისა და ფუნქციონირების მსოფლიო გამოცდილებაც და საქართველოს ეროვნულ-სპეციფიკური პირობების მთელი კომპლექსიც. საზღვარგარეთის მდიდარი გამოცდილებიდან ფაქტობრივად შაბლონად აიღეს მხოლოდ და მხოლოდ ერთი ვარიანტი და ისიც ნაწილობრივად, პრიმიტიულად იყო გაგებული. გარდამავალ პერიოდში რადიკალურმა ეკონომიკურმა რეფორმებმა, საქართველოს საზოგადოების დემოკრატიზაციისკენ აღებულმა კურსმა, მსოფლიო ეკონომიკურ თანამეგობრობაში ინტეგრაციის მცდელობამ რეალური წანამძღვრები შეუქმნა ინვესტიციური ბაზრის შექმნასა და ფუნქციონირებას.

გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველოს ეკონომიკა მსოფლიო ეკონომიკის შემადგენელი ნაწილია, მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა ბუნებრივია საქართველოს ეკონომიკაზეც იქონია ნეგატიური გავლენა და ქვეყანა მრავალი გამოწვევის წინაშე დააყენა. გასულ წლებში საქართველოში ეკონომიკური ზრდის ძირითადი განმაპირობებელი ფაქტორი უცხოეთიდან კერძო კაპიტალის ნაკადების (პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და საბანკო კრედიტები) და საბიუჯეტო სახსრების მუდმივიზრდა წარმოადგენდა. ამდენად, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაკადების დასაბანკო კრედიტების შემცირება ეკონომიკური ზრდის შეფერხების მნიშვნელოვანი ფაქტორები იქნება. რას უკავშირდება ინვესტიციების შემცირება? საქართველოში ინვესტიციების მნიშვნელოვანი შემცირება ჯერ კიდევ 2008 წლის აგვისტოს მოვლენების შემდგომ დაიწყო.

მიმდინარე ეტაპზე ასევე გვაქვს მსოფლიო ფინანსური კრიზისით გამოწვეული ინვესტიციების შემცირების ტენდენცია. იგი ასევე უკავშირდება საქართველოში მსხვილი საპრივატიზაციო ობიექტების ნუსხის ამოწურვას, ხოლო მცირე საპრივატიზაციო ობიექტები მნიშვნელოვან ამინდს ვერ ქმნიან. ხელისუფლების მიერ დაგეგმილი

ეკონომიკური სტიმულირების პაკეტიდან გამომდინარე, ინფრასტრუქტურაში ინვესტირებით მთლიანი შიდა პროდუქტის მოხმარების და სახელმწიფო შესყიდვების კომპონენტების პროცენტული წილი მნიშვნელოვნად იზრდება, ხოლო ინვესტიციების კომპონენტი მცირდება, რაც საბოლოოჯამში არასახარბიელო გადანაწილებამდე მიგვიყვანს. წარმოების შეფერხება გაზრდის ექსპორტ-იმპორტს შორის უარყოფით სალდოს და შესაბამისად წმინდა ექსპორტის უარყოფითი მაჩვენებელი უფრო გაიზარდა.

როგორც წესი, მშპ-ს და საინვესტიციო ნაკადების შემცირება საბიუჯეტო შემოსავლების შემცირების უმთავრესი ფაქტორია. მსოფლიო ფინანსურ კრიზისს, მსოფლიო ბაზარზე ფასების ზრდა და შესაბამისად მოხმარების შეზღუდვა მოჰყვა (გამონაკლისია მხოლოდ ნავთობი, ნავთობ-პროდუქტები და ზოგიერთი სხვა პროდუქცია). ეს ტენდენცია რამდენადმე გაგრძელდება ახლო მომავალშიც.

საქართველოში უკანასკნელ წლებში სიღარიბის გამუდმებულ ზრდას ჰქონდა ადგილი, ჯერ კიდევ აგვისტოს მოვლენებამდე და მსოფლიო ფინანსური კრიზისის დაწყებამდე, სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი ადამიანების რაოდენობა 1 მლნ-ზე მეტი იყო. გაზრდილი უმუშევრობისა და სამომხმარებლო პროდუქციაზე მაღალი ფასების გამო, სიღარიბის მაჩვენებლის კვლავ ზრდას უნდა ველოდოთ .

დონორები და საქართველო: 2008 წელს მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო აშშ-ისა და ევროპის სახელმწიფოების მიერ 4,5 მილიარდი დოლარის უპრეცედენტო დახმარების გამოყოფა. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში დანგრეული ევროპის აღსადგენად ე.წ. „მარშალის გეგმით“ 2,5 მილიარდი დოლარი გაითვალისწინეს და ეს თანხა ევროპაში 17 ქვეყანაზე გადანაწილდა. ამ დახმარების წყალობით ევროპის ეკონომიკაში სამი წლის შემდეგ 30%-იანი ზრდა აღინიშნა. მაშინდელი დოლარი უფრო ძვიარი იყო, მაგრამ ამის მიუხედავად, ეს დახმარება, რასაც საქართველოს დაპირდნენ, „მარშალის გეგმაზე“ მასშტაბურია. ამასთან, ეს დახმარება რწმენას აძლევს უცხოელ ინვესტორს, რომ აქ ფულის ჩადება გამართლებულია, თანაც ინვესტორმა იცის, რომამ პერიოდში სიიაფეა, რაც დამატებითი სტიმული იქნება.

აშშ-თან თანამშრომლობის ხელშეკრულების ხელმოწერა ინვესტორის რწმენის გამყარებას ხელს შეუწყობს. დახმარების გამოყენების გზები: თანხის ნაწილი, ბუნებრივია,

სოციალურ დაცვაზე მიდის. დიდი ნაწილი კი ინფრასტრუქტურის განვითარებას უნდა მოხმარდეს, ეს სამუშაო ადგილებს შექმნის - გზა რომ გაიყვანონ, იქ ვილაცამ უნდა იმუშაოს. მაგრამ წინასწარ დეტალურად უნდა გაიწეროს, რომ ეს თანხა განსაზღვრული დროის შემდეგ კონკრეტულ პროდუქციას მოგვცემს. თუ თანხა პირდაპირ ხალხის ჯიბეში წავა, რომელსაც მაღაზიაში დახარჯავენ, და ასეთი ბევრი იქნება, ფასები გაიზრდება. მაგრამ თუ პროდუქტი შეიქმნა, ეს ინფლაციას არ გამოიწვევს.

თანხის ნაწილი ბანკების ლიკვიდობის გაუმჯობესებას უნდა მოხმარდეს, მკაცრი რეგულირებისა და ზედამხედველობის ქვეშ. პირველ რიგში, ბანკები უნდა იყოს საიმედო. საწარმოო სიმძლავრეებს სახელმწიფო თვითონ ვერ შექმნის, ის უნდადაეხმაროს ბიზნესს ბანკის მეშვეობით. ხელი უნდა შეუწყოს, რომ მათ ბიზნესის დაკრედიტება გაზარდონ. მთავრობას შეუძლია ეს თანხები სახელმწიფო გარანტიებით, შესაბამისი დაზღვევით გასცეს. უცხოელ ინვესტორსაც შესთავაზოს - „შენ ბიზნესი აწარმოე და პოლიტიკურ რისკებს მე დაგიზღვევ“.

რას მივიღებთ შედეგად? შემოსავლის შემცირების შემდეგ კომპანიები იძულებული გახდნენ, ხარჯების ეკონომია გაეწიათ. პირველ რიგში, თანამშრომლების გაშვება და მარკეტინგული ხარჯების შემცირება დაიწყეს. განვადებების სერვისის შეზღუდვა რითეილერებს გაყიდვას შეუმცირებს, მაგრამ დროებით. ისინი სხვა გზებს მონახავენ გაყიდვის გასაზრდელად. ზოგიერთი დაიხურება, ეს საბაზრო პრინციპია, მაგრამ სხვა - ბიზნესს გააკეთებს.

მთავრობა კერძო ორგანიზაცია ვერ გახდება, მაგრამ ხელი უნდა შეუწყოს ბიზნესს, საგადასახადო რეჟიმი შეუმსუბუქოს, განაკვეთები დაბლა დაწიოს, ინვესტორების მოზიდვაზე იზრუნოს.

რა მოელის ლარს? ექსპორტ-იმპორტს შორის უარყოფითი სალდო რაღაცით უნდა დავაფინანსოთ. ექსპორტი შეზღუდული გვაქვს, არც ნავთობი გვაქვს, არც სხვა ბუნებრივი რესურსი. ის, რაც ექსპორტზე გადის, ძალიან მცირეა. შესაბამისად დოლარზე ჭარბი მოთხოვნაა, რისი დაკმაყოფილება ეროვნულ ბანკს სავალუტო რეზერვებით უხდებოდა. რეზერვები ულევია არ არის და ამიტომ, ლარი რბილად მიაბეს დოლარს, რათა მის კურსს მიჰყვეს. ლარის კურსს ხელოვნურად იჭერდნენ და ის შორს არის რეალურ

წონასწორობისგან. ბოლოს იძულებულნი გახდნენ, ლარის კურსი დაეწიათ და დოლარზე მოთხოვნა ამით შეამცირეს. ლარის კურსი ევროპული ვალუტის მიმართ დოლარისა და ევროს თანაფარდობის შესაბამისად დგინდება. საერთაშორისო ბაზარზე დოლარისა და ევროს კურსზე ძალიან ბევრი ფაქტორი მოქმედებს.

რაც შეეხება დღესდღეობით ქვეყანაში შექმნილ ვითარებას, ეროვნული ბანკის განცხადებით¹ იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველოში მოქმედებს მცურავი გაცვლითი კურსის რეჟიმი, სავალუტო კურსზე გავლენას ახდენს სხვადასხვა შიდა და გარე ფაქტორი, მთ შორის მოლოდინები. შესაბამისად, ინფორმაცია რუსეთიდან ტურისტული ნაკადების მოსალოდნელი შემცირების შესახებ ბოლო დღეებში სავალუტო ბაზარზეც ისახება.

ამ ეტაპზე რთულია ზუსტი პროგნოზის გაკეთება, თუმცა პირველადი გათვლებით, რუსეთიდან ტურისტული ნაკადების შემცირებას წლის დარჩენილ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკაზე გავლენა დაახლოებით 200-300 მლნ აშშ დოლარამდე იქნება. ეს საგარეო შოკი აისახება საგადამხდელო ბალანსზე და, შესაბამისად, კურსზეც. თუმცა, გასათვალისწინებელია, რომ I კვარტალის მიმდინარე ანგარიშის გამოქვეყნებული მონაცემების თანახმად, მიმდინარე ანგარიში 2018 წლის პირველ კვარტალთან შედარებით დაახლოებით ორჯერ (207 მლნ აშშ დოლარით) გაუმჯობესდა. ეს ნიშნავს, რომ, სხვა თანაბარ პირობებში, მათ შორის რუსეთის ფაქტორის გათვალისწინებითაც, წლის განმავლობაში საგარეო ბალანსი პროგნოზირებულზე მცირედით, მაგრამ მაინც გაუმჯობესდება.

რატომ გახდა სახელმწიფო მთავარი ინვესტორი? ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობისა და მათი მსყიდველობითი უნარის გათვალისწინებით, საქართველო მცირეაზარია და მისდამი უცხოელი ინვესტორების ინტერესიც ძალიან დაბალია. ინვესტორისთვის ქვეყანა ჯერ ფინანსური თვალსაზრისით უნდა იყოს მომგებიანი და დაწვრილებითი ანალიზი საქართველოში არსებულ პოლიტიკურ და ბიზნეს რისკებზეც მხოლოდ ამის შემდეგ გაკეთდება. საზოგადოებისათვის უკვე ცნობილია, რომ ქვეყანაში სახელმწიფო მთავარი ინვესტორი გახდება.

¹<https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=340&newsid=3697>

რატომ არ იზიდავს ინვესტორებს საქართველო დღეს? ცნობილია, რომ ბიზნესმენი პოლიტიკურ რისკზე მაღლა ფინანსურ მოგებას აყენებს. ნებისმიერი ბიზნესმენისთვის უსარგებლოა ის ქვეყანა, სადაც წლიური მოგება ჩადებული თანხის 3%-ს არ აღემატება. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას ურჩევნია, ეს თანხა შვეიცარიის ბანკში ჩადოს, სადაც წელიწადში 7% გარანტირებულად მიიღებს. ამჟამად საერთაშორისო ბიზნესს საქართველოზე მეტად ჰონკონგის და ტაივანის რეიტინგი აინტერესებს.

ბიზნესის პოლიტიკური რისკები ფინანსური რისკებისგან განსხვავებულია. ის დაკავშირებულია მაკროეკონომიკურ და მაკროპოლიტიკურ მოვლენებთან, რომელზედაც ბიზნესს არანაირი გავლენის მოხდენა არ შეუძლია. ასეთი რისკებია: კანონმდებლობის ცვლილება, კორუფცია, არაეფექტური ბიუროკრატია, ინფლაცია. პოლიტიკურ რისკს ზოგადად ქვეყნის რისკს, ანუ სახელმწიფოს შიგნით არსებულ რისკსაც უწოდებენ. თუ უცხოური კომპანიისთვის ნაცნობია მისი საკუთარი ქვეყნის გარემოპირობები, იქ არსებული კანონმდებლობა, სამართლის და განსაკუთრებით სამოქალაქო სამართლის უზენაესობა და ეს მას გათავისებულებს აქვს, თავის ბიზნესსაც შესაბამისად გეგმავს, ის აბსოლუტურად სხვა სამყაროში ხვდება, როცა სხვა სახელმწიფოში და შესაბამისად, სხვა კულტურაში გადადის.

რა ვაკეთოთ?! მსოფლიო კატასტროფის პირას რომ არ აღმოჩნდეს, მსოფლიოს ეკონომიკურმა სტრატეგებმა, ჩვენი აზრით, ორი მიმართულებით უნდა იმუშაონ: გაგრძელდეს რეალური ეკონომიკის დაკრედიტება და მოხმარების თუნდაც დღესარსებული დონე იქნას შენარჩუნებული.

პირველი მიმართულება საკმაოდ რთულია, მაგრამ აუცილებელი. ყოველდღიურად ახალ-ახალი ინფორმაციები ჩნდება "ეკონომიკური კატასტროფების" შესახებ, რომლის მიზეზი დაკრედიტების გაყინვაა. საფინანსო სტრუქტურებს მხოლოდ ნაღდი ფულის პატრონებთან თანამშრომლობა სურთ, არადა, კრიზისმა კაპიტალისგან თითქმის ყველა დაცალა. ჩვენი აზრით, ერთადერთი გადარჩენის გზა ეკონომიკაში რაც შეიძლება მეტი კაპიტალის ჩართვაა. რეკაპიტალიზაციის მოცულობა უფროდა უფრო უნდა გაფართოვდეს და სახელმწიფო კონტროლი ისე უნდა გამკაცრდეს, რომ საფინანსო სისტემის მნიშვნელოვანი ნაწილის თითქმის ნაციონალიზაცია მოახდინოს, მხოლოდ დროებით,

შემდეგ კი, როცა სიტუაცია ჩვეულ რეჟიმში ჩადგება, მოხდეს მისი დენაციონალიზაცია. ამის მაგალითად ექსპერტებს მოჰყავთ შვეიცარია, რომელმაც 1990-იანი წლების დასაწყისში კრიზისთან ბრძოლის შემდეგ, თავის წილები ბანკში დააბრუნა.

კრიზისის წინააღმდეგ "ბრძოლის" მეთოდები: ეკონომიკურ კრიზისს დღეს სხვადასხვა ქვეყანა განსხვავებული მეთოდებით "მკურნალობს". ეკონომიკის ამა, თუიმ სფეროში თანხების შედინების მხრივ, კრიზისთან ბრძოლა შეიძლება სამ მოდელად დაიყოს:

პირველი, როცა მთლიანი თანხები საფინანსო სფეროში მიემართება, ანუ ის, რაც აშშ-მ გააკეთა, მან ბანკებს დასახმარებლად 2,3 ტრილიონი დოლარი გამოუყო, ხოლო რეალური ეკონომიკის მხარდასაჭერად - ათჯერ ნაკლები. ასეთივე პრინციპით მოქმედებენ კანადის, ირლანდიის, ნიდერლანდების და შვედეთის მთავრობები. მეორე მოდელად შეიძლება ჩაითვალოს მეთოდი, როცა მთავრობა მთელს ძალისხმევას ეკონომიკის რეალური სექტორებისკენ მიმართავს. ასეთი გზა აირჩია სოციალისტურმა ჩინეთმა. მისმა ხელისუფლებამ ინვესტირება მოახდინა ინფრასტრუქტურაში, სოფლის მეურნეობასა და სოციალურ სფეროში.

ზოგიერთი ქვეყანა ცდილობს თანაბრად დაეხმაროს, როგორც საფინანსო სექტორს, ასევე რეალურ ეკონომიკას. ამ მოდელს სახელმწიფოებმა აშშ-ს ცუდი მაგალითის შემდეგ მიმართეს. ბევრი ქვეყანა დარწმუნდა, რომ მხოლოდ საფინანსო სფეროს დახმარებით კრიზისი ვერ დაიდლოდა, ასეთ ქვეყნებს შეიძლება მივაკუთვნოთ გერმანია, საფრანგეთი, იტალია, შვეიცარია და იაპონია.

გლობალური ეკონომიკური კრიზისი და მონეტარული პოლიტიკა: მსოფლიო მეცნიერთა აზრით დღევანდელი ფინანსინური კრიზისის გამომწვევი მიზეზი მდგომარეობს ამერიკის შეერთებული შტატების უძრავი ქონების ბაზარზე ჯერ კიდევ 2000წელს წარმოქმნილ ბუმში. ამ პერიოდიდან მცირე შემოსავლის მქონე ამერიკელი ყიდულობდა უძრავ ქონებას და როგორც ამ შენაძენს, ასევე მიმდინარე ხარჯების ნაწილს დაბალი, მაგრამ არამყარი საპროცენტო განაკვეთის მქონე იპოთეკური კრედიტით აფინანსებდა.. მდგომარეობა გამწვავდა საპროცენტო განაკვეთის გაზრდით და გასასტუმრებელი კრედიტის სიძვირით. სისტემის ფუნქციონირების ამ საფრთხეებმა თავი

მოიყარეს იპოთეკური ბანკების მიერ გამოცემულ ფასიან ქაღალდებში და შექმნილ ფონდებში, რომლებიც სარეიტინგო სააგენტოების მიერ (ალბათ შეცდომის დაშვების გამო) მცირე რისკის ფასიან ქაღალდებად შეფასდნენ. ამ ფასიანი ქაღალდების დაბალმა კურსმა, მაღალმა რენტაბელურობამ და “მცირე რისკმა”, გამოიწვია მათი “მიმზიდველობა” და თითქმის მთელ მსოფლიოში გავრცელება.

ასიათასობით ამერიკელზე გაცემული კრედიტების გადაუხდელობა 2007 წლის დასაწყისში იქცევს საზოგადოების ყურადღებას. იწყება უძრავი ქონების მასიური გაყიდვა (ძირითადად კრედიტის გადაუხდელობის გამო), შესაბამისად ფასების ვარდნა და კრედიტების ხელახალი გადაუხდელობა. ამერიკული საინვესტიციო ბანკების ფინანსური პრობლემები იწვევს მათ მიერ ემიტირებული ფასიანი ქაღალდების კურსების დაცემას და აშშ-ს იპოთეკურ ბაზარზე მონაწილე ფინანსური ორგანიზაციების მილიარდობით ზარალს არა მარტო ამერიკაში, არამედ გერმანიაში, შვეიცარიაში, ისლანდიაში, დიდ ბრიტანეთში და მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. ისმის კითხვა - რა კავშირშია ეკონომიკური კრიზისი ქვეყნის მონეტარულ პოლიტიკასთან?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემამდე გავიხსენოთ, თუ რა არის მონეტარული პოლიტიკა. მონეტარული პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება ქვეყნის ცენტრალური ბანკის ძირითადი ფუნქციაა. ზომიერი ინფლაცია კი, ცენტრალური ბანკის თვითმიზანს არ წარმოადგენს, მაგრამ ვალდებულია შეინარჩუნოს ზომიერი ინფლაცია, რადგანაც ქვეყნის ეკონომიკისთვის არც ნულოვანი ინფლაციაა მისაღები და არცრა თქმა უნდა ჰიპერინფლაცია. ინფლაციას არანაირი სარგებლობა არ მოაქვს საზოგადოებისათვის, ის უზარმაზარი ზარალის მომტანია მთლიანად ქვეყნისთვის, არც ნულოვანი ინფლაცია არ არის მიჩნეული დადებით ფაქტორად, რადგანაც მისი მიღწევა სერიუზულ დანახარჯებთან არის დაკავშირებული. რაც უმუშევრობის ზრდას დაწარმოების მოცულობის შემცირებას განაპირობებს, საბოლოო ჯამში ადგილი აქვს რეცესიას, ეს კი დღევანდელ მსოფლიო დაავადებას წარმოადგენს.

როგორც ჩვენთვის არის ცნობილი მთელი მსოფლიო, მათ შორის ჩვენი ქვეყანაც ფინანსურ კრიზისს ებრძვის სანაციის ერთ-ერთი მეთოდით - ხარჯების შემცირებით, რამაც განაპირობა უმუშევართა არმიის ჩამოყალიბება. ჩნდება კითხვა - არის თუ არა

გამართლებული მონეტარული პოლიტიკა? ხომ არ აჯობებდა ფისკალური პოლიტიკის გატარება ეკონომიკური კრიზისის აღმოსაფხვრელად?

ფისკალური პოლიტიკა გულისხმობს სახელმწიფოს ზემოქმედებას მთლიან მოთხოვნაზე და შესაბამისად ფასების დონის ცვლილებასა და უმუშევრობაზე. როგორც წესი, ის სრულ დასაქმებას და ფასების დონის სტაბილურობას ისახავს მიზნად. ფისკალური პოლიტიკის ძირითადი იდეა შემდეგ წესებში მდგომარეობს:

- თუ ქვეყანაში უმუშევრობაა, რადგან მთლიანი მოთხოვნა წარმოების პოტენციალს ჩამორჩება (ეს როგორც წესი კრიზისულ პერიოდებში ხდება), საჭიროა სახელმწიფო ბიუჯეტის შესაბამისი ფორმირების საშუალებით მთლიანი მოთხოვნის გაზრდა - ექსპანსიური ბიუჯეტის პოლიტიკა.

- თუ ქვეყანა ფასების დონის მაღალი ზრდით (ინფლაციით) გამოირჩევა (როგორც წესი ბუმის ფაზის დროს), საჭიროა სახელმწიფო ხარჯებისა და შემოსავლების ისე შეცვლა, რომ მთლიანი მოთხოვნა შემცირდეს - კონტრაქტიული ბიუჯეტის პოლიტიკა.

- თუ ქვეყანაში სრულ დასაქმებასთან ერთად ფასების დონეც სტაბილურია, საჭიროა სახელმწიფო ბიუჯეტის ისეთი ფორმირება, რომ მთლიანი მოთხოვნა უცვლელი რჩებოდეს - ნეიტრალური პოლიტიკა.

ექსპანსიური ბიუჯეტის პოლიტიკა მოითხოვს სახელმწიფოს ხარჯების გაზრდას ან/და შემოსავლების (გადასახადების) შემცირებას. ამ შემთხვევაში (თუ ბიუჯეტი პოლიტიკის გატარებამდე გაწონასწორებულია) ხდება ბიუჯეტის დეფიციტის წარმოშობა და შესაბამისად სახელმწიფო კრედიტის აღება. ამის გამო ამ პოლიტიკას დეფიციტ-სპენდინგ ეწოდება. სახელმწიფო კრედიტის აღება ცენტრალურ ბანკში, ან საზღვარგარეთ არის საჭირო, რადგან სახელმწიფოს კომერციულ ბანკებში, ან მოსახლეობაში დავალიანება, როგორც წესი, ნეგატიურად მოქმედებს კონიუნქტურაზე და, შესაბამისად, დასახულ მიზანს ეწინააღმდეგება (წარმოიქმნება ეგრეთ წოდებული CrowdingOut ეფექტი საპროცენტო განაკვეთის გაზრდის გამო). ექსპანსიური ბიუჯეტის პოლიტიკა შესაძლებელია სახელმწიფოს მიერ წინა პერიოდებში ცენტრალურ ბანკში დაგროვილი სახსრების ხარჯვითაც. კონტრაქტიული ბიუჯეტის პოლიტიკის პირობებში სახელმწიფო ამცირებს ხარჯებს, ან ზრდის მის შემოსავლებს გადასახადების გაზრდით. სასურველი

ეფექტი შეიმჩნევა მხოლოდ მაშინ, როდესაც სახელმწიფო მიღებულ ზედმეტ სახსრებს მხოლოდ ცენტრალურ ბანკში ათავსებს(ფულის მიმოქცევიდან ამოღება). ამ ზედმეტი სახსრების კომერციულ ბანკებში განთავსება სავარაუდოდ ექსპანსიურად (საპროცენტო განაკვეთის შემცირების გამო) და შესაბამისად დასახული მიზნის საწინააღმდეგოდ იმოქმედებს, რადგან კომერციულ ბანკებს ზედმეტი კრედიტის გაცემის საშუალება ეძლევათ.

ფისკალური პოლიტიკის განხორციელება ხდება ავტომატური სტაბილიზატორების საშუალებითაც. აქ იგულისხმება სახელმწიფო ხარჯებისა და შემოსავლების მთავრობის ჩარევის გარეშე ვარირება და კონიუნქტურის რყევაზე უარყოფითი ზემოქმედება. ავტომატურ სტაბილიზატორებს (Built-inFlexibility) მიეკუთვნება მაგალითად, პროგრესიული საგადასახადო სისტემა. როდესაც ბუმის პერიოდში მოსახლეობის შემოსავალი იზრდება, იზრდება მოსახლეობის გადასახადებით დატვირთვა პროგრესიული სისტემის გამო, რაც ამცირებს მოსახლეობის მსყიდველობითუნარს და მოქმედებს ციკლის წინააღმდეგ. პირიქით ხდება რეცესიის პირობებში, როდესაც მოსახლეობა შემოსავლების ნაკლებ პროცენტულ ნაწილს იხდის ბიუჯეტში.

არსებობს ფორმალური ინსტრუმენტებიც (ფორმულაFlexibility). ამ ინსტრუმენტების ძირითადი იდეა ავტომატური სტაბილიზატორის ეფექტის მიღწევას, ეს ხდება გარკვეული ინდიკატორების საშუალებით (მაგალითად უმუშევართა რაოდენობა)კონიუნქტურის შეცნობა და მთავრობის შესაბამისი ქმედების განხორციელება, ინსტრუმენტებისა და მათი გამოყენების ინტენსიურობის წინასწარ დადგენა ამა, თუიმ ინდიკატორის კრიტიკული ზღვრის მიღწევის შემთხვევისათვის. აქვე უნდა აღინიშნოს უნივერსალური ინდიკატორების არ არსებობა. სწორედ ამის გამო ხდებაამ ინსტრუმენტის პრაქტიკაში ნაკლებად გამოყენება. ფისკალური პოლიტიკა რეალობაში შემდეგ ძირითად ნაბიჯებს ითვალისწინებს:

- კონიუნქტურის შეცნობა
- ინსტრუმენტებისა და მათი ინტენსიურობის შერჩევა
- პოლიტიკის გატარების დროის მომენტისა და ხანგრძლივობის დადგენა.

რადგანაც ჩვენ დღეს სახეზე გვაქვს მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ექსპანსიური ბიუჯეტის პოლიტიკის გატარება. რასაც ევროკავშირის ქვეყნებიც აცნობიერებენ. ევროპაში განვითარებული კრიზისი, იგივე აშშ,იაპონიის და ასევე განვითარებად ქვეყნებში მიმდინარე პროცესებთან შედარებით ნელია და ამიტომ იძლევა მოსალოდნელი ნეგატიური შედეგებისა და კრიზისის ფსკერის პროგნოზირების მეტ შესაძლებლობას. სწორედ ამიტომ, ევროკომისია დაჟინებით მოუწოდებს მთელს ევროკავშირს, შიდა ევროპული სტრატეგიის ჩამოყალიბებისკენ და განხორციელებისკენ; იგი მეორეს მხრივ ეწინააღმდეგება დღეს არსებულ შეუთანხმებლობას ნაციონალური პროტექციონიზმის მავნებლური გავლენის შესახებდა ყველაზე გაჭირვებული ქვეყნებისთვის ქმედით დახმარებაზე უარის თქმას ევროკავშირის მიერ.

კომპანიების 6 მილიარდი ევროთი მხარდაჭერას იმ დაპირების სანაცვლოდ, რომ ისინი თავს აარიდებენ სხვა ქვეყანათა ბაზრების ექსპანსიას, მათი წარმოების იქგანვითარების (გადატანის) გზით. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური კრიზისის დაძლევის მიზნით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ევროპისა და აზიის ურთიერთშეჯერებული შეთანხმება ექსპანსიური საბიუჯეტო პოლიტიკის გატარების შესახებ. ამის შემდეგ თითოეულმა სახელმწიფომ თვითონ უნდა დასახოს კრიზისიდან გამოსვლის გზები. რაც შეეხება საქართველოს - აუცილებელია პოლიტიკური ვითარების სტაბილიზაცია და ლიბერალური საგადასახადო პოლიტიკის გატარება ქვეყანაში, რაც ხელს შეუწყობს

- ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესებას;
- უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას;
- ფისკალური დისციპლინის განმტკიცებას.

მსოფლიო ეკონომიკაში ბოლო წლებში მიმდინარე პროცესებმა კიდევ ერთხელ წარმოაჩინა ფინანსური სექტორის მარეგულირებლის ცენტრალურ ბანკთან ერთადარსებობის არგუმენტების მართებულობა. დღეს დღეობით ცნობილია, რომ ფინანსური კრიზისის ერთ-ერთი ძირითადი გამომწვევი მიზეზი საზედამხედველო ორგანოების მიერ სისტემური რისკების ფაქტობრივი გაუთვალისწინებლობა გახდა.

ამასთან აღსანიშნავია, რომ მონეტარული გადაცემის მექანიზმის ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის, ბოლო ინსტანციის მსესხებლის როლის შესრულებისათვის ფინანსური ინსტიტუტების მდგრადობის შესახებ ინფორმაცია ცენტრალური ბანკისათვის უაღრესად ღირებულია. აგრეთვე აქტუალურია ინფორმაციის მოპოვების, კვლევა-განვითარების ხარჯების დაზოგვა. იმის გათვალისწინებით, რომ ფინანსური სტაბილურობა ასევე არის ცენტრალური ბანკის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი, მონეტარულ პოლიტიკასა და ფინანსურ სტაბილურობას შორის შესაძლო ინტერესთაკონფლიქტის შემთხვევაში, ერთიანი სისტემა უფრო ეფექტიანად შეძლებს საუკეთესო საზოგადოებრივი ინტერესის განსაზღვრას.

დასკვნა

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ საშუალოვადიანი და გრძელვადიანი ციკლები უშუალო ზეგავლენას ახდენს ერთმანეთზე. გარდა ამისა, კონდრატიევის და ჟუგლარის ციკლებს შორის არსებობს რაოდენობრივი დამიკიდებულებაც - გრძელვადიანი ციკლი შეიცავს ჟუგლარის ციკლების სრულ, გარკვეულწილად სტაბილურ რაოდენობას, რის საფუძველზეც შესაძლებელია საკმაოდ ზუსტი პროგნოზების გაკეთება. პრაქტიკული ამოცანების შესრულებისას ასევე დამტკიცდა სხვადასხვა პერიოდის ციკლების ურთიერთზეგავლენა. წარმატებით ჩატარდა ასევე კვლევის საკვანძო ეტაპი - დროითი მწკრივების სპექტრული ანალიზი. მის შედეგად აშკარად გამოვლინდა სხვადასხვა სიგრძის ეკონომიკური ციკლები საქართველოს ეკონომიკის დინამიკაში, ასევე მსოფლიო საფინანსო ბაზრების დინამიკაში. გარდა ამისა, მოხდა საქართველოს ეკონომიკისთვის კონტრციკლური ეკონომიკური პოლიტიკის ინსტრუმენტის, კაპიტალის ბუფერის გაანგარიშება.

ამ შედეგების საფუძველზე ჩამოყალიბებული ძირითადი შედეგები და რეკომენდაციები შემდეგნაირად შეიძლება იქნეს ფორმულირებული:

1. საშუალო - და გრძელვადიან ციკლებს შორის არსებობს აშკარა კავშირი. ეს მტკიცდება სხვადასხვა კვლევების საფუძველზე, და ასევე მოცემულ კვლევაში ჩატარებული ანალიზის შედეგებით. გრძელვადიან და საშუალოვადიან ციკლებს შორის არსებობს გარკვეული პროპორციულობა, რომლის საფუძველში მაკროეკონომიკური მოვლენებია. გრძელვადიანი ციკლის ფაზების სიგრძე და ფორმა მეტწილად განისაზღვრება დროის ამავე პერიოდში არსებული საშუალოვადიანი ციკლებით, და პირიქით, საშუალოვადიანი ციკლების ფაზების სიგრძე დამოკიდებულია ამ დროს არსებული გრძელვადიანი ციკლის ფაზაზე. ციკლებს შორის აღნიშნული

ურთიერთკავშირის, მისი მოქმედების მექანიზმის კარგი ცოდნა საშუალებას მისცემს ქვეყანას სწორად დაგეგმოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ღონისძიებები, წინასწარ მოახდინოს კრიზისული სიტუაციებისთვის მომზადება, საჭირო ინსტრუმენტების ამოქმედება და ამ გზით კრიზისის ნეგატიური შედეგების შერბილება. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოსთვის, რადგანაც მცირე ღია იმპორტდამოკიდებული ეკონომიკა ყოველთვის არის დიდი რისკის ქვეშ მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების წინაშე, და პარტნიორ ქვეყანაში განვითარებული კრიზისი კატასტროფული შეიძლება აღმოჩნდეს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკისთვის.

2. საქართველოს ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე სპექტრული ანალიზის მეთოდის გამოყენების შედეგად გამოიკვეთა 3,7-, 12,5- და 25-წლიანი ციკლები. დროით ღერძზე მათი განლაგების შედეგად მათი დათარიღება შემდეგნაირია:

3,7-წლიანი ციკლის შემთხვევაში:

- 2001 წლის პირველი კვარტალი -2004 წლის მეოთხე კვარტალი, თუმცა მისი დასაწყისი გრაფიკული ანალიზის დროს ოდნავ უნდოვანია;
- მკვეთრად გამოკვეთილი ციკლი: 2004 წლის მეოთხე კვარტალი-2009 წლის მესამე კვარტალი;
- ასევე მკვეთრი ციკლი: 2009 წლის მეოთხე კვარტალი-2013 წლის მეორე კვარტალი;
- 2013 წლის მესამე კვარტალი-დღემდე.

12,5-წლიანი ციკლის შემთხვევაში:

- 1981-1988, 1993-1999: აღმავლობის ფაზები;
- 988-1993-დადმავლობის ფაზა.

25-წლიანი ციკლის დინამიკაში შემდგი ფაზები გამოიყოფა:

- 1972-1985 და 1997-დღემდე: აღმავლობის ფაზები;
- 1985-1996-დადმავლობის ფაზა;

ნებისმიერი კრიზისის დროს ყველაზე მეტად დასაქმებული ადამიანები და მათი ოჯახები ზარალდებიან. ასე მოხდა გლობალური სასურსათო და საწვავის კრიზისის დროს, ასე ხდება ახლაც.

ასეთ პირობებში დიდია სახელმწიფოების მიერ შემუშავებული ანტიკრიზისული ღონისძიებების მნიშვნელობა, რომლებიც მიმართული უნდა იყოს ფინანსური სისტემის გადასარჩენად, ეკონომიკის წასახალისებლად, საპროცენტო განაკვეთების შემცირებისა და რისკების რეალური დაზღვევისაკენ.

ნამდვილი გლობალური ბაზრის შექმნას შეიძლება რამდენიმე ათწლეული დაჭირდეს. მრავალი პოლიტიკური მიზეზის გამო კაპიტალის მოძრაობისა და ვაჭრობის რეჟიმების უნივერსალიზაციამ ჯერ კიდევ ვერ შექმნა ერთიანი ეკონომიკური სივრცე. მსოფლიოს 200-ზე მეტი სახელმწიფო არათანაბრად ვითარდება. განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობის ნახევარზე მეტს კი განვითარება არც შეხება, ისინი ჩაკეტილ ეკონომიკურ სივრცეში ცხოვრობენ. გლობალიზაციას ჰყავს მომხრეებიც და მოწინააღმდეგეებიც. მომხრეები მის დადებით ასპექტებზე ამახვილებენ ყურადღებას, მოწინააღმდეგენი კი - უარყოფით ასპექტებზე.

ამრიგად, გლობალიზაცია შეიძლება შეფასდეს, როგორც დადებითად ასევე უარყოფითად. გლობალიზაციის პროცესში აუცილებელია ქვეყანას შეეძლოს ეკონომიკური გლობალიზაციის უარყოფითი გამოვლინებების მაქსიმალური შემცირება და რისკების დაზღვევა. ბუნებრივია ქვეყანას უნდა შეეძლოს გლობალური ეკონომიკის უარყოფითი ტენდენციების თავიდან აცილება. ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ გლობალიზაციის ყველა დადებითი მხარე ყოველთვის არ მოერგება ეროვნულ სახელმწიფოებრივ ინტერესებს. ამიტომ უფრო ლოგიკურად მივიჩნევთ, რომ სუვერენულმა სახელმწიფომ ინდივიდუალურად გლობალიზაციასთან ადაპტირების სტრატეგია შეიმუშაოს.

დროა ეკონომიკური ცხოვრების განმსაზღვრელი წესები შევცვალოთ, დავფიქრდეთ იმაზე, თუ როგორ ხდება გადაწყვეტილებების მიღება საერთაშორისო დონეზე, ვის ინტერესს ემსახურება ეს გადაწყვეტილებები, ნაკლები დრო დავხარჯოთ იდეოლოგიაზე და მეტი ვიფიქროთ, რა იქნება შედეგიანი. გლობალური არასტაბილურობა შეიძლება ძალიან ძვირი დაგვიჯდეს. გლობალიზაციის პროცესის რეფორმირება შესაძლებელია და როცა ეს პროცესი სამართლიანად წარიმართება - როცა ყველა ქვეყანას ექნება საშულება მონაწილეობა მი-ილოს მისთვის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღების პროცესში -

მაშინ გვექნება იმის შანსი, რომ ხელი შევუწყოთ ახალი გლობალური ეკონომიკის ჩამოყალიბებას, რომელიც უფრო გრძელვადიან შედეგს მოგვცემს და ნაკლებად არასტაბილური იქნება; ეკონომიკური ზრდის ნაყოფი კი თანაბრად გადანაწილდება ყველაზე.

საბაზრო ურთიერთობის ჩამოყალიბების პირობებში, მსოფლიო გლობალური ეკონომიკური კრიზისის მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე გაკეთებულია სათანადო დასკვნები და მოცემულია რეკომენდაციები. მსოფლიოს ახალ ფინანსურ არქიტექტურას ჩვენი აზრით, საფუძვლად შეიძლება დაედოს შემდეგი:

- ღარიბი ქვეყნების ინტეგრაცია მსოფლიო ეკონომიკის სისტემაში, რაც მათ განვითარებას მისცემს აუცილებელ იმპულსს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს ქვეყნები მუდმივ სიღარიბეში დარჩებიან;
- საერთაშორისო კაპიტალის გონივრული და მოწესრიგებული მოძრაობა, რომელსაც თან უნდა ახლდეს მაკროეკონომიკური წონასწორობისა და საბანკო სტრუქტურების გაძლიერებაზე მიმართული ღონისძიებები;
- გამჭვირვალობის ოქროს წესის დაცვა, რაც არის ეფექტური მართვის, წარმატებული ეკონომიკური განვითარებისა და ბაზრების რაციონალური ქცევის ფუნდამენტური საფუძველი;
- ეფექტური სახელმწიფო მართვა და რეგულირება, რაც მოიცავს: კერძო სექტორის საქმიანობის სტიმულირებას, ჩამოყალიბებული მონოპოლიების რღვევას, მართვის უფრო მარტივი და გამჭვირვალე რეჟიმის შემოღებას და სხვა;
- ქცევის ნორმების და წესების შემუშავება და მიღება, რაც გულისხმობს, როგორც მსოფლიო, ასევე ეროვნული ბაზრების საქმიანობის უფრო ობიექტურ ზედამხედველობასა და რეგულირებას;
- მსოფლიო საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტისადმი მრავალმხრივი, მრავალპროფილიანი მიდგომა და ერთი რომელიმე ქვეყნის ჰეგემონიაზე უარის თქმა.
- ანტიკრიზისულ პროგრამაში, მსოფლიო გლობალური კრიზისის გავლენის თავიდან აცილების, ან შერბილების მიზნით, პრიორიტეტული ადგილი უნდა მიენიჭოს, ქვეყნის ეკონომიკური დამოუკიდებლობის ხარისხის ამაღლებას.

ანტიკრიზისული პროგრამის ერთ-ერთი მთავარი ქვაკუთხედი უნდა გახდეს სახელმწიფო ბიუჯეტი და საერთოდ ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემა. კრიზისი და ბიუჯეტი ერთმანეთთან კაუზალურ ურთიერთქმედებაში იმყოფებიან.

- ანტიკრიზისული რეგულირების ერთ-ერთი სტრატეგიული მექანიზმია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა.
- ანტიკრიზისულ პროგრამაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ფისკალურ და მონეტარულ პოლიტიკებს შორის ოპტიმალური წონასწორობის მიღწევას.
- პროგრამაში საჭიროა ისეთი მექანიზმის შემუშავება, რომელიც მოაწესრიგებს ქვეყანაში შრომის ანაზღაურების სისტემას.
- ანტიკრიზისულ პროგრამაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერება.

დღეს, როდესაც გლობალიზაცია ერთ-ერთი აქტუალური თემაა მსოფლიოში, მიუხედავად იმისა, რომ ამ პროცესთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს, როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი, რაც თემაში დეტალურადაა განხილული, ჩვენი აზრით გლობალიზაციის პროცესის განვითარება მთელი მსოფლიოსათვის უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა. მსოფლიო მოვლენების ფინანსურ-ეკონომიკური ანალიზის შედეგად, მივედით დასკვნამდე, რომ აუცილებელია სისტემური ცვლილებები.

დღესდღეობით მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების წყალობით შესაძლებელი გახდა, რომ არც ერთი ადამიანი არ დარჩეს ნახევრადმშიერ მდგომარეობაში. მაგრამ ამას ხელს უშლის ნაციათა ძველი საზღვრები. თუ მსოფლიოში ისევ რჩებიან ლატაკი ადამიანები, ეს იმიტომ კი არაა, რომ მათი დახმარების საშუალება არ არსებობს, არამედ იმიტომ, რომ დღემდე არსებობენ ნაციები, სახელმწიფოები და პოლიტიკური საზღვრები. ახლა ადამიანს ძალუმს, რომ დედამიწა სამოთხედ აქციოს, მაგრამ პოლიტიკოსები არ უშვებენ ამას. ის, რისი გაკეთებაც ახალ თაობას მაინც მოუწევს, ადრე თუ გვიან, და რაც უფრო ადრე, მით უკეთესი, - ესაა საზღვრების გაუქმება. ჩვენ გვჭირდება ერთიანი მსოფლიო და ეს ერთიანი მსოფლიო იქნება მრავალი კითხვის პასუხი და მრავალი პრობლემის გადაჭრა.

სიღარიბე შესაძლებელია, რომ ახლავე გაქრეს, თუკი მსოფლიოს ერთ მთლიანად აღვიქვამთ და გამოვიყენებთ ყველა იმ რესურსს, რაც აღმოაჩინა და შექმნა ადამიანმა.

წინააღმდეგ შემთხვევაში კრიზისები და სიღარიბე კი არ გაქრება, გაგრძელდება და მომავალშიც იარსებებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბულაძე კ. „ეკონომიკური განვითარების ციკლორობა და სახელმწიფოს ანტიციკლური პოლიტიკა, ბიზნესი და , 2009 #1;
2. ანანიაშვილი, ი., 2014, არადაკვირვებადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების შეფასებისა და ანალიზის მოდელები, ეკონომიკა და ბიზნესი, N5, სექტემბერი- ოქტომბერი.
3. ასათიანი რ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი და ეკონომიკური თეორიის მენსტრიმი. ჟურნალი სოციალური ეკონომიკა. სპეც.№1. თბილისი.
4. აქუბარდია თ., ეკონომიკური კრიზისი და K-ციკლები, ბიზნესი და კანონმდებლობა, 2009 #3;
5. მექვაბიშვილი ელგუჯა . თანამედროვე მაკროეკონომიკური თეორიები. თბილისი, 2012 წ.
6. სილაგაძე ა., ჩიკვაძე თ., ბასილია თ. „პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე“. თბილისი, 2001 წელი;
7. ხადური ნ., ჩიქოზავა მ., კაკულია ნ., "ღია ეკონომიკის მაკროეკონომიკა", ლექციების კურსი (რიდერი), 2013;
8. ხუსკივაძე მ., "მდგრადი ეკონომიკური განვითარების პრობლემები და პერსპექტივები გლობალიზაციის პირობებში საქართველოში", თსუ პ. გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, ტ.1, თბილისი, 2012;
9. აშშ-ს ეკონომიკური ანალიზის ბიუროს ოფიციალური საიტი -www.bea.gov.ge
10. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა -www.nplg.gov.ge,
11. Aart Kraay, Jaume Ventura. "The Dot-Com Bubble, the Bush Deficits, and the U.S. Current Account". NBER, 2007;
12. Alexander Aivazov and Andrey Kobayakov. —Nikolai Kondratiev's "Long Wave": The Mirror of the Global Economic Crisis. The Global Economy is Facing a "Long Wave" Recession—. Global Research, November 27, 2008;
13. Allan Drazen. —Political Contagion in Currency Crisis—. University of Maryland and NBER. March 1998;
14. Arthur F. Burns, The Business Cycle in a Changing World, National Bureau of Economic Research, 1969;

15. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems, Basel Committee on Banking Supervision, December 2010;
16. Caballero, Farhi, Gourinchas, Financial Crash, Commodity Prices and Global Imbalances, Brookings Papers on Economic Activity, 2008;
17. Claudio Borio. „The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt?— 2012;
18. David Rae, Paul van den Noord, Ireland’s housing boom: what has driven it and have prices overshot? OECD, 2006;
19. Diana Bonfim, Nuno Monteiro, The implementation of the countercyclical capital buffer: rules versus discretion, Banco de Portugal, financial stability report, 2013;
20. Dimitri O. Ledenyov, Viktor O. Ledenyov. "On the accurate characterization of business cycles in nonlinear dynamic financial and economic systems";
21. Douglas Sutherland, Peter Hoeller, Balázs Égert, Oliver Röhn, Counter-cyclical economic policy, OECD, 2010;
22. Eric Janszen. „The next bubble: Priming the markets for tomorrow's big crash—. Harper’s Magazine, february 2008;
23. Forecasting a global recession. The Economist. September. 2015;
24. Guidance for national authorities operating the countercyclical capital buffer, Basel Committee on Banking Supervision, December 2010;
25. Harald Hagemann. „Business Cycles in Juglar and Schumpeter. Muriel Dal-Pont Legrand, Harald Hagemann—;
26. Hidehiko Ishihara. „Understanding Krugman’s —Third-Generation|| Model of Currency and Financial Crises—. 2007;
27. Ilan Goldfajn and Taimur Baig. „Monetary Policy in the Aftermath of Currency Crises: the Case of Asia—. 1998;
28. International Monetary Fund, annual report 2009. Fighting the Global Crisis;
29. International Monetary Fund, Lessons of the Global Crisis for Macroeconomic Policy, February 19, 2009;
30. Jay H. Bryson, Erik Nelson. "China GDP: Slowdown or Deterioration?", 2016;
31. Jitka POMĚNKOVÁ, Roman MARŠÁLEK. "Time and frequency domain in the business cycle structure". AGRIC. ECON. CZECH, 58, 2012 (7);

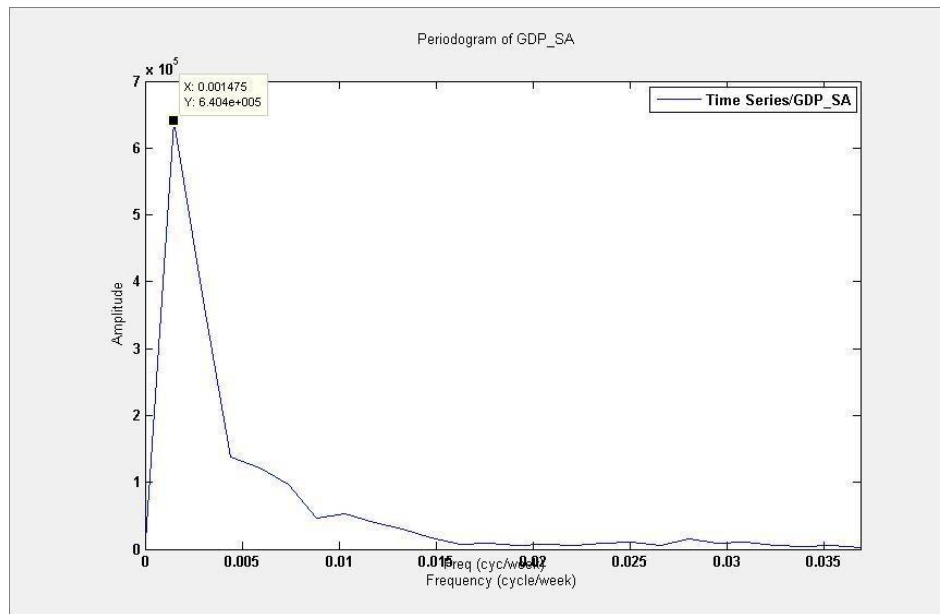
32. John Kitching, Robert Blackburn, David Smallbone, Sarah Dixon. "Business strategies and performance during difficult economic conditions". June 2009;
33. Jonung, Financial Crisis and Crisis Management in Sweden. Lessons for Today, ADBI Working Paper Series, No. 165 November 2009;
34. Joseph A. Schumpeter. "Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process", 1939;
35. Joseph E. Stiglitz. Build strong rules for finance system. <http://www.politico.com/news/stories/0410/35636.html> ;
36. Karsten Gerdrup, Aslak Bakke Kvinlog and Eric Schaanning, Key indicators for a countercyclical capital buffer in Norway - Trends and uncertainty, 2013;
37. Katia D'Hulster, The Leverage Ratio, A New Binding Limit on Banks, The World Bank, December 2009;
38. Koichiro Kamada, Kentaro Nasu. „The Financial Cycle Indexes for Early Warning Exercise—, Bank of Japan Working Paper Series, 2011;
39. Korotayev, Tsirel. „A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008-2009 Economic Crisis—. Structure and Dynamics, 4(1), 2010;
40. Leonid Grinin, Andrey Korotayev, Sergey Malkov. "A Mathematical Model of Juglar Cycles and the Current Global Crisis";
41. Lisa Sella. „Old and new spectral techniques for economic time series—. May, 2008;
42. Livia Ilie, „Economic considerations regarding the first oil shock—, May 2006;
43. Luc Laeven, Fabián Valencia, Systemic Banking Crises Database: An Update. IMF Working Paper 12/163, June 2012;
44. Lucas Bernard. Aleksandr V. Gevorkyan. ThomasPalley. Willi Semmler. — Time Scales and Mechanisms of Economic Cycles: A Review of Theories of Long Waves—. December 2013;
45. Lucia Alessi, Carsten Detken, Identifying Excessive Credit Growth and Leverage, 2014;
46. M. Obstfeld, P. Krugman. „International Economics: Theory and Policy—, 1988;
47. Mathias Drehmann, Claudio Borio and Kostas Tsatsaronis, Anchoring countercyclical capital buffers: the role of credit aggregates, BIS Working Papers No 355, November 2011;
48. Muriel Dal-Pont Legrand, Harald Hagemann, „Business Cycles in Juglar and Schumpeter—, 2005;
49. Nier, Osiński, Jácome, Madrid, Institutional Models for Macroprudential Policy, International Monetary Fund, November 1, 2011;

50. OECD economic outlook, Preliminary edition. Chapter 6. Counter-cyclical economic policy 2010;
51. Paolo Pesenti and Cédric Tille The Economics of Currency Crises and Contagion: An Introduction. FRBNY Economic Policy Review / September 2000;
52. Paul Krugman. Crisis. January 2010;
53. Philippe Aghion and Enisse Kharroubi, Cyclical macroeconomic policy, financial regulation and economic growth, BIS Working Papers No 434, 2013;
54. Piergiorgio Alessandri, Pierluigi Bologna, Roberta Fiori, Enrico Sette, A note on the implementation of a Countercyclical Capital Buffer in Italy, 2015;
55. Sarunas Narkus. Kondratieff, N. and Schumpeter, Joseph A. long-waves theory Analysis of long-cycles theory, 2012;
56. System of National Accounts 1993, International Monetary Fund;
57. The Wiener-Khintchine Theorem. January 26, 2010;
58. Wolfgang Münchau. Shrink the eurozone, or create a fiscal union [Electronic resource], The Financial Times. 2010;
59. А.Ю. Ситникова, Вестник Самарского государственного экономического университета, Метод спектрального анализа для выявления циклов экономической конъюнктуры.. 2009.
60. Андреев, Экономические циклы в современной макроэкономической теории, Научный журнал КубГАУ, №75(01), 2012.
61. В.А. Цветков. „Циклы и кризисы: теоретико-методологический аспект—. ИПР РАН, 2012, gv. 434-435.
62. В. П. Кузьменко. Система экономических циклов и глобальный финансовый кризис, Кондратьевские волны: аспекты и перспективы 2012;
63. Клинов В. 2008. Мировая экономика: прогноз до 2050 г. Вопросы экономики 5;
64. Мировой финансовый кризис в постсоветских странах: национальные особенности и экономические последствия, Сборник Российской академии наук, Москва, 2009
65. Система экономических циклов и глобальный финансовый кризис. В. П. Кузьменко. Кондратьевские волны: аспекты и перспективы 2012;
66. Теория экономических циклов: есть ли основа для ренессанса? Шибанова-Роенко Е.А., Ляпина А.Е.
67. Циклы и кризисы: теоретико-методологический аспект. В.А.Цветков, ИПР РАН, 2012;
68. Циклы Кондратьева в экономике России, Фомина А.В. 2005;

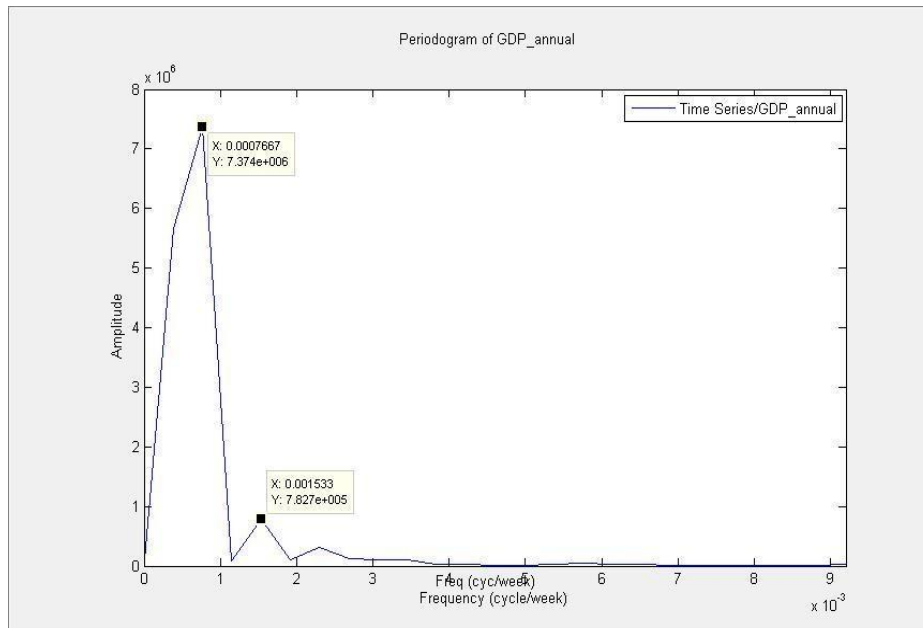
69. Экономические циклы в современной макроэкономической теории, Андреев, Научный журнал КубГАУ, №75(01), 2012;
70. Янковский Н.А. Макогон Ю.В. Рябчин А.М. „Инновационные и классические теории катастроф и экономических кризисов—. Научное издание. Донецк, 2009 г;

დანართი N1

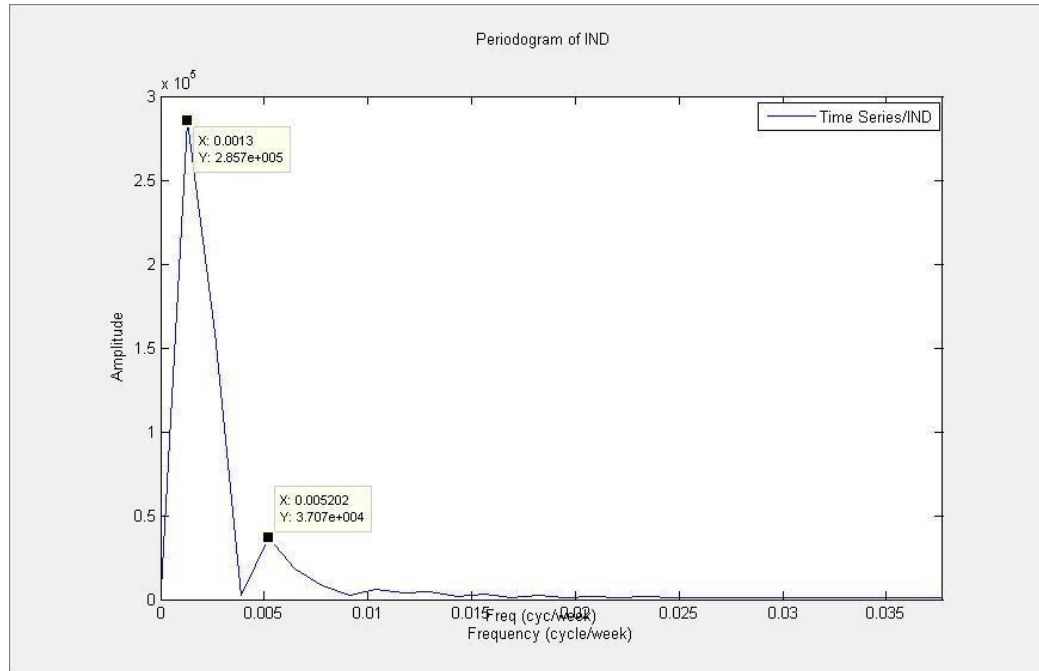
გრაფიკი 1: რეალური GDP-ის სპექტრი-კვარტალური მონაცემები

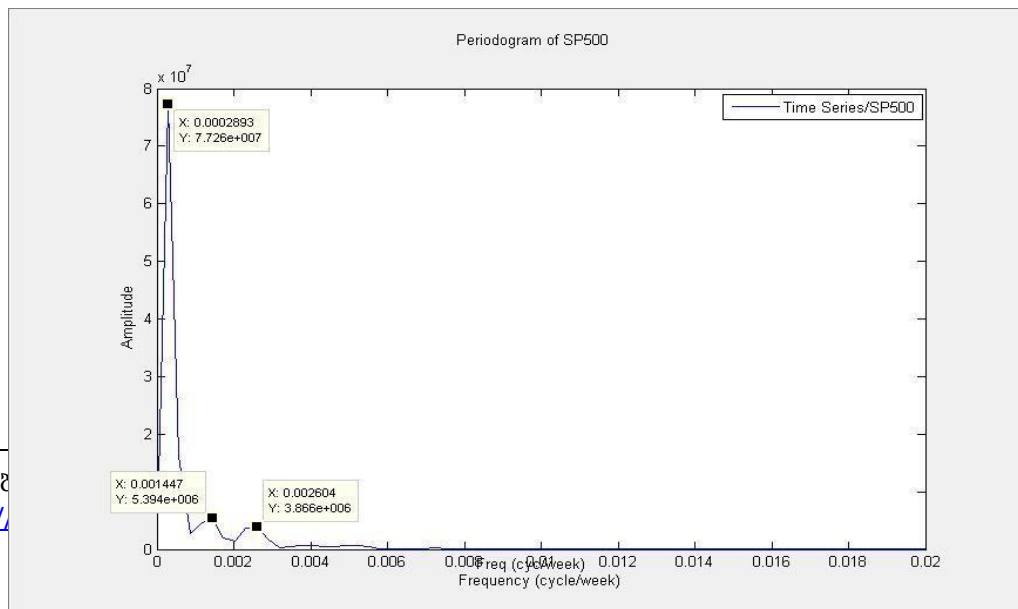
გრაფიკი 2: რეალური GDP-ის სპექტრი-წლიური მონაცემები

გრაფიკი 3: მრეწველობის პროდუქციის ინდექსის სპექტრი

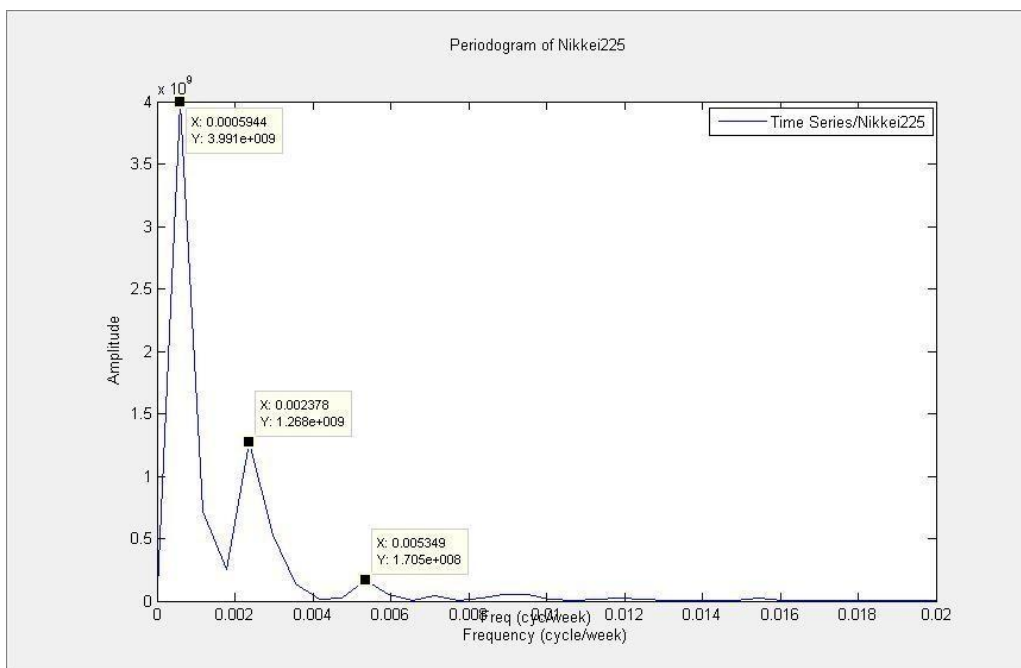
გრაფიკი 4: Standard&Poors 500 ინდექსის სპექტრი¹

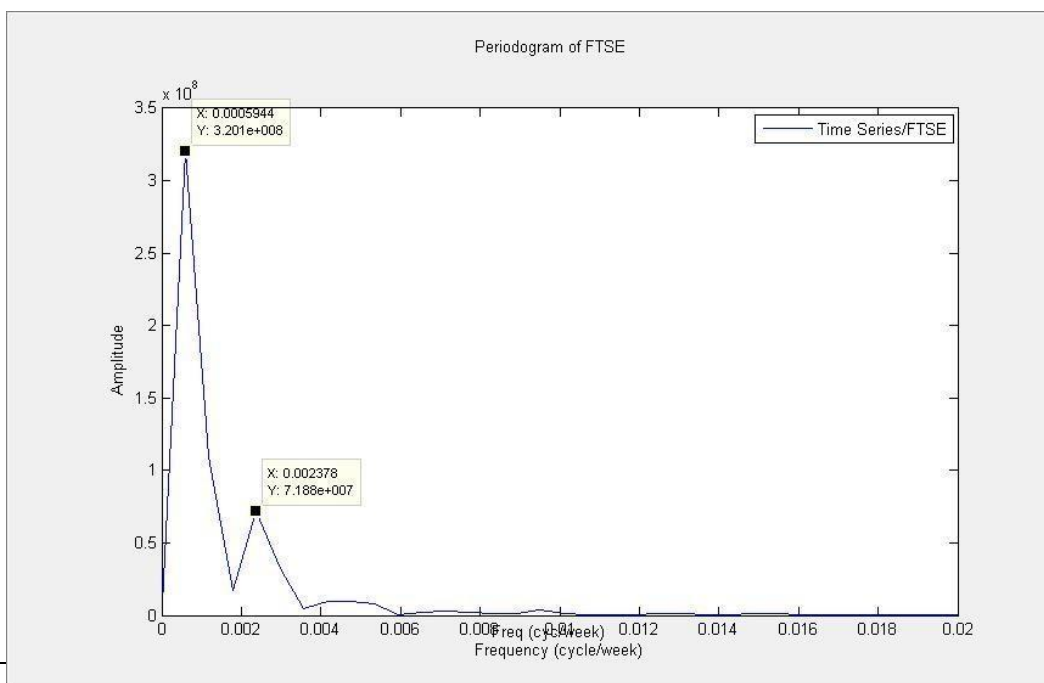
¹გრაფიკი აგებულია
წყარო: <https://www.fred.stlouisfed.org/series/IND>

კვების

გრაფიკი 5: Nikkei225 ინდექსის სპექტრი¹

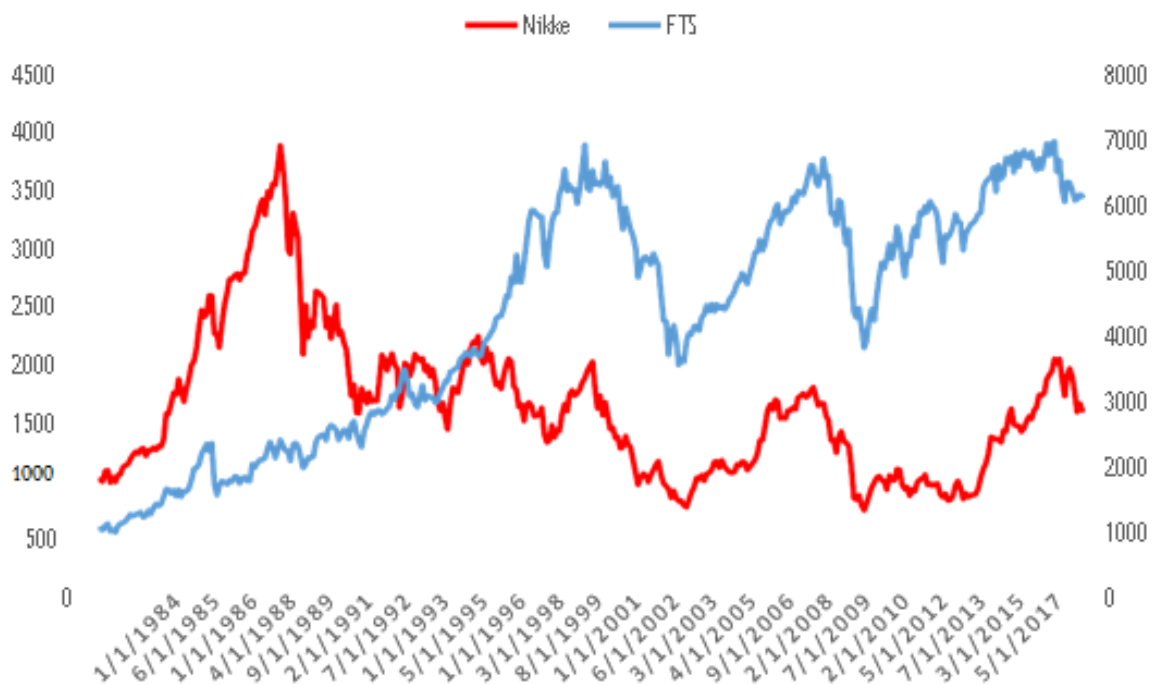
გრაფიკი 6: FTSE100 ინდექსის სპექტრი²

¹ გრაფიკი აგებულია პროგრამა MATLAB-ში ჩატარებული ანალიზის შედეგების საფუძველზე (მონაცემთა წყარო: <https://finance.yahoo.com/quote/%5EN225/history>)

² გრაფიკი აგებულია პროგრამა MATLAB-ში ჩატარებული ანალიზის შედეგების საფუძველზე (მონაცემთა წყარო: <https://finance.yahoo.com/quote/%5EN225/history>)

გრაფიკი 7: FTSE100 და Nikkei225 ინდექსების შედარებითი დინამიკა¹

¹ გრაფიკის მონაცემთა წყარო <https://finance.yahoo.com/quote/%5EN225/history>